

**JOSEF
AUGUSTA**

**Az ŐSVILÁG
ÁLLATÓRIÁSAI**

Augusta professzor, az őslénytan tudományának világhírű tudosa nem minden nap tárgyú könyvvel gazdagította az ifjúsági irodalmat. A nagy tudású nemzetközi szaktekintély a Föld őskorában élt állatok furcsa s számunkra idegen világába kalauzolja el fiatal olvasóit. Az író, a komoly tudományokkal foglalkozó szaktudós ebben a könyvében meggyőző bizonyítékát adja szépprózaíró képességeinek is. A tudományos témát a szépírás művészeti értéknek olyan könnyed és sima eleganciájával, olyan elbűvölő közvetlenséggel, olyan színesen és szórakoztatónak mindenkor elemezni meg olvasói előtt, mintha a legizgalmasabb és legfordulatosabb színes filmet pergetné le előttük, melynek főszereplői csupa ismeretlen élőlények, repülősárkányok, ijesztő külsejű vad, gigantikus szörnyek. Ezek a furcsa lények évmilliókon, sőt szazmillió éveken át benépesítették Földünkét, emberi szem azonban sohasem látta őket, csak a kitartó és céltudatos kutatás tárta fel maradványait – s a tudós és művész a paleontológiai leletek alapján alkotta meg könyvét, mely tudományos hitele mellett érvezetes, érdekes és sokszor nagyon izgalmas olvasmány.

JOSEF AUGUSTA

**AZ ŐSVILÁG
ÁLLATÓRIÁSAI**

**FORDÍTotta
ZÓLYOMI ANTAL**

**BRATISLAVA
1966**

A MAGYAR IFJÚSÁGNAK
üdvözlettel sazzal az óhajtással, hogy ez a könyv is az
állandóan változó, de mindig szépséges és magasztos természet
szeretetére tanítsa

Jöjj velem, kedves olvasó, Földünk történetének rég letűnt korszakaiba, hogy megismerd bolygód titkainak egy részét, a bolygóét, amelyen megszülettél!

Induljunk együtt az eltűnt világok gyönyörűségesen szép s reménytelenül sivár vidékeire, az ujjongó élet s a síri csend tájaira, induljunk napsütéses, szép időben s a felbőszült elemek zúgó, dübörgő zajában. Haladjunk együtt a széles síkságokon, festői

dombvidékeken s vad sziklákkal teleszórt magas hegyeken, susogá
os erdőkön s nem pusztaságokon át. Utunkat nem alhatja meg a
zúgó folyók, a csillgó tavak, még a tenger végtelen síkja sem. Ezen az úton olyasmit ismersz meg, amit emberi szem sohasem látott. Megismered az elmúlt korok természetének zavartalan és érintetlen szépségét, meglátod az ősrégi növényzet pompázatosságát, s csúszómászó és emlős szörnyetegek ijesztő látványától borzadsz meg. Megtudod, hogy ezeknek az ősi korszakoknak mindegyike más volt, mindegyiknek más volt a szárazföldje s a tengere, más állatok és növények éltek benne, s mindegyiknek ki volt szabva a bár hihetetlenül hosszú, de mégis véges ideje, mely, ha letelt, mindenkorre belehullt a visszavonhatatlan elmúlás sötét szakadékaiba.

Ezekből az eltűnt világokból, melyeket már régen betemetett a végtelen idő, mondok el neked, kedves olvasóm, néhány történetet, úgy, ahogyan azt magam is olvastam a komor sziklákon és sárgás agyagon, melyekbe a megkövesedett kagylók és csontok kitörölhetetlen betűivel vésődtek be. S míg olvasod ezt a könyvet, feledkezz el az időről s a világról, amelyben élsz!

A történetek, melyeket elbeszélek, nem kitalált dolgok, hanem tudományos alapjukat a világ valamennyi paleontológusának hosszú időn át összegyűjtött adatai képezik, melyeket én aztán egybefogva, elbeszélések formájában ismertetek. Azok az állatok, melyeknek szerencsés vagy szomorú sorsáról szó van, valóban éltek, valóban olyanok voltak, s csakugyan olyan környezetben is éltek, mint azt leírom.

Minden történet olyan eseményt ismertet, mely valamelyik geológiai korszakban, s az akkori világ valamelyik kis zugában játszódott le. Ezért az akkori szárazföldek és tengerek teremtményeinek csupán kis részével foglalkozik, egyik vagy másik geológiai korszak idejében. Az egyik vagy másik esemény óta eltelt geológiai időt sem számíthatjuk években, évszázadokban, de még évezredekben sem, csak tízezer, százezer vagy millió esztendővel mérhetjük.

Jöjj hát velem, kedves olvasó, jöjj velem a korszakok néma magányába, az ősrégi múlt feneketlen mélységeibe, hogy megismerd bolygód titkainak egy részét, a bolygóét, melyen megszülettél.

A handwritten signature in black ink, appearing to read "Árpád Gömöri", is crossed out with a large, thick black diagonal line.

Elbeszélésünk története körülbelül 100 millió évvel ezelőtt játszódott le a mai Mongol Népköztársaságban, Sabarak-Uszu környékén. Az orosz tudósok ismerték fel először a mongóliai kutatások fontosságát. Sőt, nyugodtan mondhatjuk, hogy ennek a földnek tanulmányozásában az első hely az orosz tudósokat illeti meg, mivel az utóbbi száz évben a mongóliai kutatások során olyan orosz tudósok neve vált ismertté, mint Prevalszkij, Potanyin, Kozlov, Obrucsev, Csernov stb. S ha csupán a paleontológiai kutatást tekintjük, akkor bátran állíthatjuk, hogy az orosz tudósok már 1892-ben megkezdték ezt a munkát. Akkor bukkant rá ugyanis V. A. Obrucsev Belső- és Külső-Mongólia határán egy harmadkori orrszarvú fogára. A. A. Boriszjak, a Tudományos Akadémia tagja s a Paleontológiai Intézet megalapítója és első igazgatója már 1915-ben kijelentette, hogy Kazahsztán harmadkori rétegei, paleontológiai tartalmukat illetőleg, nagyon hasonlítanak az ugyanilyen régi mongóliai rétegekhez. Mindezek a kutatások azonban akkoriban csak alkalmi jellegűek voltak. Csak a szovjet kormány alatt állt be változás, s mint a továbbiakban még értesülünk róla, Mongólia paleontológiai vizsgálata tervszerűen megindult.

A szovjet tudósokat megelőzően az első világháború után amerikaiak jártak Mongoliában. Elbeszélésünk alapjául szolgálnak azok az adatok is, melyeket a New York-i Természettudományi Múzeum paleontológiai expedíciója gyűjtött mongóliai és kínai kutatásai során. Ezt az expedíciót az említett múzeum egykori igazgatójának, H. F. Osborne-nak, az egyik legnevezetesebb észak-amerikai őslénykutatónak ösztönzésére indították. Ő ugyanis feltételezte, hogy az ázsiai belföld olyan terület, mely bölcsője sok emlősfajtának, sőt magának az embernek is.

Feltételezésével nem állt egyedül, mert már régóta köztudomású, hogy Mongólia földünknek egyik legrégebb szárazföldje.

Mongólia nem volt mindig olyan barátságtalan pusztaság, mint ma; tudjuk, hogy voltak korok, mikor a mai puszták és sivatagok helyén végtelen őserdők és zöld berkek terültek el, melyeket számtalan folyó és patak szelt át. Ezekben a korszakokban a vidék csakugyan alkalmas központtá válhatott, ahol a legkedvezőbb feltételek mellett valósulhatott meg némelyik állatfajta kialakulása és első kifejlődése. Az ennek a feltételezésnek alátámasztására szolgáló adatok gyűjtése volt legfőbb feladata annak az expedíciónak, mely majdnem tiz évig (1922 – 1930) tartott. Az expedíciót Roy Chapman Andrews múzeumi paleontológus vezette. Az expedíció tudományos eredményei rendkívül érdekesek, s kijelenthetjük, hogy Osborne feltételezését sok tekintetben teljesen igazolták. Az expedíció némelyik lelete valóban nagy feltűnést keltett. Az újságírók s a nagyközönség számára itt voltak az óriásgyíkok tojásai, a tudományos világ számára pedig a hat kis emlőskoponya; az expedíció minden leletre a Sabarak-Uszu melletti felső krétakori rétegekben talált rá. Az expedíció tagjai felfedezték azt az óriásgyíkot is, mely a tojásokat lerakta; ez volt a *Protoceratops andrewsi*, melynek hetven koponyáját és csontvázát ismerjük, s ezek minden különbözők, az éppen megszületett kicsinyétől kezdve egészen a legöregebb példányokéig. A homokos rétegek, melyek a megkövesedett óriásgyíkok tojásait őrzik, kb. 200 láb vastagok. Esztendők százezrei múltak el tehát azóta, hogy a tojásokat ennek a rétegnél legmagasabban és legalacsonyabban fekvő fészkeibe lerakták az óriásgyíkok. A tudomány számára az óriásgyíkok tojásainak feltárása azért olyan nagy jelentőségű, mert először állapították meg, hogy az óriásgyíkok tojások révén szaporodtak, s hogy nem voltak (legalábbis nem mind) elevenszülők, ahogyan azt addig sokan véltek. Az egyik Protoceratops-fészekben a tojások

mellett megtalálták egy kisebb, hátsó lábain járó ősgyík csontvázát is. Osborne helyesen úgy vélekedett, hogy ez a kis, fogatlan óriásgyík kilopta a *Protoceratops*-fészkekből a tojásokat, s ezért el is nevezte Oviraptornak, ami lefordítva tojásrablót jelent. Az erre a vidékre vonatkozó paleontológiai, geológiai és paleobiológiai kutatás valamennyi eredményét, továbbá a *Protoceratops*okat és az Oviraptorokat ismertetem ebben az elbeszélésben.

A Mongóliába vezetendő első szovjet paleontológiai expedíciót 1941-re terveztek. A második világháború azonban nem engedte meg ennek megvalósítását. De már 1946-ban, egy évvel a háború befejezése után küldtek Mongóliába egy kis expedíciót azzal a feladattal, hogy tekintse meg a már ismert lelőhelyeket, s állapítsa meg a további ásatások és kutatások lehetőségeit. Az expedíció vezetésével Ivan Antonovics Jefremovot bízták meg, aki kiváló szakembere a fosszilis kétéltűeknek és csúszómászóknak, s olyan kitűnő kutató, akinek nagy expedíciós gyakorlata is van. Az expedíció csak két hónapig dolgozott kint a terepen, mégpedig a Góbi-sivatag déli és keleti részén. Nemegetü közelében óriásgyíkok hatalmas sírját fedezte fel. De nem kezdhette meg itt az ásatásokat, mert sem elegendő segítőtársa, sem elegendő ideje nem volt hozzá. Ez a felfedezés csak egy kis részét jelenti a kis expedíció sok sikérének. A szovjet kormány hathatós segítségével és támogatásával csak 1947-ben indulhatott ezúttal már nagyobb és korszerűen felszerelt újabb expedíció. Ennek is I. A. Jefremov volt a vezetője. Ez az 1949-ben végződött expedíció igen nagy tudományos eredménnyel járt. Elsősorban a Góbi déli, keleti és nyugati területeit kutatták át, megvizsgálták s újból felásták a már ismert lelőhelyet is, ezenkívül sok új, eddig ismeretlen lelőhelyet tártak fel, s az eredmény: 460 láda összegyűjtött paleontológiai anyag, 120 tonna súlyban. Némelyik újonnan feltárt lelőhely meglepte őket a gazdagságával. Tatal-Gol környékén több mint háromezer darab, legkülönbözőbb oligocénkori emlőstől származó

csontot és koponyát találtak, Naran-Bulak és Ulan-Bulak területén a Deinoceratis ŏspatások sok csontja és koponyája került elő, Ergil-Obo területén tizenkét kihalt orrszarvú koponyáját, három Brontotherium (őspatás) óriási koponyáját, valamint sok egyéb harmadkori emlős csontjait ásták ki, Altan-Teeli területén pedig két tucat harmadkori orrszarvú, zsiráf és háromujjú lovacska (*Hippurion*) koponyája került a napvilágra. Nagyon figyelemreméltó és fontos volt a szárnyas óriásagyík csontjainak és csontvázának lelete is. Ez a nagy expedíció, melyet a moszkvai Tudományos Akadémia Paleontológiai Intézete indított, igen nagy sikereket ért el. Nem csupán gazdag csontanyaggal tért vissza, hanem sikerült megállapítania a másodkor derekától a negyedkorig élt állatvilág teljes fokozati vázlatát, Közép-Ázsiára s a szomszédos területekre is szóló érvényességgel. Némelyik megtalált állattípus megvilágítja vagy megerősíti a mi, sok állatcsoport kialakulására és fejlődésére vonatkozó véleményünket is. De ezzel a nagy expedícióval sem fejeződött be ezeknek a területeknek a szovjet paleontológusok által végzett paleontológiai vizsgálata, hanem folytatódott s tovább szélesedik sok neves kínai paleontológus közreműködésével.

ELTŰNT VILÁG

Az ősrégi szárazföld hatalmas homoksíkságai belevesztek a végtelen messzeségbe. A homoktengerből itt-ott kiemelkedő csupasz és komor sziklák a láthatár szélén kopár hegyhátban olvadtak össze, s évszázadok óta úgy álltak ott, mint valami borzalmas átok jelképei, mely súlyosan nyomta a tájat, elpusztított rajta minden életet, s megakadályozta annak újjászületését. A homokpuszta síri csendjét csak olykor-olykor törte meg a távoli hegyekben dúló és dübörgő viharok messziről ideszálló visszhangja.

A felső krétakori nap sugarai lángoló nyilakként szinte felgyűjtötték a számtalan domb formájában feltornyosuló homokot, amit mint valami homoktenger óriási hullámait forgatott s hordott magával szünet nélkül a szél. Ezekben az egyáltalán nem ritka szeles napokon úgy változott a vidék képe, mint a tenger színe. S mikor aztán elcsendesedett a szél, a homokbuckák közt húzódó hosszú völgyek útvesztőjében pokoli forrósággal remegett a mozdulatlan levegő. Élőlény sehol sem mozdult, sehol se nőtt a legkisebb és legszerényebb növényke sem.

A kimondhatatlan gyász és csend elátkozott vidéke volt ez, azé a melyben még a homokbuckák legorduló egyetlen homokszemecske hangját is meghallotta volna a fül.

A homoksivatag beláthatatlan messzeségében, a hegygerinc aljában puha szőnyeghez hasonló, gyönyörű oáris zöldellt. Nagy és bő vizű forrásából szünet nélkül bugyogott a föld mélyéről feltörő hűvös és kristálytiszta víz, mely a közeli lapályon terjedelmes, de sekély tavat alkotott. A sekély vizet dús mocsári növényzet lepte el, partjait füvek és hatalmas páfrányok pompás legyezői öveztek, melyeken, mint finom csipkeminta hálózatán, hatolt át a víz színére hulló napsugár. A pompás cikaszok koronáinak hatalmas,

pálmaszerű levelei s a túlevelű fák sötétzöld csúcsai élénk körvonalakkal rajzolódtak ki az égbolt mélykék hátteréből. A hegygerinc lábánál fiatal sarjnovényzet zöldellt, smaragdszín gyöngysorként díszítve az oázis környékét.

A heggyvonulat szaggatott alját karcsú magnóliabokrok borították, de itt-ott akadt még köztük a már kihalóban lévő Nilssonia, e furcsa, nyitvatermő növény néhány elnyomorodott fácskája is. A repedezett és érdes sziklákon végigkígyózó borostyán végtelen szalagja kemény levelek zöld függönyével borította be a kőtörököket. A forrás közelében páfrányok legyezői és kötegekben növekedő keskeny levelű füvek zöldellték, körülönva az igénytelen zuzmó szürke foltjaival teleszórt hatalmas szürke sziklatömböket.

Ez az oázis, melyet a kristálytiszta forrás varázsol elő a végtelen homoktenger egyhangúságából, volt a Protoceratopsnak, az óriásgyíkok családjába tartozó érdekes őscsúszómászónak az otthona. Az állat hatalmas fején éktelenkedő, elől fogatlan száj hosszú, élesen kihegyezett, kemény szaruréteggel borított kampós csőrben folytatódott, mellyel mint a legélesebb ollóval vágta el az összeharapott kemény füveget vagy ágakat. Kicsiny, zöldes, tompa tekintetű szeme alól két hatalmas, ijesztő tüske meredt ki feje minden oldalán. A fej hátsó részét a furcsa módon meghosszabbodott koponyacsontból kialakult csontgallér díszítette, mely nyitott legyezőként védte ennek az ártalmatlan őscsúszómászónak a tarkóját. Négy rövid lábon álló, esetlen, hasas teste vastag és rövid farkat vonszolt magával, mely sekély barázdát hagyott hátra a laza homokban.

A Protoceratopsok kisebb csordákban éltek ezen a tájon, s egy csorda itt ütötte fel a tanyáját, a keskeny ösvényekben és jól rejtett bűvöhelyekben bővelkedő alacsony araukariabokrok ligetében. Reggelenként, mikor az első napsugarak áthatoltak a sűrűségen,

a Protoceratopsok elhagyták rejteküket és legelészni indultak. Éles csőrükkel levágták és elharapták a növényeket, s rengeteg élelemmel töltötték meg a hasukat. Az öreg hímek és nőstények között néhány kölyökállat is futkározott, melyeken fiatalokban még nem ütköztek ki a szülők testalkatának furcsaságai.

Hosszú időn át nyugalomban és békében éltek itt a Protoceratopsok. Csak az olyan időszakokban, mikor a hímekben felébredt a szerelmi vágy, s hideg vérük megforrósodott, fogta el valami izgalom a csordát, ez azonban éppen olyan gyorsan eltűnt, mint ahogyan jelentkezett. Ilyenkor a nőstények elvonultak messzire a sivatagba, ahol már csak egy-két csenevész bokor mélyesztette be gyökereit egy kis nedvességért a földbe. Ezeknek a bokroknak a tövében kaparták ki a sekély gödröket, melyekbe a tojásait rakták. Többször is nekifogtak a gödörásásnak, sokszor félbehagyták a munkát, ha a homokot túlságosan durvának vagy pedig a kelleténél finomabbnak találták. Mikor azonban hosszú kerestés és válogatás után alkalmas helyre leltek, húsz-harminc vörösesbarna, vékony héjba burkolt tojást raktak a homokos bölcsőbe. Amint az utolsó tojás is bekerült a gödörbe, visszamentek a tóhoz anélkül, hogy még egyszer körülnéztek volna a színhelyen; kicsiny és tompa agyukból gyorsan kiszállt minden emléke az előbbi vándorlásnak, melynek segítségével már hosszú évezredekre óta sikerült fenntartaniok ősrégi, hatalmas fajtájukat.

A tojások most ott hevertek a csendes homoksivatagban ásott gödrökben, két-három sorban egymás mellett. A napsugár ragyogása és tüze költötte ki őket.

A fiatalok, alig dolgozták át magukat éles csőröcskéjükkel a tojáshéjon, ősi ösztönüktől vezettetve nyomban elindultak a tóhoz, apró lépésekkel sietve végig az úton, melyen nemrég még otromba anyáik lépkedtek. Így történt aztán, hogy a tó kék tükre s partjának friss zöldje seregni kis Protoceratopsot köszöntött,

melyek tüstént csatlakoztak az első, öregekből álló csoporthoz. Velük kóboroltak aztán a sűrűben s a tóparton is, s velük együtt vállalták a vidék s az élet előnyeit és hátrányait. Mint a vízfolyás, múltak az évek, és sok-sok esztendőnek kellett elszállnia, míg a fiatalokból csúf, öreg példányok lettek, melyek aztán igen magas korban végelgyengülésben pusztultak el – mivel sehol a környéken nem akadt semmiféle ellenségük.

Mégis fenyegette őket egy láthatatlan, gonosz és alattomos veszedelem. A tájon hirtelen és váratlanul átszáguldó homokvihar befújta a fészkeket, a szegény fiatalokat s az elgyengült öregeket is, melyeknek már nem volt erejük, hogy ellenálljanak és védekezzenek a láncaitól szabadult, bősz homokpokollal szemben.

A hegység lábánál éltek az ősgyíkok családjából származó csúszómászó Oviraptorok. A szétrepedezett sziklák tömérdek hasadékában s a legördült sziklatömbök bástyái mögött biztos rejtek helyet találtak a hűvös és sötét éjszakák idejére. Az éjszakai hidegtől megmerevedett testük tehetetlenül hevert a földön, s csak reggel tértek magukhoz, mikor a napsugarak már felmelegítették hideg vérüket, s az éhség is életre ébresztette őket. Ilyenkor aztán elhagyták rejteküket s mindenjában elindultak a homokpuszta felé.

Egyikük, mely az éjszakát egy araukariafa árnyékában emelkedő, kinyúló sziklatömb alatt töltötte, a többi után sietett. Hosszú farokban végződő, apró fejű, karcsú és magas teste gyors futásba lendült a zöld oázison át, majd hamarosan eltűnt annak szélén, mindössze egy kis homokporfelhőcskét hagyva maga után, amit hosszú hátsó lábaival vert fel. Rövidebb és gyengébb mellső lába, mint éhező ember sóvár keze nyúlt előre. A nehézkes mozgású és kísérteties Protoceratops mellett könnyen felépített testű, könnyed és harmonikus mozgású őscsúszómászónak látszott.

Amint az Oviraptor az oáris széléhez ért, egyenesen az itt már magányosan növekedő, elnyomorodott bokrok felé tartott. Futását

lassította, s szeme gondosan figyelte az egész környéket. Fejét ide-oda forgatta, teste hirtelen megrándult, aztán néhány hosszú és sietős lépéssel az egyik bokor felé iramodott, mely alatt egy sekély mélyedésben kis halom vöröses fényű Protoceratops-tojás csillogott. A fészket megpillantó Oviraptor szemében éhes vágy tüze villant, s fogatlan szájából fekete villámként surrant ki többször egymás után hosszú, sötét nyelve. Aztán a fészek fölé hajolt, két mellső lába közé vett egy tojást, s mohón nekiesett. A széttört héjból kinyomta annak folyékony tartalmát, mely nagy cseppekben csöpögött le a homokra, ahol szabálytalan alakú, ezüstös foltokban állt össze. Az Oviraptor félrelökte az üres tojáshéjat, s a második tojás után nyúlt; ezt már óvatosabban törte fel, aztán sóvár élvezettel kiszívta. A jóízű zsákmány csak növelte a kiéhezett csúszómászó étvágyát, s egyre újabb tojásokat vett a mancsába; a szétharapott héjakat egyszerűen eldobta. Az üres héjak úgy hevertek a sárga homoktenger színén, mint vöröses virágok, melyeket letört és elsodort a vihar, s a törések fogazott szélei fájdalmas panasszal meredtek az ég felé.

Mikor az Oviraptor a tojások felével végzett, észrevette, hogy két társa közeledik. Kihúzta magát, s dühében egész teste megremeggett. Szélesre tátott szájjal rohant társai felé, elszántan, hogy rájuk támad, mielőtt még azok a fészekhez érnek.

Megpillantva azonban nem sok jót ígérő, tátogató, éhes szájukat, s látva vérbe borult szemükben az elhatározás villámait, melyek jeleztek, hogy készek akár élethalálharcba is bocsátkozni a megmaradt tojásokért, s ebben a küzdelemben bizonyára ő lenne a veszes, megfordult és futásnak eredt.

Mialatt társai végeztek a fészek feldülásával s az utolsó tojást is kiszürcsölték, az állat már messze járt, s hosszú farkával ide-oda csapkodva dühöngött az ígéretes lakoma rossz vége miatt. Félig jöllakottan újabb fészket keresett, de jó ideig egyet se talált.

Csak alkonyattal, mikor a nap aranygómbje már mélyen a láthatár széléhez ért, bukkant egy sekély gödröcskére, s benne néhány tojásra, de annál több tojáshéjra. Mielőtt azonban belefoghatott volna a maradék tojásokat is megsemmisítő, pusztító munkájába, észrevette, hogy az egyik tojás héja oldalt kettéválik, s a fogazott repedésen egy kicsiny, formátlan fejecske bukkan ki, elöl éles csőrével, hátul csontos gallérjával feszítve szét a tojáshéjat. Mikor aztán a fej egészen kiszabadult, a kicsiny Protoceratops két mellső lábát teljes erővel a tojáshéj szélénél feszítve azon igyekezett, hogy a tojás sötét rabságából mielőbb a napfény s a melegség világába kerülhessen, abba a világba, mely csupa szépség, csupa örööm, de ugyanakkor tele van szenvedéssel is.

De arra se jutott ideje, hogy körülnézzen ezen a világon. Kis testét égő fájdalom járta át, s puha csontocskái valósággal szétroppantak az összecsukódó állkapocs éles széle alatt; születése pillanatában már el is pusztult az Oviraptor falánk szájában.

Az Oviraptor, a Protoceratopsok fészkeinek rettegett rablója, szétmarcangolta a szegény kis állatot, s falánk szája elnyelte a szerencsétlenet. Alig csúszott le torkán az utolsó falat, másris a következő tojásra vetette magát, szétmorzsolta a héját, s egy újabb Protoceratopst húzott ki belőle, amit ugyanolyan éhesen nyelt le.

A tojások valamennyi Protoceratops-embriója falánkságának áldozata lett.

Az Oviraptor a lakoma ideje alatt mozdulatlanul állt egy helyben, csak állkapcsa nyílt-csukódott szünet nélkül, szétroppantva a piciny, újszülött testeket, míg az utolsó tojással is végzett, s nemrég még teljesen beesett hasa hatalmas zsákhoz hasonlóan kidomborodott.

A lenyugvó nap aranyszínűre és vörösre festette a látóhatárt. Hosszú, fekete árnyékok hullottak a gyászos vidékre. A zöld oázis, a tó tündöklő tükre s a hegyvonulat lába beleolvadt a szürke

homályba, melyben eltűnt az Oviraptor is. S mikor a mély éjszaka halkan leszállt a tájra, a sötét égbolt mérhetetlen magasságaiban felragyogtak a csillagok, hogy mint egyetlen s néma tanúk nézzenek le a Protoceratopsok feldúlt fészkeire, melyekben vörösesbarna tojáshéj-maradványok s véres embriófoszlányok jeleztek a még meg sem született s már is elpusztított élet szomorú nyomait.

Évezredek szálltak a homokpuszta s a zöld oázis fölött. Ezalatt az oázison nem változott az élet. Mindig éltek itt Protoceratops-csordák, s nőstényeik időnként el-elhagyták az oázis zöld határát, hogy lapos mélyedéseket vájjanak a homokba s ott rakják le hosszúkás, vöröses tojásaiat.

A könnyű és gyors léptű Oviraptorok még mindig fosztogatták ezeket a fészkeket, s ezzel éppúgy megakadályozták a hatalmas, növényevő Protoceratopsok túlságos elszaporodását, mint a viharok, melyek időnként végigszágultak a sivatag fölött, s homokdombokkal borították el a fészkeiket.

Közben az idő vasfoga állandóan őrölte és porlasztotta a homoktengerből kiemelkedő csupasz és szomorú sziklákat, míg aztán lassan-lassan hatalmas tömbökre hasadoztak. A rombolás erői azonban ekkor sem nyugodtak meg. Feltartóztathatatlanul folytatták munkájukat s újabb évezredek során hatalmas acélkalapácsként durva rögökké és finom homokká zúzták-aprították valamennyit. S amint ezek a vidékre hosszú időn át ránehezedő s borzalmas átkot jelképező egykor sziklák sorra eltünedeztek, úgy tűnt el maga az átok is. A vad viharok, melyek

azelőtt csak a hegygerinc fölött ülték vad orgáikat, most egyre gyakrabban látogattak le a homokpusztára is, mely valósággal sírt és panaszkodott a sötét fellegekből lezúduló víztömegek súlya alatt. Ezek az időszakonként megismétlődő felhőszakadások legalább rövid időre vízzel árasztották el a száraz vidéket, s kimondhatatlan jótéteményt jelentettek a növényvilág számára, mely lépésről lépésre, feltartóztathatatlanul vette birtokába a homoksivatagot.

A sivatag azonban védekezett. Olyan napokon, mikor az azúrkék égen egyetlen felhőcske se vitorlázott, a napsugarak izzó forróságúra hevítették a homokot, s minden vízcseppecskét elpárologtattak. Az elviselhetetlen hőség kiégetett a sivatagra mélyebben bemerészkedő minden növénykét. Olyan napokon viszont, mikor vad orkánok dálták a vidéket, a levegőt elárasztotta a felkavart homok, s furcsa, fütyülő hangot adva elborította az oázis szélén álló bokrokat, sőt gyakran magának az oázisnak egy részét is befújta és elpusztította. Mikor aztán elcsitult a vihar, síri csend borult a pusztaságra, s csak itt-ott meredt az égnek a homoktömegekből kiálló bokrok és fák egy-egy meztelen ága vagy csonkja. A levegőt újból megremegtette a hőség, s az újonnan képződött homokdűnék fölött pókháló finomságú porfüggöny lebegett.

A hatalmas orkánokat követő s a homokpusztára nehezedő teljes élettelenség fojtogató és nyomasztó csendje most már sohasem tartott sokáig. Az újabb felhőszakadások szétrombolták és elhordták a homokdombokat, vízzel telítették meg a talajt, s a növényzet ismét újabb, diadalmas támadást intézett a sárga homok végtelen síkja ellen. A pusztaság makacsul védekezett, de rohamai és védelmi kísérletei egyre gyengébbeknek és hatástalanabbaknak bizonyultak, míg végül aztán már bizonyosnak látszott, hogy a síkság fölötti uralma lassan a vége

felé közeledik. Ez a vég azonban borzalmas volt, olyan borzalmas, hogy egész korszakok se tudták eltörölni félelmetes emlékét.

A természet gyönyörű reggelre ébredt; a nap első sugarai felmelegítették a tiszta levegőt, melyben megmártották magukat a kicsi cikászok pompás koronái, s a füveken és alacsony bokrokon drágakővekkel szíkrázott a csillago hármatcseppek. A reggeli köd foszladozó fehér függönye mögül kibukkanak a hegység széthatodozott sziklatömbjei, s a tó tükre ezüstösen csillogott.

A Protoceratopsok kimásztak az araukariák sűrűjéből, megtömték fűvel a hasukat, aztán jöllakottan indultak a homoksíkra, hogy megmelengessék magukat a tűző napsugarakkal. Az egyik fiatal úgy belemelegedett a reggeli legelészés élvezetébe, hogy mindenről megfeledkezett, s azt se vette észre, hogy a csorda már elvonult. Szinte megkövült a csodálkozástól. Kétségbesen futkározott ide-oda, s aggódó tekintettel kereste az eltűnt csordát.

Mikor aztán megpillantotta a közeli homokvölgyben sütkérező társait, gyors lépésekkel igyekezett feléük. Átgázolt a füvön, áttört az alacsony bokrokon, de egyszerre valami homokkal félig betemetett, kifehéredett csontváz állta el az útját. Pillantásra se méltatva kikerülte, s nem is gondolt rá, hogy a széteső csontmaradványok valamelyik elődjéé lehettek, abból a nemzedékből, melynek tagjai már hosszú idő óta itt éltek előtte, míg aztán elpusztultak, s a műlő idő homokkal borította el őket. Csak egy boldogtalan, fiatal őscsúszómászó volt, melynek tompa agyában a magasabb értelem legparányibb szikrája sem élt; ez jellemezte legjobban az egész ősgyíkfajtát.

Odaérve, ahol a homokos lejtőn a csorda már régóta sütkérezett, formátlan kis testét a forró homokhoz nyomta, mely kellemesen melengette a hasát, s közben mint tüzes nyilak égették a hátát a forró nap izzó sugarai. Pillanatok múlva maga is olyan

mozdulatlanul és érzéketlenül hevert ott, mint a többi, közelben sütkérező állat. Nyugalmukat az Oviraptorok se zavarták, melyek gyors ügetéssel igyekeztek az oáxis szélre, hogy fészkeiket kirabolják, s nem zavartatták magukat attól az ismeretlen valamitől sem, mely a halál és pusztulás hírnökeként bujkált az üvegszerű levegőben.

Kora reggel óta könnyedén remegett a levegő a napsugár sárgás fényözönében. S mikor már olyan rekkenő lett a hőség, hogy a levegő mint valami hatalmas kohó heve reszketett a homokpuszta lejtői felett, egyszerre egy fekete felhő bukkant fel a hegygerinc mögül. Aztán hihetetlen gyorsasággal növekedett, s hamarosan sötét árnyékba vonta a tájat. A napot is utolérte, s minden fényét és izzását elnyelte. Csak a fekete felhő szélén próbálkozott lassan s nehezen kitörni néhány utolsó napsugár, hogy a vízpára s a felhők zúrzavarából valami gyöngyházfényű, fehéres szegélyt varázsoljon elő; mielőtt ez is kihunyt, hirtelen szél kerekedett, végigzúgott a homokdombok messzire nyúló bevágásain, majd magasba lendült, s szélesre tárt karjai közt milliónyi felkavart homokszemet ragadott magával.

A Protoceratopsokat nyugtalanság fogta el. Zöld szemükben félelem tüze villant, s a homokdombokról a tópart felé igyekeztek, hogy rejteket keressenek maguknak a zöld bokrok sűrűjében. Alig tűntek el mögöttük, az elszabadult szélvihar vad rikoltzással nyargalt át a pusztaság fölött. Egész homokdombokat sodort a magasba, vadul megforgatta a levegőben, aztán valahol messze ismét visszaszórta a földre. Alig hullottak le a homokszemek, a forgószél újabb lökése szétfújta valamennyit, újabb förgetegekkel korbácsolva végig a tájat, s minden egyes homokszem szinte panaszosan sivított a száraz levegőben, mely úgy elsötétedett, mint a csillagtalan éjszaka.

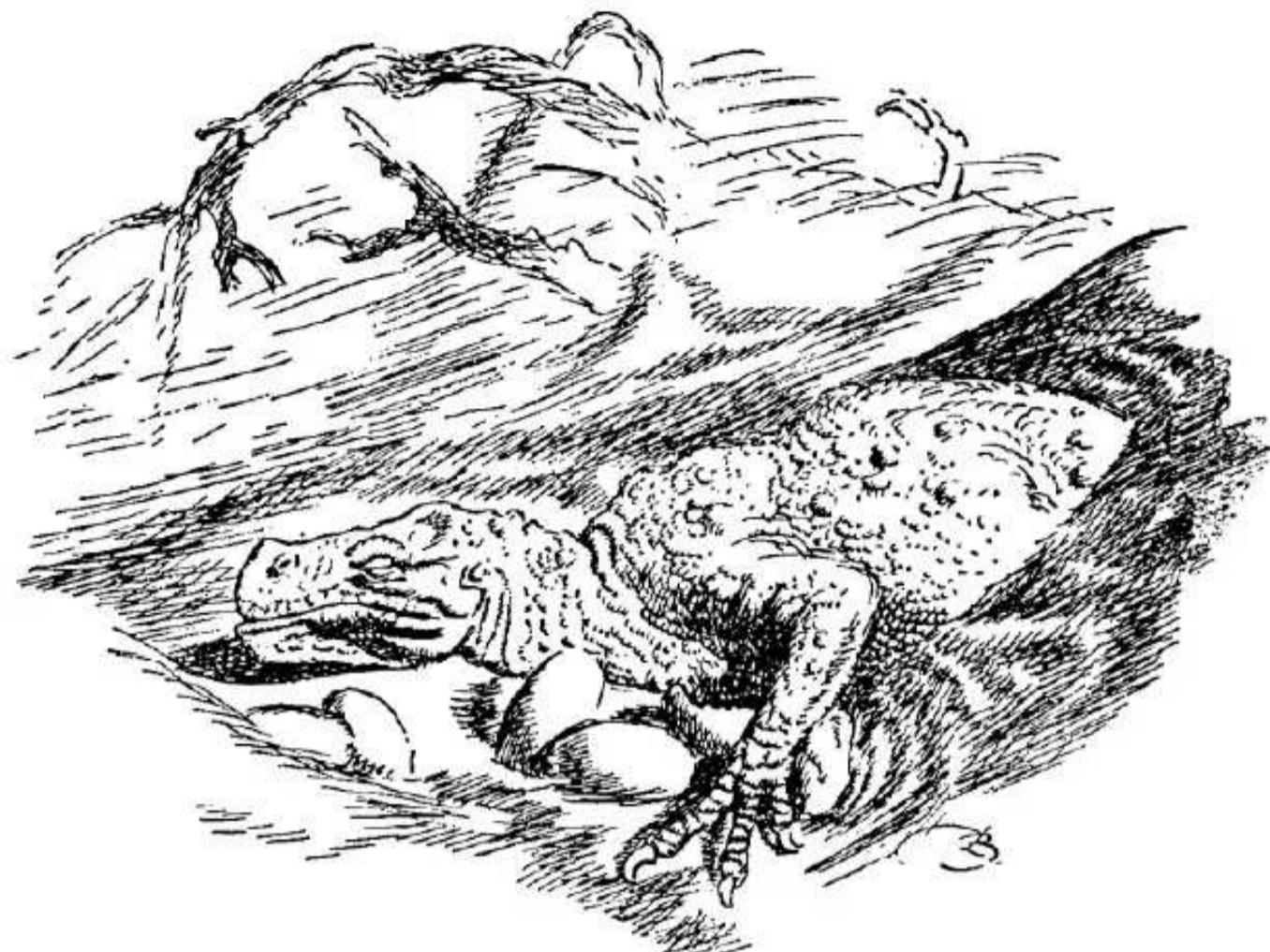
A pusztaságra rátelepedett rettentő rémület magával ragadta az Oviraptorokat is, melyek már kora reggel óta úton voltak, s az

oáris szélétől távolabb található Protoceratops-fészkeket fosztogatták. Már az első hevesebb széllökésekre megfutamodtak, a homokpor azonban elvakította őket, az orkán a földhöz vágta és valamennyüket betemette homokkal, s csak nehezen tudtak kikecmeregni alóla. Alig szabadították ki magukat s futottak újból az oáris és a hegygerinc felé, megint ledöntötte őket a forgószél, s betemette a homok. Utolsó erejük megfeszítésével próbálták menteni az életüket, de a vad orkánnal szembeni harc túlságosan nehéznek és egyenlőtlennek bizonyult. Egyre jobban kimerültek, míg végül feladták a küzdelmet. Elpusztultak.

A homokvihar poklán igyekezett átjutni egy nagyon öreg Oviraptor hím is. A szélvész úgy sodorta magával, mint könnyű madártollat, s a testéhez vágódó homokszemecskék pikkelyes páncélzatáról lepattanva tompa dobolással kísérték veszett menekülését.

Az orkán egyszerre különös fütyülést hallató, kavargó örvénnyé változott. Rengeteg homokot markolt fel a pusztából, és sárga felhők alakjában repítette fel zsákmányát a végtelen magasságokba. Az öreg Oviraptor súlyos testét ledöntötte a földre, s mély barázdát húzva utána, magával vonszolta a háborgó homoktengeren.

Mikor aztán elült a forgószél, s a vihar is kissé csendesedett, az Oviraptor már tehetetlenül hevert a homokban. Egy kis idő múlva felemelkedett, aztán elvonozta magát egy alacsony kis bokorhoz, melyet csodával határos módon még nem temetett el a vihar. Még oda sem ért, s már távolról megpillantotta a zöld tű levelek védelme alatt meghúzódó, sekély gödröt, s benne a vörösesbarna, hosszúkás tojásokat. Riadt szeme felvillant, s elkínzott teste utolsó erejével oda igyekezett. Amint azonban holtfáradtan megállt a fészknél, szemében kihunyt a rablásvágy lángja, s a tolvaj közönyösen meredt a sorban heverő tojásokra. Mozdulatlanul állt fölöttük, csendesen, mereven, mint egy megkövült őr.

Mintha csak a fáradtságát pihente volna ki egy kissé, most újból vad erővel tört ki a vihar. Újabb széllökések száguldta és bőmböltek végig a puszta fölött, újabb homoktömegek emelkedtek a magasba, s borzalmas üvöltéssel és zúgással törtek előre, mint a haragvó tenger hatalmas hullámai. Az öreg Oviraptor hímet is leterítette a vihar, elvágódott a földön, s megkínzott teste úgy takarta be a fészket, mintha a romlástól akarná védelmezni. A felkorlácsolt és elsodort homok azonban lassan betemette, s vele együtt betemette a bokrot és a fészket is. De alig halmozódott fel a friss sír fölött ez a homokdomb, egy újabb széllökés ismét elhordta, aztán megint egy másikat tornyozott fel helyette.

Mikor a vihar a legvadabbul tombolt a vidék fölött, a pusztaság háborgó tengerhez hasonlított. A messzire nyúló homokdűnék olyan gyorsan és folyamatosan változtatták a helyüket, s alkottak újabb csoportokat, hogy valósággal kígyószerű óriási szörnyekhez hasonlítottak, melyek fejvesztett gyorsasággal törtek elő a pusztából, hogy mindenfelől vadul rávessék magukat az oázisra, s homokhegyekkel teljesen betemessék. Mikor aztán az elpusztult

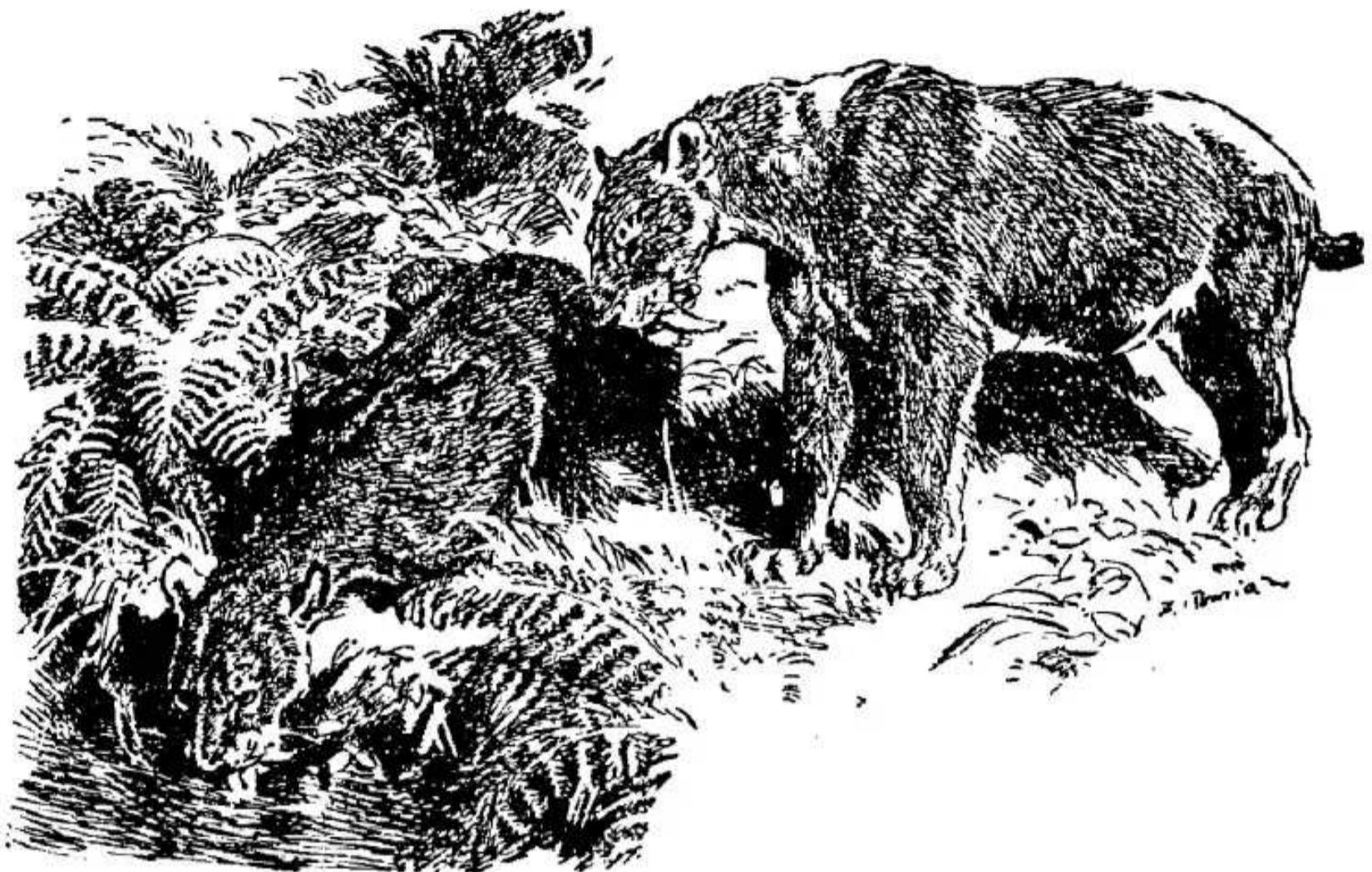
oázist és vele együtt a torz Protoceratopsokat is elborította már a homoktömeg, a homokvihar a tó ellen fordult. minden széllökéssel ezer és ezer homokszem hullott a tóba, először csak sárgára festették a vizet, majd hamarosan annyira feltöltötték a medret, hogy lassan homokbuckák kezdtek kiemelkedni a tó fenekéről.

Az orkán sokáig tombolt. Mikor végre elcsitult, és a levegő kitisztult, a nap új ragyogással s új meleggel árasztotta el az elpusztított tájat. Ott, ahol előbb gyönyörű oázis zöldellt, most a homokdűnék mély bevágásaiból csak az elpusztult cikaszok és araukariák megtépázott és töredezett koronái meredtek ki a Protoceratopsok sírjai fölött. A homokhegyek betemeték a gyönyörű tópartot, magát a tavat, s féligen a hegyvonulat lábát is.

A puszta befejezte romboló munkáját. mindenütt csak homoksivatag, mindenütt nyomasztó élettelenség. Csak a féligen betemetett s a feltornyosuló homokot keresztültörni próbáló forrás közelében kóborolt a növényi roncsok közt néhány rémült Protoceratops, e vidék életének utolsó szomorú s borzalmas éhhalálra ítélt tanúja.

Évszázadok követték egymást. Egyre gyakrabban árasztották el esőzések a vidéket, szünet nélkül egyengetve a homokbuckákat. A nap szárította homoktalaj szomjasan itta fel a frissítő nedvességet, magába fogadta az új növények spóráit és magvait, melyeket a hegyhát szikláiról és szakadékaiból sodort magával az áradat, hogy itt az iszapban s a termőtalajban megtelepedjenek. Az élettelen pusztaság hatalmas és vigasztalan síkja lassan zöldelli kezdett; először finom mohapárnák bukkantak fel, majd gyönyörű páfránylegyezők s különböző füvek hosszú levelei, később pedig festői csoportokban álló, alacsony bokrocskák is megjelentek. Feltartóztathatatlanul és gyorsan haladt a növényzet kifejlődése. A puszta meghátrált és eltűnt. A harmadkorban a Protoceratopsok

és Oviraptorok sírjai fölött már titokzatos szépségű, gyönyörűséges, hatalmas őserdő zöldellt, mely nem csupán az őshüllők pusztulásáról, hanem a halált legyőző élet diadaláról is tanúskodott.

Ez a történet a világ másik sarkába, a Los Angeles melletti Rancho la Breába vezet bennünket. A pleisztocén idejében, körülbelül 600 000 évvel ezelőtt itató volt itt, melyhez messzi vidékről minden állat odajárt. Partjain a felszínre került aszfalt sok állatra biztos pusztulást jelentett. Hosszú idő alatt a legkülönbözőbb állatok rengeteg csontja halmozódott fel itt. Merriam és Miller szerint a

kisebb emlősök közül találtak itt egeret, mókust, nyulat, a nagyobbak közül farkast (*Canis divus*), medvét, „kardfogú tigrist” (*Smilodon californicus*), elefántot (*Archidiscodon imperator*, *Elephas columbi*), lovát (*Equus pacificus*), hatalmas lajhárt (*Mylodon*, *Megalodon*, *Mepalonyx*, *Nothrotherium*) és egyebeket. A madarak közül elsősorban számos sacsontvázat (*Aquila chrysaëtos*), valamint darut (*Ardea herodias*), amerikai varjút (*Corvus corax*), kanadai ludat (*Branta canadensis*) és egyebeket. A

talált ragadozómaradványok legnagyobb része fiatal állatoké; ezért azaztán magyarázzák, hogy az aszfaltba esett állatok vagy azok dögéi

csak a fiatal, tapasztalatlan állatokat csábították, melyek még nem tudták, hogy az ilyen könnyen megszerezhető zsákmány igen veszedelmes lehet.

A HALÁLHOZÓ MOCSÁR

A hajnali köd mint hatalmas tűzvész vastagon gomolygó füstje borította be a végtelen messzeségbe nyúló, óriási mocsarat. minden eltűnt és elveszett az ég és föld között lebegő szürkésfehér, ezüstösen csillgó, átláthatatlan függöny mögött. Mikor azonban keleten a végtelenség mélyéből lassan fejemelkedett a nap arany gömbje, a köd is megritkult, leszállt a föld színére, s hűvös harmatcseppekkel szórta tele az egész tájat. Szétszakadozott foszlányai fehérlő fátyolokként lebegtek a frissen sarjadó káka, nád és gyékény zöldje fölött, áthatoltak a füzek sűrű ágain, eltünedeztek bennük, egyre jobban és jobban lemeztelelítve az eget. S mikor a felkelő nap vörös és arany visszfénye felragyogott a sok-sok pocsolya felszínén, a tiszta, de nedves és hűvös, mocsárszagtól átitatott levegőben hirtelen felvillant a táj érdekes, de barátságtalan szépsége.

Kopár és komor táj volt, teleszórva piszkos és bűzös vízzel telt apró tocsogók ezerével, melyek fölött mindenféle szúnyogfajták rajzottak s járták szerelmi táncukat, mélyükben pedig tömérdek béka brekegte egyhangú dalát. A pocsolyákban szünet nélkül nőtt-növekedett a buja lápnövényzet, hogy dús levélzetű, zöld száraival, mint valami smaragd öltözékkel, minden elborítson. Az időnként lezúduló felhőszakadások és ideáradó zavaros víztömegek egyre újabb pocsolyákat alkottak a mélyedésekben; de ezeket is pusztulásra ítélte a dusan növekedő és terjeszkedő mocsári növényzet. Gonosz hely volt ez, melyet minden állat elkerült. Ami idetévedt, azonnal besüppedt a fekete iszapba, hogy mindörökre elmerüljön benne. Csak itt-ott kúszott lassú méltósággal egy-egy fekete, narancssárga foltos szalamandra tocsogótól tocsogóig, nézegetve, hol akad valami jó harapnivaló;

mással nem nagyon törődött, óvatosságra nem is volt szüksége, mert nem fenyegette az a veszély, hogy besüllyed valamelyik zöld lápnövényzettel csalókán benőtt pocsolyába, ahonnét sohasem jut ki többé. Azokon a részeken, ahol kissé szárazabb volt a talaj, alacsony bokrok növekedtek, s a terjedelmes zátonyokon néhány elnyomorodott, szél cibálta fa ácsorgott.

A reggel hidege felébresztett éjszakai álmából egy hatalmas ŏshollót, amely csendesen ült egy öreg, félig elkorhardt fa ágán. A madár széttárta s néhányszor meglebbentette szárnyát, aztán károgva elrepült valahova messze a mocsár szélére.

Az ŏsholló furcsa helyre repült. Nagy tó terpeszkedett ott, széles és kanyargós partjának puha és csalárd ingoványát sűrűn benőtte a nád, szittyó és sás. E zöld bástyafal mögött számtalan keskeny lagúna és kicsiny, kerek tavacska csillogott, tele fekete aszfalttal, melynek füvekkel és bokrokkal elrejtett ragadós anyaga a part szélét is elárasztotta. A magas, vén fák, melyek magányos őrökként álldogáltak a közeli, füves lapályon, régi idők óta kedvelték az ŏshollók és őskeselyűk, mert innét lecsapva könnyen zsákmányul ejthették a csalóka aszfaltmocsárba ragadt állatokat.

Mikor a mocsár valamelyik távoli zugában éjszakázott ŏsholló ideszállt, már néhány, a Teratornisok családjába tartozó őskeselyű üldögélt a vén fák ágain. A holló választása egy korhadozó fa kiszáradt ágára esett, s csendesen leszállt rá. Aztán úgy ült ott, mint a megkövült. Csak éles szeme fürkészte a környéket, de néhány naptól kifehéredett, porladozó csontvázon kívül mit sem látott a füvek és bokrok között.

Közben a nap már a láthatár fölé emelkedett. A tó fölött lengő, finom, egyre ritkuló ködfüggöny mögül lassan kibontakoztak a távolabbi szigetek körvonalai; s valahányszor a lecsapódott köd egy-egy szemecskeje a tó felszínére hullott, a lecsapódás helyéről koncentrikus körökben apró hullámok indultak szerte, eltáncoltak

a víz felszínén egészen a parti nád, sás és káka zöld faláig, behatoltak a sűrűbe is, s mindörökre eltűntek ebben az útvesztőben.

Mikor aztán a nap magasabbra emelkedett, s meleg sugaráival bearanyozta a füveket és bokrokat, a tópart hamarosan megélénkült. Hatalmas, rezesen csillogó legyek szálltak virágról virágra, s az édes nektárból együtt lakmároztak a szorgalmas méhekkel, hatalmas darazsakkal és esetlen dongókkal. A fűszálak közt mindenféle kisebb és nagyobb bogár mászkált, s a fekete és vörösesbarna hangyák megkezdték minden napos sürgölődésüket. A magas fűszálakon s a bokrok ágain megszólalt a különböző sáskafélék és szöcskék nyekergő muzsikája, melyet túlharsogott a megtermett kabócák éneke. A fehér pillangók mint hatalmas hópelyhek lebegtek a levegőben, s a fémszerűen csillogó óriási szitakötők smaragdnyilakként emelkedtek a magasba. A nád és szittyó kusza rengetegéből vízimadarak vidám rikoltozása hallatszott; kacsák, vízityúkok és búbosvöcsök csapatai úsztak ki a sűrű nádasból a tóra, hogy megfürödjenek a reggeli nap első sugaraiiban. A napsugarakkal elárasztott tóhoz leszállt a közeli fán fészkelő gémpár is, egyenesen arra a helyre, ahol a sekélyesben már néhány pelikán halászott. Alig értek oda, egy vén gúnár ereszkedett le a tóra, utána pedig egy egész libasereg, olyan vidám gágogással, mintha örömkben ők is a napsütéses reggelt köszöntenék.

Az ébredező, napfényes reggel ragyogásában a vigasztalan táj elvesztette minden komorságát és alattomosságát. A vén fa száraz ágán üldögélő ősholló azonban semmi jót sem jósolt!

Valahol messze, a fűvel borított síkon egy repedezett szikla állt, melyből tiszta forrásvíz buzogott elő, hogy a hatalmas zöld páfrányok karéjában kicsiny tóvá szélesedjék. A tóból patakocska eredt, s ezüstszálként kanyargott a magas fű fala mentén, a világos erdőcske árnyékában. A hatalmas tömbökre hasadozott szikla

túlsó oldalán egy kicsiny, száraz barlang sötétlett. Zöld bokrokkal eltakart bejárata előtt fűvel borított, lapos tisztás húzódott. A fű benőtte az alacsony, de meredek, sziklákkal beszórt lejtőket is, melyek, mint valami óriási lépcsősor, vezettek fel a füves steppéről a barlang előtti lapos térséggig. Mezei nyulak vájtak itt lyukakat maguknak, s békésen éltek kicsinyeikkel. Semmi se zavarta őket, mert az itatóhoz járó szarvasok, vadlovak és egyéb állatok ügyet se vetettek rájuk, békén hagyták őket. Csak mikor a ma már rég kipusztult, vérszomjas farkasok egy fajtája járta a környéket, kellett nyitva tartani a szemüket; vigyáztak is, mert jól tudták, hogy a figyelmetlenségért az életükkel fizetnek.

Egy napon azonban véget ért a vadnyulak nyugodt élete. Éppen alkonyodott, mikor két hatalmas ragadozó érkezett a szikla előtt csillogó tavacskához. A feltűnően erőteljes mellkasú, erős mellső lábú és rövid farkú termetes hím mozdulatlanul állt a tavacska fölött. Valamivel gyengébb, de kellemesebb külsejű nőstényét figyelte, amint az épp a vizet kortyolta. Mindkettő fakósárga volt. Pofájukból hatalmas, hosszú, kardformán hajlott s szélükön kissé rovátkolt, hegyes metszőfogak villantak elő. Ez a metszőfog volt a leghatalmasabb és legtökéletesebb gyilkolószerszám, mellyel a természet ragadozót valaha is felfegyverzett. Számtalan évezrednek kellett elmúlnia, míg a metszőfog a tökéletességnak erre a fokára jutott. Ezek a fogak a harmadkori elődöknél még csak alig észrevehetően erősödtek s hosszabbodtak meg, az utódok már nagyobb és erősebb fogakkal voltak felfegyverezve, míg végül a negyedkor ragadozóinak, a Smilodonoknak, már teljesen kifejlődött, borzalmas gyilkolószerszámaik voltak. Erőt és vérszomjat semmi sem testesíthetett volna meg tökéletesebben, mint ezek a ragadozók.

A hím néhány halk lépéssel odaóvakodott a tóhoz, s maga is szomjasan hörbölni kezdte a kristálytiszta vizet. Aztán könnyed ugrással átlendült a patakocskán, s a nősténye is követte.

Hatalmas, éles, sarlószerű körmökben végződő talpuk mélyen belenyomódott a talajba. Csendesen megkerülték a sziklát, s olyan óvatosan osontak, hogy a legkisebb ágacska se roppant, a legparányibb levélke se zizegett lépésük alatt.

A nőstény hirtelen megállt, s csodálkozó tekintettel bámult a sziklabarlang sötétje felé. Egypár gyors ugrással már ott is termett, s vizsgálódón nézte a nyílást. Aztán besurrant s egy ideig bent is maradt.

A hím csendben, de gondosan figyelte társát. Hirtelen lágy, nyávogáshoz hasonló hívó hang ütötte meg a fülét. A nőstény egy pillanatra kibújt, majd ismét visszaosont a barlangba, s újból hívó hangot hallatott. A hím kis ideig habozva állt, aztán őt is elnyelte a sziklaodú sötétje.

Közben odakint a lassan elsötétülő égbolton felragyogtak az első csillagok. Körös-körül mindenütt nyugalom és békesség honolt – csak a mély lyukakban húzódtak félelmükben szorosan össze a vadnyulak.

A táj ezüstös holdfényben úszott, s langyos szellő borzolta játékosan a fák koronáit. A közeli sűrűből egy megtermett szarvas lépett ki. Óvatosan szimatolt bele a levegőbe és feszülten figyelt. Aztán lassú lépésekkel lesétált a szikla alatt csillogó tóhoz, innét-onnét egy maréknyi füvet, vagy valamelyik alacsony bokorról egy-egy zsenge hajtást harapva le útközben.

A barlangban pihenő Smilodonokat nyugtalanság fogta el. Felkapták a fejüket, nyakukat forgatták, s mély szippantásokkal szívták be a szarvas szagával átitatott, langyos légáramlatot. S minél közelebb ért a szarvas a tavacskahez, annál élesebb, izgatóbb lett a szag. Kisvártatva, mikor a hím vérszomja már a végsőig fokozódott, óvatosan kisurrant a sötét barlangból, a bokrok védelme alatt lehasalt a földre s így leskelődött. A nőstény is halkan utánakúszott. Mindketten mozdulatlanul lapultak, csak rövid farkukkal csapkodták olykor a földet, miközben szemükben

meleg vért kívánó, gyilkos vágy villant. Egész testük remegett a vadászszenvedélytől.

Mikor a hím észrevette, hogy a szarvas a tó felé fordul, nesztelettel előrekúszott a sziklatömbről levált egyik szikladarabig, melyet teljesen benőtt a zöld moha s a zuzmó szürke leple; félig mögéje húzódva készült a nemes agancsos megtámadására.

A szarvas ezalatt a tóhoz ért. Megállt a parton, körülnézett s beleszimatolt a levegőbe. Mivel azonban a szellő irányával szemben szaglászott, széles, fekete orra nem óvhatta meg a közelgő szörnyűséges veszedelemtől.

Begázolt a vízbe. Lehajtotta a fejét és szaporán kortyolta a kristálytiszta vizet. A víz csillogó felszínén visszatükrözött gyönyörű, dús ágú aganccsal díszített feje s életerőtől duzzadó, pompás teste.

A szarvas nagyokat kortyantva itta a hideg, kristálytiszta vizet.

Hirtelen borzalmas ordítás hasított bele a holdas éjszaka csendjébe. A szarvas megrázkódott, felkapta fejét, s kétségbéesett pillantása a közeli szikla mögül hirtelen előbukkanó hatalmas ősrágadozóra esett; az állat kitátott szájában megvillantak a hatalmas, kardszerűen hajlott agyarak, szeme vadul villogott, s rövid, csonkszerű farka apró mozdulatokkal szünet nélkül ide-oda mozgott. A rettentő ordítástól s a feldühödött ősrágadozó látványától megrémült szarvas egy pillanatig szinte megkövülten állt. Ez is elég volt, hogy a Smilodon hatalmas ugrással rávesse magát. A szablya formájú agyarak éles szuronyokként fúródtak a szarvas nyakszirtjébe, s a támadó ősrágadozó hatalmas testsúlyának egyetlen rántásával a földre terítette áldozatát. Az éles karmok mélyen befúródtak a szarvas testébe, s valósággal leszakították a bőrt s az izomzatot a csontjairól. A Smilodon ekkor fejének erős lendületével kirántotta agyarát az elvágódott szarvas nyakszirtjéből, hogy újabb lendülettel ismét beledöfje. A szarvas

teste halálos görcsében néhányszor megrándult, aztán már vége is volt.

Pár ugrással a nőstény is ott termett a támadás színhelyén. Csak egy pillanatra állt meg az elejtett szarvas mellett, aztán lehajtott fejével felfordította az állatot, s agyarának egyetlen hatalmas lendületével felszakította a hasát.

Mindketten nekiláttak a hosszan tartó, közös lakomának.

Mikor végre befejezték a táplálkozást s tele hassal visszaosontak a sziklabarlangba, lakomájuk maradványain összeverekedtek a gyáva ŏscoyotok; borzalmas vonításuk messzire elhallatszott a holdas éjszakában, s behatolt a kis odúkba is, ahol rettegve bújtak össze az éjszaka borzalmaitól megrémült szegény nyulak.

A Smilodonok megtelepedtek a barlangban. Nem telt bele sok idő, már két csemetéjük botladozott ügyetlenül a sziklabarlang előtt.

A Smilodonok jelenléte hamarosan elűzte innét a vadnyulakat. Annak ellenére, hogy a hatalmas ŏsrágadozók ittléte nem jelentett számukra közvetlen veszedelmet, mert a nyulak túl apró zsákmánynak bizonyultak volna, mégis véget vetettek a vidám és gondtalan életnek. Így a lyukak nagy többsége kiürült, s bejáratukat hamarosan benőtte a fű.

Így történt aztán, hogy a vadnyulak zöme a tópart közelében talált új otthont. A fák gyökerei közt vájtak maguknak mély járatokat, s körös-körül mindenütt elegendő jóízű élelmet találva megint folytatták vidám és gondtalan életüket, mivel a Smilodonok elkerülték ezt a helyet.

Azon a napon, melynek reggelén a fekete ŏsholló ideszállt a mocsárból, néhány vadnyúl ugrándozott a magas fűben. Nagyokat szökellve cikázottak ide-oda, s mikor valamelyikük elvesztette a másikat, két hátsó lábán felegyenesedve kihúzta magát, aztán ismét folytatódott a kergetőzés. Amerre átszökelltek, hosszú, zöld

kígyóként mozgott nyomukban a fű, s mikor átsurrantak a bokrokon, mintha fuvalom suhant volna át a sűrűség fölött.

Egyszerre az egyikük fájdalmasan felnyüszített. A többiek tüstént abbahagyták a játékot, s kétségbeesetten meresztették szemüköt a megtermett farkasra, amint erős fogáival éppen szétroppantotta társuk testét. Villámsebesen futottak szét a szélrózsa minden irányába.

Kettő egyenesen a tó felé iramodott. Futottak, futottak – aztán hirtelen megtorpantak. Bármennyire igyekeztek is, nem tudtak kimozdulni helyükből.

Rettentő félelmükben testük valósággal megfeszült, de hátsó lábuk meg se mozdult. A nyulakat foglyul ejtette az aszfaltmocsár puha, ragadós tömege, s minél jobban igyekeztek kiszabadulni belőle, annál mélyebbre süllyedtek, annál szorosabban ölelte őket magához a halál karja, azé a gonosz halálé, mely lassan és megfontoltan öl.

Az aszfalttömegbe ragadt nyulak kétségbeesett, panaszos hangjára az éhes farkas is felfigyelt. Mikor meglátta, hogy két tehetetlen nyúl vergődik a közelében, sietve otthagya az elkapott tapsifülest, s hosszú ugrásokkal már a közelükben termett. A

zsákmány utáni sóvár vágyakozás erősebb volt benne, mint fajtájának régi tapasztalata, mely azt tanítja, hogy a könnyen

megszerezhető zsákmány rendszerint veszedelmekkel jár, s ilyenkor helyénvaló az óvatosság. De még fiatal, tapasztalatlan farkas volt, s az éhség is űzte. Hatalmas ugrással vetette magát az első vadnyúlra. Mikor ráugrott, lábaival maga is mélyen az aszfaltba süppedt. Hiába próbálkozott vele, hogy kihúzza lábait a ragadós anyagból. Erre valósággal dühöngeni kezdett; testével jobbra-balra csapkodott, borzalmas szája esztelen dühében darabokra szaggatta a nyúl testét. De semmi erőfeszítés, semmi dühkitrés nem segített. Néhány óra leforgása alatt teljesen kimerült, s közömbös megadással várta szerencsétlen sorsa beteljesedését.

Az egyik közelí fáról hirtelen leszállt egy hatalmas őskeselyű, egy Teratornis, hogy a mozdulatlanul heverő farkasra telepedjék. Mielőtt azonban ráhuppanhatott volna, az állat utolsó erejét összeszedve felkapta fejét, s nyitott szájával dühösen vicsorítva a ragadozó madár felé kapott. A keselyű nagy ívben kikerülte a veszélyt, s magasabbra lebbenvé nagy köröket írt le a levegőben a dögledező farkas fölött. Aztán újból rátámadt, és hegyes csőrével néhányszor rákoppintott a fejére. A farkas már nem mozdult. Ekkor rátelepedett, s éles, kampós csőrével nagy darabokat hasított ki a húsából, éhesen nyeldesve a falatokat. Mialatt jóízűen lakomázott, az elpusztított nyulakra őshollók szálltak, s nagy verekedés közben ők is falánkan táplálkoztak.

Mire jöllaktak, már közelgett az alkonyat. Egymás után szárnyra kaptak, míg végre valamennyien eltűntek a messzeségben. A legnagyobbikuk a komor mocsár közepe felé igyekezett, ahonnét reggel iderepült; ott nyugodtan töltheti az éjszakát, hogy reggel ismét ideszálljon, s akkor megint itt leskelődik majd társaival együtt a tóparton az álnok aszfaltpocsolyák áldozataira.

Sokszor kelt fel és nyugodott le a nap a tó s a mocsár fölött. Az őskeselyűk és őshollók nap nap után ideszálltak, s itt várták türelmesen az áldozataikat. Egyszer kis vadnyúl jutott nekik,

máskor fiatal, tapasztalatlan farkas, néha seregnyi vadkacsa vagy vadlúd, melyek tévedésből szálltak le a vékony és piszkosbarna vízréteggel borított aszfaltpocsolyákra. Körös-körül mindenütt rengeteg csontváz és csont hevert, némelyik, ha már régen itt feküdt a fűben, megfehéredett, s minden élőlényt figyelmeztető felkiáltójelként messzire világított. A közvetlenül a pocsolyákba zuhant áldozatok teste lassan besüllyedt a puha, ragadós anyagba, míg végül teljesen eltűnt benne; a feneketlen aszfaltsírból buborékok ezrei szálltak fel, s pattantak szét a piszkos víz színén. A fiatal Smilodonok gyorsan felcseperedtek. Már nem botladoztak ügyetlenül a sziklabarlang bejárata előtt, hanem vidáman ugrándoztak a közeli környéken, s az öregek is gyakran tanítgatták őket a vadászat mesterségére. Főleg a nőstény oktatta nagy türelemmel a kicsinyeit,

hogyan osonjanak észrevétlenül a fűben, hogyan lapuljanak meg mozdulatlanul, hogyan szimatoljanak, s hogyan vessék magukat hatalmas

ugrással a kiszemelt áldozatra. Az első gyakorlatokat a vadnyulakon végezték, mert közülük még élt néhány a szikla túlsó oldalán. Mikor az anyaállat segítségével a két fiatalnak sikerült az első vadnyulat elejteni, felébredt bennük fajtájuk vadászszenvedéye, s ettől kezdve szünet nélkül vadásztak a szerencsétlen vadnyulakra.

Közben az öreg Smilodonoknak egyre több gondot okozott, hogy maguknak és kicsinyeiknek eleségről gondoskodjanak. Azok az állatok, melyek még nemrég nagy tömegekben éltek a szikla környékén, vagy messzi vidékről idejártak inni a tóhoz, hamarosan elhagyták a borzalmás ősrágadozók új otthonának környékét. Az antilopok, a kis tevék és bölények csordái, a vadlovak seregei

elköltöztek máshova, s hamarosan követték őket a szarvacsordák is. A hímnek egyre távolabbi tájakra kellett mennie vadászni, s egyre nehezebben jutott zsákmányhoz.

Egy napon a Smilodon lement a nagy tóhoz, melyet eddig elkerült. A parthoz érve néhány nyugodtan legelésző vadlovat pillantott meg. Nagy ívben megkerülte őket, aztán halkan és óvatosan a közelükbe kúszott.

Már egészen megközelítette őket, mikor figyelmetlenségében valami száraz ágacskára lépett. A gyenge roppanás is elég volt ahhoz, hogy a pompás mén felkapja a fejét, s mikor a közelben lappangó Smilodont megpillantotta, társai kíséretében nagy sietve elvágtatott.

Csak egy megriadt fiatal csődör, melyet már ūzőbe is vett a dühös ősragadozó, vágtatott halálos félelmében a tópart irányába. Átvágtatott a füvek és alacsony bokrok között. Aztán, mintha villám sújtotta volna, elvágódott s tehetetlenül vergődött a földön. A fűszálakkal és alacsony bokrokkal takart aszfaltpocsolya álnok és ragadós anyaga megakadályozta mozgásában, s valósággal a földhöz láncolta. A nyomában vágtató Smilodon megtorpant, s meglepődve nézte az ide-oda hánykolódó és kétségbesen nyerítő csikót, mert az öreg és tapasztalt gyilkos úgy látta, hogy itt valami nincs rendben. Kitáltott szájjal óvatosan előrekúszott, és vészjöslő tekintettel kereste a zsákmányára rátámadni merész kedő ellenfelet. Felkészült rá, hogy megküzd vele, keményen fog küzdeni, életre-halálra, ha kell, de nem engedi ki büntetlenül kezéből a zsákmányt, amit maga hajtott fel, s amihez most csak neki van joga. De hiába meresztgette a szemét, hiába szaglászott, nem látott és nem szimatolt meg semmiféle ellenséget. Csak magasan fent a levegőben keringgett egy sas, s éles szemmel figyelte, mi történik idelent.

A Smilodon lassan a lovacska felé kúszott, állandóan készen a harcra, legyen bár az ellenfél steppén vadászgató őstoroszlán, mellyel már többször is találkozott barangolásai közben.

Hirtelen észrevette, hogy nehezen emeli a lábat, s hogy valami puha és ragadós anyagba lép. De nem törődött vele tovább, mert felkorbácsolt vadászszenvedélye s a zsákmány közelsége minden másról elterelte a figyelmét. Elég volt azonban még egy kis lépés, s az egyik mellső lába mélyen elmerült a piszkos, sötétbarna anyagban, mely valósággal bevonta és foglyul ejtette a mancsát. A Smilodon, nem tudva könnyedén kihúzni a lábat, hirtelen meghökkent, majd egy gyors rántással sikerült kiszabadítania magát. Mikor azonban még egy lépést tett, a lábához tapadó aszfalt csaknem a földhöz láncolta s meggyűjtötte megszokott, könnyed mozgását. A Smilodon ekkor őrjöngő haragra gerjedt. Mancsával vadul csapkozta a füvek szárát s a bokrokat, hogy mielőbb megszabadulhasson ettől a jelentéktelen, de kellemetlen és alattomos ellenféltől, mely megakadályozza, hogy szabadon, könnyedén és gyorsan lépkedhessen. Mikor végre kiszabadult a ragadós anyagból, újból csábítani kezdte az aszfaltba ragadt csikó. Más oldalról közelített hozzá, aztán megint másfelől, de minden visszafordult, mert körös-körül mindenütt ragadós aszfalt csillogott, mely megvédt a közben már teljesen erejét vesztett, mozdulatlanul heverő s a feneketlen sírba lassan sülyedni kezdő áldozatát.

A Smilodon is rájött, hogy ez a hely veszedelmeket rejteget, s a látszólag könnyen megszerezhető zsákmányért a maga életével fizethet. Ezért csak egyetlen haragos pillantást vetett az alattomos helyre s a lóra, aztán megfordult, és már el is tűnt a steppén, mely fölött még mindig ott körözött a magasban a pompás sas.

Amint a Smilodon eltűnt, egy magas tölgyfáról két keselyű röppent le az elpusztult lóhoz. Rátelepedtek a hátára, de mielőtt még éles, kampósan hajlott csőrükkel húsdarabokat szaggathattak

volna ki belőle, villámként csapott közéjük a hatalmas sas. A fél kiterjesztett szárnyú és borzalmasra tátott csőrű keselyűk védeni akarták a dögöt. Az éhes sas azonban nem ijedt meg tőlük, s nekitámadt az egyik keselyűnek. Teljes erővel rácsapott, karmait a testébe vájta, s éles csőrének jól irányzott csapásával széthasította a koponyáját. A keselyű megingott s a ló hátáról befordult az aszfaltpocsolyába. Zuhanása közben azonban a sarlószerű csőrét mélyen a testébe vágó sast is magával rántotta. A sas vadul csapkodott szárnyaival. Kevéske piszkos víz fröccsent a magasba, s az aszfalt márás elárasztotta a hatalmas szárnyakat, melyek már nem tudtak kiszabadulni a ragadós fogszágból. Most így hevert az eleven győztes az elpusztított legyőzött mellett – a győztes, melyre hasonlóképp nem várt más, mint lassú halál.

Mialatt a sas kimúlt, a másik keselyű jóízűen lakomázott a lódögből, éhesen nyeldeste a húsdarabokat, kelletlenül osztozva zsákmányán mindenünnét odaszálló társaival.

A fiatal Smilodonok úgy növekedtek, mint eső után a fű. Már régóta nem üldözték a nyulacskákat, hanem az öregekkel jártak vadászni messzi ki a steppére. Ezeken a közös vadászkirándulásokon megtanultak az öregektől minden csele és ravalzságot, ami a sikeres vadászathoz kell.

Minél nagyobbra nőttek, annál önállóbbak lettek. Már volt elegendő erejük és bátorságuk, csak az öregek tapasztaltsága hiányzott belőlük.

Egyszer aztán a kis hím nem tért vissza a barlangba. Elvált vadászó családjától, s néhány fiatal gazella után vetette magát. Az öregek s a velük maradt fiatal egy ideig figyelték, milyen gyorsan ūzi az állatokat. Aztán óvatosan továbbosontak a pusztában, várva, hogy a futástól kimerült fiatal hamarosan visszatér, s együtt folytatja majd velük a vadászgatást. De hiába vártak.

A fiatal Smilodon hamarosan felhagyott az üldözéssel. Közte s a menekülő gazellák közt egyre nőtt a távolság. Már éppen vissza akart fordulni, mikor egy nagy bokorcsoport mögött hirtelen megpillantott néhány óriási Mylodont, amint éppen a magasra nőtt cserjék zöld lombját legelészték. A Smilodon lassította futását, s vadul elbődült. Ijesztő ordítása végigszállt a steppe fölött, s halálra rémítette a hatalmas, de tehetetlen foghíjasokat. Kifejezéstelen szemükben határtalan félelem csillogott, s a rettentő ordítás valósággal megbénította tagjaikat. A Smilodon nagy ívben vetette magát egyikükre, lerántotta a földre, s borzalmas agyarát mélyen belevájta. A haláltusában fentrengő Mylodon hörgése felrázta félelementől és borzadálytól szinte kővé meredt társait, s azok menekülni próbáltak. A Smilodon azonban megelőzte őket, otthagya a megölt állatot, s már is egy másikra vetette magát. Ezt is ledöntötte a földre, s hatalmas szájával belemart. Mialatt szomjasan szívta belőle a meleg vért, a többi Mylodon tehetetlenül botladozva, futáshoz nem szokott hatalmas teste ügyetlen mozgásával eltűnt a steppén.

A fiatal Smilodon úgy megtömte a hasát, hogy a lakoma végeztével leheveredett a cserjésben és sokáig pihent. Mikor az éhség újból kiűzte a bokrok közül, elkergette a dögről az ott összegyűlt néhány keselyűt és gyáva coyotot, s újból nekilátott, hogy a húsmaradványokból lakomázzon.

Ez a nagy és sűrű csalit úgy megtetszett neki, hogy végleg ott is maradt.

A cserjés, amit a fiatal Smilodon új otthonául választott, messze zöldellt a sziklabarlangtól, ahol született. Messze esett az aszfaltpocsolyás tótól is, egészen kint volt a steppe szélén, a világos őserdő közelében, mely mérhetetlen messzeségen húzódott észak felé.

A steppe és az őserdő környéke lett a Smilodon kedvenc vadászterülete. Az ősfarkason s a hatalmas ősmedvén kívül

úgyszólvan minden állatra rátámadt. Határtalan dühöngéssel vetette magát a növényevő Mylodonokra, Megalonyxekre és Nothrotheriumokra, ezekre az óriási növésű, bamba, esetlen és fogatlan állatokra, melyek teljesen védtelenek voltak vad támadásával szemben. Időnként a környéken csordákba verődött fürge antilopok, vadlovak s hatalmas bölények ellen indult. így a fiatal Smilodon lassacskán veszedelmes ragadozová, az egész környék rettegett rémévé vált.

Megesett egyszer, hogy a Smilodon hosszú időn át semmit se zsákmányolt, még csak nem is találkozott semmiféle vaddal. A sikertelenségtől és éhségtől bőszen egy magányos, vén őstoroszlánra akadt. A két ragadozó megállt egymással szemben, és kitártott szájjal, vicsorgó fogakkal, gyűlölködve szemlélte egymást. Egyikük sem akart elkotródni ellenfele útjából, de egyikük se merte megkockáztatni a támadást.

A várakozás feszült pillanatai után a vén őstoroszlán félreugrott, hogy békességen folytassa vándorútját. Mikor a Smilodon észrevette szándékát, hangosan felbődült, aztán esztelen dühvel az oroszlánra vetette magát. Az oroszlán azonban nem ijedt meg, hanem gyorsan megfordult és védekezett. A hatalmas és kegyetlen küzdelem a steppe sűrű füvében folyt. Erős karmaikkal nagy húsdarabokat szaggattak ki egymás testéből, súlyos sebeikből valósággal fröcskölt a vér, s az egész küzdőteret vörösre festette. Vad gomolyagban hemperegek ide-oda, hol az egyik, hol a másik került felül. Aztán magasra kinyúlva, megelevenedett piramisként ágaskodtak fel, hogy egymásnak dőlve borzalmas erővel feszítsék meg minden izmukat. S mikor ebből a véres ölelésből kiszabadították magukat, és súlyos testük elvágódott a földön, felugrottak és újból egymásnak rontottak. Homok és fűcsomók röpködtek szerteszét a küzdő ragadozók mancsa alól, rövid, szaggatott ordítások reszkettették meg a levegőt. Aztán ismét vak dühvel egymásba haraptak, tépték-márták egymás húsát és bőrét,

s ahová a hatalmas mancsok lesújtottak, az éles és erős karmok mély, vérző sebeket ejtettek az ellenfélén.

A küzdelem eleinte kiegyenlítődöttnek látszott, mert a vén oroszlán tapasztaltsága felért a fiatal Smilodon erejével és vadságával. De mikor már sokáig tartott a harc, az oroszlán lassan fáradni kezdett, támadás helyett inkább védekezett, végül számtalan sebtől borítva megkezdte a visszavonulást.

A Smilodon ekkor magasra emelte mellső mancsát, s az oroszlán hátgerincére irányzott két borzalmas csapással földre terítette ellenfelét. Az oroszlán testét rettentő fájdalom járta át, egy pillanatra az eszméletét is elveszítette. Mikor azonban a Smilodon újból rávetette magát, hogy kardszerűen hajlott metszőfogait mélyen a tarkójába vágja, az oroszlán hanyatt feküdt s hatalmas fogisorával akkora sebet ejtett támadóján, hogy teljesen lemeztelelítette ellenfele állcsontját. A Smilodon félreugrott, mély sebéből úgy ömlött a vér, hogy cseppjei valósággal esőként hullottak a letaposott fűre.

Az oroszlán hirtelen felugrott és elmenekült.

A Smilodon diadalmasan felordított, de nem indult a menekülő oroszlán üldözésére, mivel őt magát is elárasztotta és kimerítette a vad küzdelem. Mialatt vérző sebekkel borítva megindult tanyája felé, a vidéken végigzengett diadalmas ordítása, mellyel nem csupán hatalmas erejét és első nagy, diadalmas harcát ünnepelte, hanem ugyanakkor öntelt kihívást is intézett mindenkihez.

A napsugár teljes erővel ostromolta a vidéket, minden pocsolyát kiszárított. A fűcsomók elfonnyadtak, helyükön barna göröngyök borították el szélénben- hosszában a steppét. A kiaszott tájat már régen nem öntözte eső, s a csendes naplementék nem kecsegítettek semmi időváltozással.

Egy napon egy Archidiscodon, egy gyönyörűen kifejlett, hosszú agyarakkal felfegyverezett, hatalmas őselefánt kóborolt az őserdő szélén. Ritka vendégnek számított ezen a tájon, s csak véletlenül tévedt ide vándorlása során. Szomjúság gyötörte, és üdítő fürdőre vágyott. Ezért aztán, megpillantva a távolban csillogó tó vizét, egyenesen arra vette útját. Minél közelebb ért hozzá, annál jobban sarkallta a víz utáni vágy. A tó veszedelmes partjához érve sem lassította lépésein, nem is viselkedett elővigyázatosabban, mert nem ismerte a hely csalóka voltát. Így történt, hogy hirtelen az egyik aszfalttócsába süllyedt. Testének hatalmas súlya mélyen lehúzta a puha, ragadós anyagba, kétségbetűs menekülési próbálkozása azzal az eredménnyel járt, hogy oldalára dőlt s többé már nem tudott mozdulni. Rémülettel telt, apró szemét segítséget keresve forgatta ide-oda. De hiába! A szegény őselefánt felemelte fejét, fájdalmas trombitálása végigszállt az egész táj fölött.

Az éppen vadászúton járó Smilodon meghallotta. A nagy messzeségből gyengén hangzott ugyan, de azért jól kivehette. Tüstént nekiiramodott, s a fájdalmasan zengő hang hamarosan a szerencsétlenség színhelyére vezette.

Nem telt bele sok idő, s megpillantotta a földön tehetetlenül heverő, ismeretlen, hatalmas állatot. Mivel azonban fiatal volt és tapasztalatlan, mindez nem látta intő jelnek, mint valamikor az apja. Csak egy hatalmas, tehetetlen és könnyen megkaparinható zsákmánynak. A nagy zsákmány pedig mindig elegendő meleg vért s több napra is elegendő, rengeteg húst jelentett.

A Smilodon egy hatalmas ugrással az elefántra vetette magát. Karmait az állat oldalának vastag bőrébe vájta, kardszerű metszőfogait nagy lendülettel belemélyesztette az őselefánt tarkójába. A kimerültségtől végét járó Archidiscodon testébe kínzó fájdalom hasított. Utolsó ereje megfeszítésével felkapta fejét, ormányát a Smilodon mellső lábára csavarta, aztán hirtelen rántott rajta egyet. A Smilodont meglepte a váratlan és előtte eddig ismeretlen védekezési mód, lecsúszott az elefánt oldaláról, és hátsó részével mélyen besüppedt a ragadós aszfaltba, mely nyomban foglyul ejtette. Fogoly volt és elveszett! Eddig még sohasem érzett szorongás kerítette hatalmába, kardszerű fogaival szünet nélkül ostromolta az Archidiscodon testét, éles karmaival ellenfele ormányát és fejét marcangolta. Addig tépte és szaggatta, amíg csak bírta. S amilyen hirtelen elhagyta ereje, olyan hirtelen szállt el a haragja is, míg végül teljesen hatalmába kerítette a közöny, s még az előtte, a kiéhezett ragadozó előtt heverő meleg hús szaga se tudta magához téríteni.

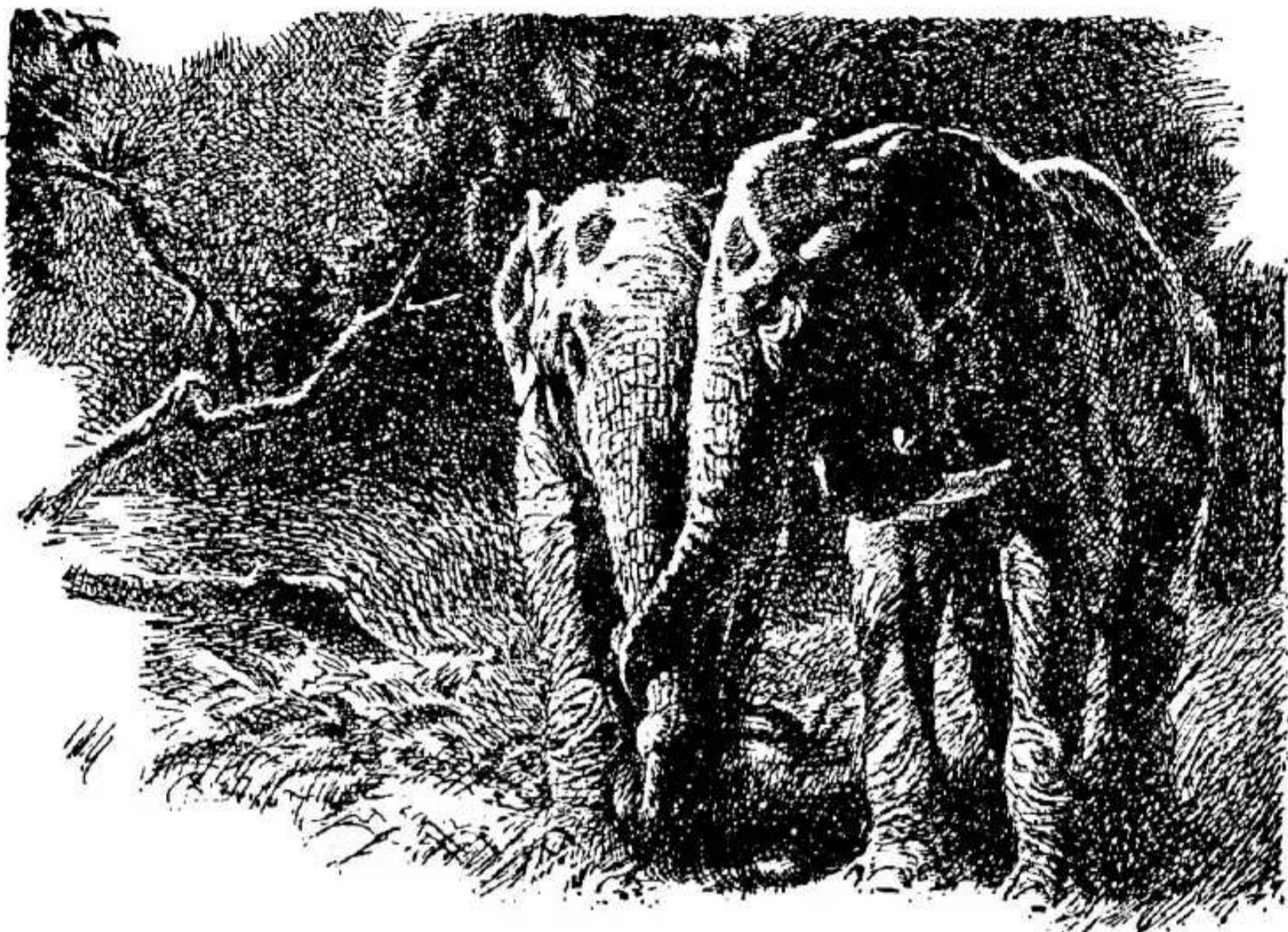
A nap lassan nyugat felé hajolt. Mielőtt eltűnt a láthatáron, arannyal és vörössel árasztotta el az égboltot, s néhány sugara a Smilodon megüvegesedett szemére tévedt. S mintha ezeknek az utolsó sugaraknak sikerült volna a Smilodon kihunyó élete utolsó szikrácskáit feléleszteniük, az állat hirtelen felkapta fejét, még egyszer utoljára szétnézett a tájon, röviden felbőgött, aztán lekóadt a feje, teste megrándult – és kimúlt.

A táj elcsendesedett. Csak valahol messze visszhangzott még halkan a halálordítás.

Mikor az égen felragyogtak az első csillagok, a kimúlt Smilodon s a szétmarcangolt Archidiscodon testét félkörben már sovány ŏscoyotok ülték körül. Éhes szemük bevilágított az éjszaka sötétjébe, s borzalmas vonításukat messze elvitte a csend. Éhesen ültek egy nagy halom hús előtt, de nem juthattak hozzá, mert jól ismerték a csalárd aszfaltpocsolyákat, melyek sohasem adták ki büntetlenül az áldozataikat.

Az ŏscoyotok sokáig üldögéltek a parton. S csak mikor az áldozatok teste, mint valami feneketlen sírban, eltűnt a mélységben, hagyták abba a vonítást, hogy árnyak módján eltűnjenek a steppe homályában.

Valahol messze, a mocsár közepén egy félig kiszáradt fa ágán ült a fekete ŏsholló, és csendesen szunyókált, ő is látta a Smilodon s az Archidiscodon pusztulását. Ez azonban nem zavarta szundikálásában, sok haláltusát látott már itt, s még sok hasonlót lát majd, míg maga is bevégzi életét.

Egyszer a brno-Česká Trebová-i vasútvonalon, Opatovnál földcsuszamlás történt, s napvilágra került egy hatalmas *Deinotherium* csontváza. Štěpánek pályafelvigyázó nagyon sikerült vázlatot készített a csontváz elhelyezkedéséről, majd a

kelőhelyre hívták Julius Sax prágai egyetemi tanárt, valamint Antonín Fričet, a prágai Múzeum akkori főtanácsos asszisztensét, később szintén egyetemi tanárt, a híres geológust és paleontológust. Szerintük a *Deinotherium* csontváza miocénkorban agyagban feküdt, s a csontváz mellett állítólag valami túlevelű fa hatalmas törzse hevert. Ebből Frič professzor arra a következtetésre jutott, hogy az opatovi *Deinotherium* nem természetes halállal pusztult el, hanem ez a fatörzs ütötte le s ölte meg. Ez azonban tévedés volt. Kiváló tanárom, prof. dr. Jaroslav Perner talált valamit a levéltárban, ami nemcsak megcáfolta az opatovi *Deinotherium* halálával kapcsolatos téves nézetet, hanem

helyesbítette az egyik írásból a másikba vándorló hibás adatokat is. Az a bizonyos eredeti vázlat volt, amit a Deinotherium csontvázáról Štěpánek pályafelvigyázó készített. A sikerült vázlat alapján idővel aztán egy hivatalos kiadványban bebizonyítottam, hogy az opatovi Deinotherium nem ért szerencsétlen véget, tehát nem zuhant rá a fa, mert ebben az esetben Štěpánek bizonyára a csontvázra keresztben rajzolta volna oda a megmaradt törzset, mivel vázlata csodálatraméltón részletes, s laikushoz képest igen helyes és pontos. Ha ma nem is mondhatjuk, hogy az opatovi Deinotherium tragikus véget ért, mégis, egy ilyen eset igen hálás elbeszélésséma, s ha itt nem történt is meg, megtörténhetett egyebütt. Ha ez a szerencsétlenség az opatovi Deinotheriumot éri, úgy az eset körülbelül 10 millió évvel ezelőtt történhetett.

GYILKOS VIHAR

A trópusi szépségekkel teli, ragyogó napsugárban úszó természet zöld sűrűjében egy kis Deinotherium látta meg a harmadkor napvilágát. Hatalmas anyja ott állt fölötté, s hosszú ormányával gyengéden bökdöste újszülöttét. Ez volt első kicsinye.

Régebben egyedül kóborolt az ŏsvadonban. Egyik mocsártól a másikig vándorolt, kikereste a legzamatosabb leveleket, aztán hosszú ormányával ügyesen leszakította, s ínyenc módjára dugta be hatalmas szájába a falatokat. Félelem nélkül járta az ŏserdőt. Nagy elefántteste, óriási ereje, alsó állkapcsából kimeredő hatalmas agyara még a legnagyobb és legvérszomjasabb ragadozók számára is intő figyelmeztetés lehetett, hogy ne merjék megtámadni.

De egy tavaszon társra akadt.

Egy terebélyes diófa mögül egy fiatal és erős hím bukkant ki, és mozdulatlanul figyelte a nőstényt. Néhány lépést tett előre, s ormányát magasra emelve vágyakozva trombitált a holdfényben. Alig hangzott el az esti csendbe hasító trombitaszó, a hím a nőstényhez lépett, ormányával átfogta a nőstény ormányát, s csendesen megállt mellette. Aztán komoly lépésekkel megindult a sűrűség felé, s a nőstény engedelmesen követte.

Ettől kezdve mindig együtt járták az ŏserdőt és a sűrűségeket.

Sokáig éltek egymás mellett a legjobb egyetértésben, mígnem egy napon a nőstény a sűrűben világra hozta kicsinyét.

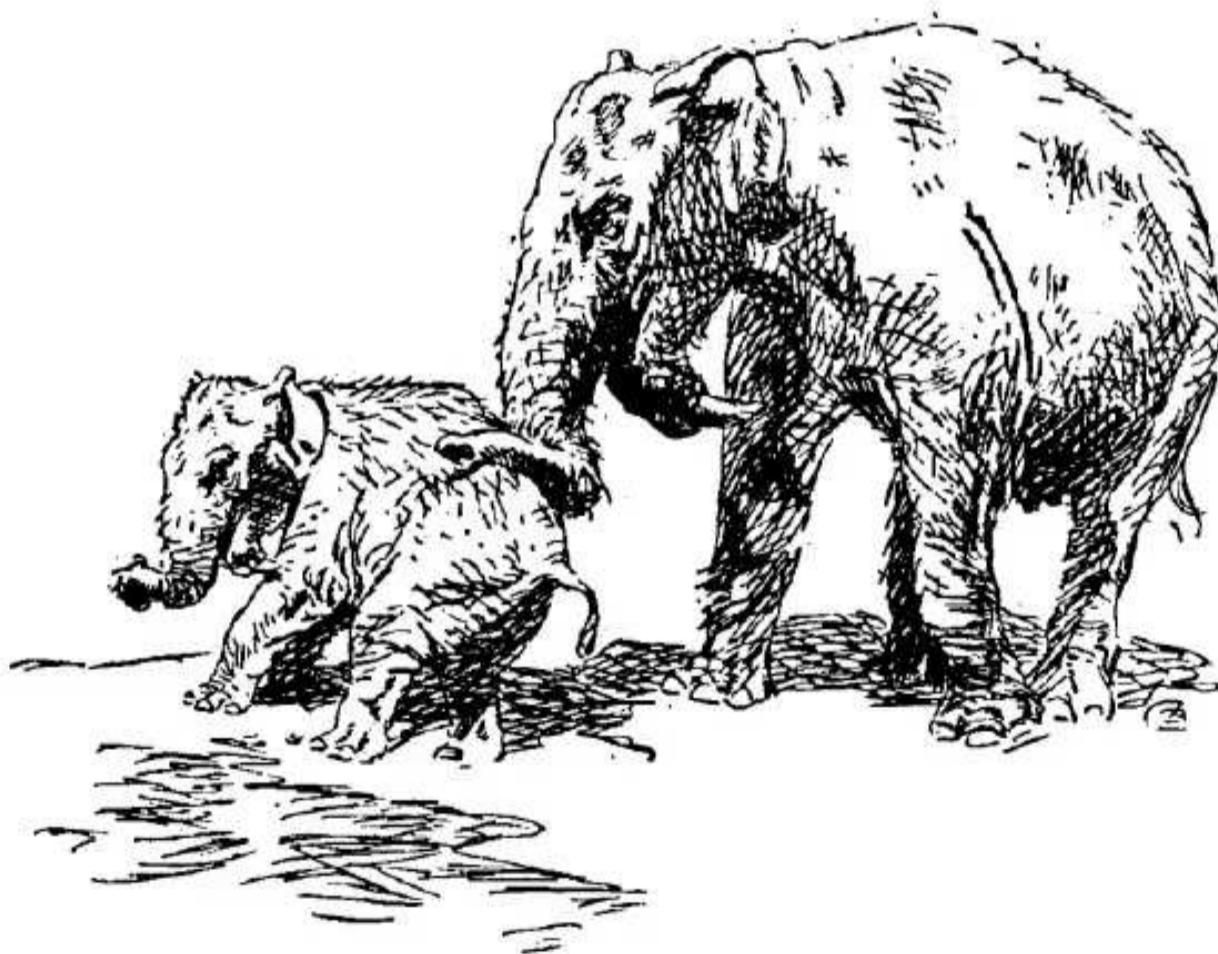
Az állatka kedves, játékos, vidám teremtés volt. Kicsiny ormányával kíváncsian nyúlt mindenhez, folyton leszakított vele valamit, hogy a következő pillanatban eldobja, mert kicsi volt még, s csak hatalmas és mindenél többet jelentő anyjának édes tejével táplálkozott. Anyja egy pillanatra se vette le róla a szemet. De a

hím is gondoskodott a biztonságáról; már többször is megtörtént, hogy figyelmeztetőn felkapta ormányát és vadul trombitált, mikor kóborlásai közben valami ōsragadozóval találkoztak. Ilyenkor a vad trombitálástól megijedt kicsiny állat anyja hasa alá bújt, de sohasem feledkezett meg róla, hogy fejcskéjét kíváncsian kidugja védelmezőjének oszlopszerű mellső lábai közül. Ebből a furcsa, de biztonságos rejtekből csak akkor bújt elő, mikor a hím tovább folytatta útját, a nőstény pedig barátságos morgással biztosította, hogy már nem fenyegeti semmiféle veszedelem.

Az ūserdő mélyén hatalmas tó tükre csillogott a napsugarakban; frissen zöldellő, dús fűvel benőtt rét fogta körül, melynek fehér, sárga, piros és kék virágai fölött különös színezetű és rajzú pillangók kergetőztek. Ehhez a tóhoz jártak inni és fürödni a Deinotheriumok, rendszerint arra a partrészre, ahol a víztükör egy hosszú homokzátony mentén benyúlt a virágos rétbe.

A fürdőzésnek legjobban a kicsinyük örült, mert már régóta nem félt a víztől. Már elfelejtette, mennyire remegett félelmében, mikor először állt a zátony előtt, hogy a gyengén fodrozódó vízbe begázoljon. Hiába hívogatta a nőstény, hogy kövesse. Rettegve állt a parton, ijedten nézte a hullámok játékát. Ekkor az anyja kijött a sekély és langyos vízből, s megpróbálkozott vele, hogy nagy fejével a vízbe tuszkolja. Ő azonban védekezett. De hiába. A nőstény könyörtelenül lökdöste kicsinyét maga előtt. Mikor a fiatal állatka belépett a vízbe s az első hullámok végignyaldosták a lábat, gyorsan megfordult, s hogy megszabaduljon a kellemetlen fröcsköléstől, sebesen visszaügetett a partra. A nőstény haragosan felmordult, s utána akart sietni, de látta, hogy a kicsinye már kétségeesetten igyekszik vissza hozzá. Először megijedt, miféle veszedelem fenyegetheti a kölykét, ám tüstént megnyugodott, mert rájött, hogy csak két ūsteknős ijesztette meg menekülni akaró kicsinyét. A nőstény sietve begázolt a vízbe, és kissé eltávolodott a parttól. Az ijedt fiatal, mely mindig az anyjánál

keresett oltalmat, most már nem törődött a vízzel, és egyenesen felé sietett. A víz magasra fröcskölt, s ezer apró cseppben hullott vissza a tó tükrére. A fiatal állat egy pillanat alatt az anyja mellett termett. Ekkor az anya még távolabba ment, a fiatal pedig most már csendesen és engedelmesen követte. Aztán a nőstény megállt, vizet szívott fel az ormányával, és óvatosan lefröcskölte a fiatalt. A kellemesen és üdítőn zuhanyozó tiszta víz hamarosan megtetszett a kicsinek; forgolódni kezdett, hogy a gyenge vízsugár kis testének minden oldalát lemossa. Félelme teljesen elszállt, s hamarosan vidám ugrándozásba kezdett. Kicsiny ormányát mélyen bedugta a vízbe, jobbra-balra csapkodott vele, hogy a víz magasra fröcskölt. Mindez azonban régen történt, olyan régen, hogy a fiatal állat tulajdonképpen már nem is emlékezett rá Ezért futott ma is vidáman a vízbe.

Már nem volt az az anyjához bújó, kicsiny és tehetetlen apróság. S az anya se csupán gondos védmezője volt, hanem' most már jelkiírásmeres oktatónak is. Megtanította, hogyan szakíthatja le legjobban és legkönnyebben az ízes, nedvűs levelekét vagy a zöld

ágacskákat, s hogyan teheti őket a szájába, megtanította rá, hogy felismerje a jó és nedvdús növények leveleit és lombjait, s hogy kerülje a keserű és egészségtelen leveleket, bármilyen csábítónak találná is őket. Megtanította, hol találhat jó és ízletes élelmet, s megtanította, hogyan kerülje ki keresgélés közben az alattomos tőzeglápokat és mocsarakat.

Azon a napon történt, mikor az évszázados bükkökből és tölgyekből álló világos őserdőn áthaladva bejutottak az ősrengeteg mélyének nedves és szomorú homályába.

Óriási, az évszázadok során hihetetlenül megvastagodott törzsű fák között haladtak, melyeket keresztül-kasul fontak a liánok, felkúsztak rájuk, szívósan törekedve fel a magasba, átbújtak az ágak között, s fent a dicsőséges magasságban és fényözönben a legcsodálatosabb színű s a legbódítóbb illatú, gyönyörűséges virágokat hajtották. A mohával benőtt ágakon zöld bóbítákként lengtek a hosszú, nyelv formájú levelekkel ékes páfránykötegek, s köztük itt-ott hulló csillagokként villantak fel a gyönyörű orchideák hatalmas virágai. Lent a földön pedig, a korhadó fa és avar sötét rétegeiből, hatalmas zöld mohaszőnyegek nőttek ki, zsurlók és páfrányok foltjaival, melyek lián módjára egészen befonták a fák gyökereit és sóvár vágyakozással törekedtek fel a magasba. Helyenként valami hatalmas zöld levelű növények bokrai sötétlettek, valósággal kínálkozva, hogy leszakítsák őket.

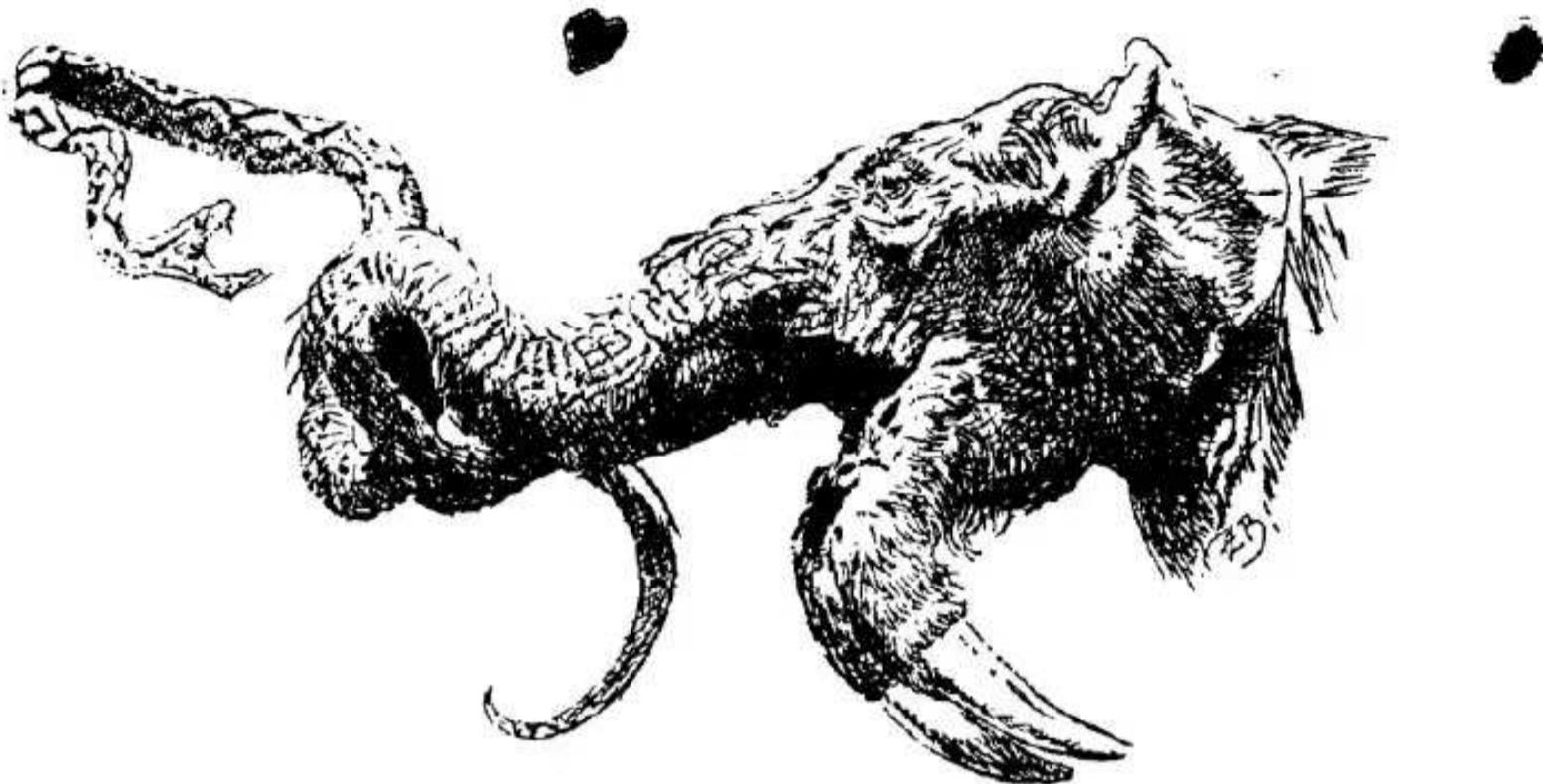
A hím és a nőstény azonban elballagtak mellettük anélkül, hogy ügyet vetettek volna rájuk. S mikor a fiatal állat, nem tudva ellenállni a zöld levelek csábításának, egy maréknyit leszakított volna belőlük, hogy megkóstolja ízüket, a nőstény figyelmeztetőn rámordult, eltolta kicsinyét, s lábával eltaposta az egész bokrot. A fiatal csodálkozva nézett anyjára, de az mit sem törődve vele, folytatta útját. A kicsi utána cammogott. Persze nem tudta, hogy valami rossz ízű vagy talán mérges növények voltak, melyektől – bárminő csábítónak látszottak is – az anyja eltiltotta. Az anya

viselkedésében tehát figyelmeztetés rejlett. Mégis, mikor a nőstény egy kicsit távolabb került tőle, nem tudott ellenállni a csábításnak. Amaz azonban éppen akkor fordult hátra, mikor a fiatal le akart szakítani egy csomó levelet. Észrevéve kicsinye szándékát, gyorsan visszaindult; de már hiába sietett, nem akadályozhatta meg, hogy a fiatal legalább egyetlen levelet gyorsan a szájába dugjon. A felharagított nőstény formátlan, zöld kásatömeggyé taposta szét a növényt. A kicsit hamarosan kegyetlen górcsök kezdték kínozni. Vadul dobálta magát, fájdalmasan nyöszörgött, s minél jobban hatott a méreg, annál rosszabbul érezte magát. A nőstény tanácstalanul állt nyöszörgő kicsinye mellett, a hím pedig vad trombitálásba kezdett, tehetetlen harajjában a fák ágait tördelte és zöld bokrokat szaggatott ki a földből. A kicsi néhány óra múlva elcsendesedett; a veszedelmes növény egyetlen levelében lévő, csekély mennyiségű méreg lassan elvesztette hatását. S mikor a nap reggel a láthatár fölé emelkedett, aranysugarai már a virágos réten, a kis patak partján találták a kis elefántot, ahol szomjasan itta, itta a kristálytiszta vizet.

A hím és a nőstény ott álltak mellette, s nagy fejükkel némán bóllogattak. Mikor csemetéjük teleitta magát s eloltotta égő szomjúságát, mindenharman a közelí mocsárhoz ballagtak, ahol a legzamatosabb és legízletesebb növények növekedtek a lágy talajban. A kicsi azonban ügyet se vetett rájuk, sőt még a pihenőhelyül kiválasztott sűrűben is elkerülte a zöldellő bokrok ízes leveleit. Csak estefelé szakított le magának néhány zöld hajtást, hogy elűzze éhségét s üres beleinek górcseit. A kis állat jól emlékezetébe véste ezt a fájdalmas eseményt.

De a hímtől is sok minden tanult a kis elefánt. Már nem bújt a nőstény mögé, ha őserdei kóborlásaik során a kutyaféle ősragadozókhöz tartozó, vad Amphicyonokkal találkoztak, hanem felemelt ormánnyal állt a feldühödött hím mellett, míg a bestiák el nem tűntek a sűrűben. S amint megtanulta, hogy az

ősragadozókat gyűlölje, ugyanúgy rájött, hogy a kígyókat is gyűlölnie kell.

Nem is olyan régen történt, hogy a Deinotheriumok őserdei bolyongásuk során egy sötét babérligetből kilépve hirtelen egy világos erdei réten találták magukat. A tisztást kis patak vágta át, egyenesen arra irányozták léptüket. Hirtelen egy kidőlt diófa félíg elkorhadt törzsén sütkérező, hatalmas kígyót pillantottak meg. A megrémült kígyó már nem menekülhetett, felkapta fejét, s sziszegő szájából fekete villámként vágódott ki hosszú, vékony, hasított nyelve. A kígyó látványától felingerült hím megragadta az

állatot, s mielőtt még az védekezhetett volna, már repült is a magasba, majdnem a fák koronájáig, hogy aztán, mint vihar tépte ág, hulljon vissza a földre. Amint tompa puffanással földet ért, a hím rárontott s vadul taposni kezdte. Mikor az eltaposott kígyó teste halálos kínjában utolsót vonaglott, a hím magasra emelt ormányával hangosan elbődült. A kis elefánt, mely kezdettől fogva rémülten figyelte a küzdelmet, most odalépett a kígyó testének maradványaihoz, és mellső lábával dühösen rátaposott az állat

még mindig tekergő vonagló farkára. Mikor aztán ő is végzett a

torkából valami gyengécske rikoltás. Benne is pusztító gyűlölet ébredt a kígyókkal szemben, melyeket a Deinotheriumok mindenütt elpusztítottak, holott még a legnagyobb őspythonok sem jelentettek veszedelmet számukra. Ettől az időtől kezdve bárhol meglátott egy-egy apró kígyócskát a fiatal elefánt, tüstént eltaposta, aztán gyenge kis trombitálással közölte hőstette hírét az egész őserdővel.

A kis elefánt azonban nem volt mindig ilyen bátor. Egyszer éppen valami mocsár mentén igyekeztek az alacsony, lomblevelű erdő felé egy kis legelészésre, s a kis állat belépett az alacsony pálmák sűrűjébe, ahonnét csábítón mosolyogtak rá a minden ízletesnek bizonyult, hatalmas bojtorján levelek. Alig zárult össze mögötte a legyezős pálmalombok zöld fala, már is felhangzott panaszos nyöszörgése, s kétségeesetten rontott ki a sűrűből. Nyöszörgése s a töredező pálmalevelek ropogása arra figyelmeztette a nőstényt, hogy kicsinyével valami baj van. Sietve igyekezett hozzá, de közben észrevette, hogy a kis sűrű túlsó oldaláról egy magányos őstapír üget a mocsáron át, ahol éppen a nedvdús leveleket kóstolgatta, s most a fiatal állat hirtelen felbukkanásától éppúgy megriadt, mint maga a kis elefánt.

A kis elefánt legszívesebben az őserdőt átszelő, hatalmas folyó széles kanyarulatának sekély vizében szórakozott. Ha kóborlásai során ide tévedtek, minden élénken zsibongó életet találtak ezen a helyen. A folyó közepén minden pihent néhány ősvízilő, mialatt társaik a folyópart dús növényzete közt legelésztek. A parti iszapban néhány Listriodon, azaz ősdisznó hempergett, melyeknek csúf testét durva szőr borította; ezeknek a veszedelmes és összeférhetetlen állatoknak vérben forgó szeme és erős, hatalmas agyara minden más vadat elriasztott a közelből, még a kis Choeritheriumokat is, melyek, bár ugyanabból a törzsből származtak, kifejlett állapotban sem voltak nagyobbak a szopós malacnál. Kellemetlen látogatónak számítottak az

Aceratheriumok, a tömzsi ősorrszarvúk is, melyeknek hatalmas fejét nem díszítette szarv; főleg a magányosan járó öreg hímek bizonyultak veszedelmesnek, mert hirtelen s minden ok nélkül támadtak. A homokzátonyokon különböző ősteknősök és hatalmas, csúf Diplocynodonok, éles, kúp alakú fogakkal felfegyverezett, hatalmas szájú, páncélos őskrokodilok sütkéreztek. Az apró fehér virágokkal teleszort fahéjfák koronái közül vidám madárcsicsergés hangja szállt a mirtusz- és oleanderbokrok felé. A koronájukkal a víz színére hajló vén füzek ágain mozdulatlanul ültek a megtermett jégmadarak, testük, mint a legszínesebb és legértékesebb drágakő, csillogott a napsugarak fényében; türelmesen üldögéltek, az itt nyüzsgő halakra lesve. A nádasban rengeteg vízimadár hemzsegett, köztük varázsoló szépségű, hófehér hattyúk is. Este kis Palaeomeryx-csorda érkezett a vízhez; a szarvasfélék eme első példányainak fejét még nem díszítette agancs. Dicroiderosok csapata követte őket, ezek hímjeinek már volt kis villás szarvacskájuk, amit azonban sohasem vetettek le; tetszetős külsejű, arányos testű, magas és karcsú lábú állatok voltak. Az esték azonban veszedelmeket rejtettek ezen a tájon, mert az alkonyat homályában számos ősrágadozó indult rablókalandra, s nagy ugrásokkal, hirtelen támadták meg áldozataikat.

Mint mindig, ma is hangosan zajlott az élet a folyókanyarban. A kis elefánt már messziről meglátta, hogy néhány fajtájábeli fiatal állat lubickol a sekély part menti vízben, ezért gyorsan és vidáman hozzájuk igyekezett. Már vígan csintalankodott köztük, mikor a hím s a nőstény begázoltak a vízbe, hogy a többi Deinotheriumhoz csatlakozzanak.

A Deinotheriumoktól nem messze kis falka hatalmas Mastodon fürdött; ezek is ősormányosok voltak, de állukból ferdén négy agyar meredt ki. Vízzel fröcskölték egymást, hogy hatalmas testük dörvén bőréről minden piszkot és port lemossanak. Teljesen

átadták magukat a fürdőzés kéjes gyönyörűségének, és ügyet se vetettek a Deinotheriumokra.

A fiatal Deinotheriumok ezalatt vidáman játszadoztak egymással. Hancúrozásuk közben a Mastodonokat is megközelítették, de azok rájuk se hederítettek. Mikor azonban a kicsinyek felkavarták a vizet, fenyegetőn rájuk mordultak, s egy Mastodon hosszú agyarával könnyedén meg is bökte az egyik kis elefántot. A kicsi inkább ijedtében, mint fájdalmában feljajdult.

A nőstény, melynek csemetéjét ekkora sérelem érte, haragosan felkapta ormányát, készen rá, hogy tüstént támadásra induljon. A többi Deinotherium is csatlakozott hozzá. A Mastodonok azonban nem ijedtek meg, s felkészültek, hogy a támadást visszaverjék. Két, hatalmas testekből álló sor állt szemben egymással, hogy teljes erővel összecsapjon. Harcra azonban nem került sor, mert az izgalom, amilyen gyorsan fellángolt, olyan hamar ki is hunyt. Kis idő múlva mindenki csorda ismét átadta magát az üdítő fürdés gyönyörűségének, s a Mastodonok nemsokára ki is lábtak a folyóból, hogy eltűnjenek az őserdőben. Utánuk lassan a Deinotheriumok is szétszéledtek.

A tüzes napsugár már régen elhagyta minden napí vándorútja legmagasabb pontját, mikor a hím és a nőstény kilépett a vízből s hazafelé indult a kicsinyével. Behatoltak az árnyékos őserdőbe, s egy kis völgybe jutottak; a völgyet átszelő patak minden partját buján növekedő páfrányok legyezői és csörgő levélörvű magas zsurlók szegélyezték. A hím elől lépkedett, utána a nőstény, s őt követte a kicsinyük, csendesen és nyugodtan, mert egy kissé kifárasztotta a vidám vízi hancúrozás.

Mialatt a Deinotheriumok a szűk ösvényen folytatták útjukat az őserdő felé, a tiszta, kék égboltot lassan kis fehér felhők borították el, melyek nem mozdultak a helyükből, s távoli szélük ezüstös csillogása szomorú, sötét szürkeségbe olvadt. A fák koronáját hirtelen felborzoló könnyű szellő megmozdította a kis fehér felhők

mezejét s eltakarta velük a napot. Aztán egyre erősödött a szél, míg végül viharrá fokozódott, ezer rongydarabra szaggatta a felhőcskéket, s a láthatár fölé hatalmas, sötét felhőgomolyagokat sodort, melyek gyorsan emelkedtek, egyre magasabbra szálltak a fokozatosan elszürkülő, majdnem megfeketedő égen. Ahogy a felhők egymásra tornyosultak, eltűnt a nappal világossága, sötétség s mély árnyak árasztották el az erdő zugait, és mintha valami nyomasztó szomorúság hullott volna az égből a földre.

A hirtelen kerekedett szél pusztító erővel dőlt neki a vad rohamai alatt felnyögő fák koronáinak. Egyre vadabbul támadt, iszonyú recsegéssel törte-zúzta az ágakat, melyek sustorogva zuhantak le a földre.

Egyszerre a szemközti láthatáron is felbukkant egy hatalmas felhő. Hamarosan rettentő méretűre növekedett, s minden része egyformán feketének, egyformán fenyegetőnek látszott. Mikor aztán a láthatár két oldaláról elinduló felhők összecsaptak, hosszú, zegzugos villám hasította át az ég sötétjét, s a szélvihar újabb erős lökésekkel támadt az őserdőre. Beletépett az évszázados fák koronáiba, törte, hasogatta őket, s a cikázó villámok fényében végigsüvöltött az egész őserdőn.

Egy meredek, sziklás lejtőn egy hatalmas lucfenyő állt. Ősi idők tanúja volt, és sok vihart átélt már. Ilyen borzalmas vihar azonban még sohasem rugaszkodott bele karcsú koronájába. Mindig gyertyaegyenesen állt, s nagyságával és tekintélyével az egész környék fölött uralkodott; most azonban mély ívben meghajolt az őrjöngve száguldó, vad szél borzalmas lökései nyomán, s valahol lent a gyökereinél már néhányszor furcsán megreccsent.

Az ég egyre jobban elfeketedett, s egymást követték a villámok.

A Deinotheriumok még mindig a völgy keskeny ösvényén haladtak. Már elértek a helyet, ahol a csapás a dzsungelszerű sűrűbe torkollt, ide igyekezett a hím, hogy nőstényével és kicsinyével itt várja be, míg a vihar kitombolja magát.

Mikor azonban a lucfenyőhöz értek, egy hatalmas szélroham olyan erővel rontott a fának, hogy gyökerei ijesztően megreccsentek; hirtelen örvényle forgószél kerekedett, s furcsa, fütyülő hang kíséretében tövestől kifordította helyéből a hatalmas fenyőt. A ledőlő súlyos törzs elkapta a kis elefántot, és olyan erővel lükte neki egy sziklakiugrónak, hogy egyetlen pillanat alatt majdnem kioltotta az életét.

A nőstény a vihar döntötte fa hangos zuhanásától megriadva hirtelen megállt, aztán megfordult, s rémült tekintetet vetett a súlyos törzs alatt heverő kicsinyére. Gyorsan odalépett hozzá, hogy segítsen. minden erejével nekidőlt a hatalmas fatörzsnek, hogy lehengerítse kicsinyéről. De minden hiába; még az anyai ösztöntől hihetetlenül megsokszorozódott óriási ereje is kevésnek bizonyult. A dühében tomboló hím erőfeszítése sem segített.

A fiatal állat halkan nyöszörgött. Zavaros tekintete ide-oda rebbent, mintha keresne valamit. Aztán hirtelen megállapodott s a kis állat hosszú, merev pillantást vetett jóságos anyjára. Fájdalommal és szomorúsággal teli szeme mintha kicsit kitisztult volna. Aztán hirtelen kihunyt benne a fény, teste néhányszor halálos görcsben húzódott össze – és vége volt.

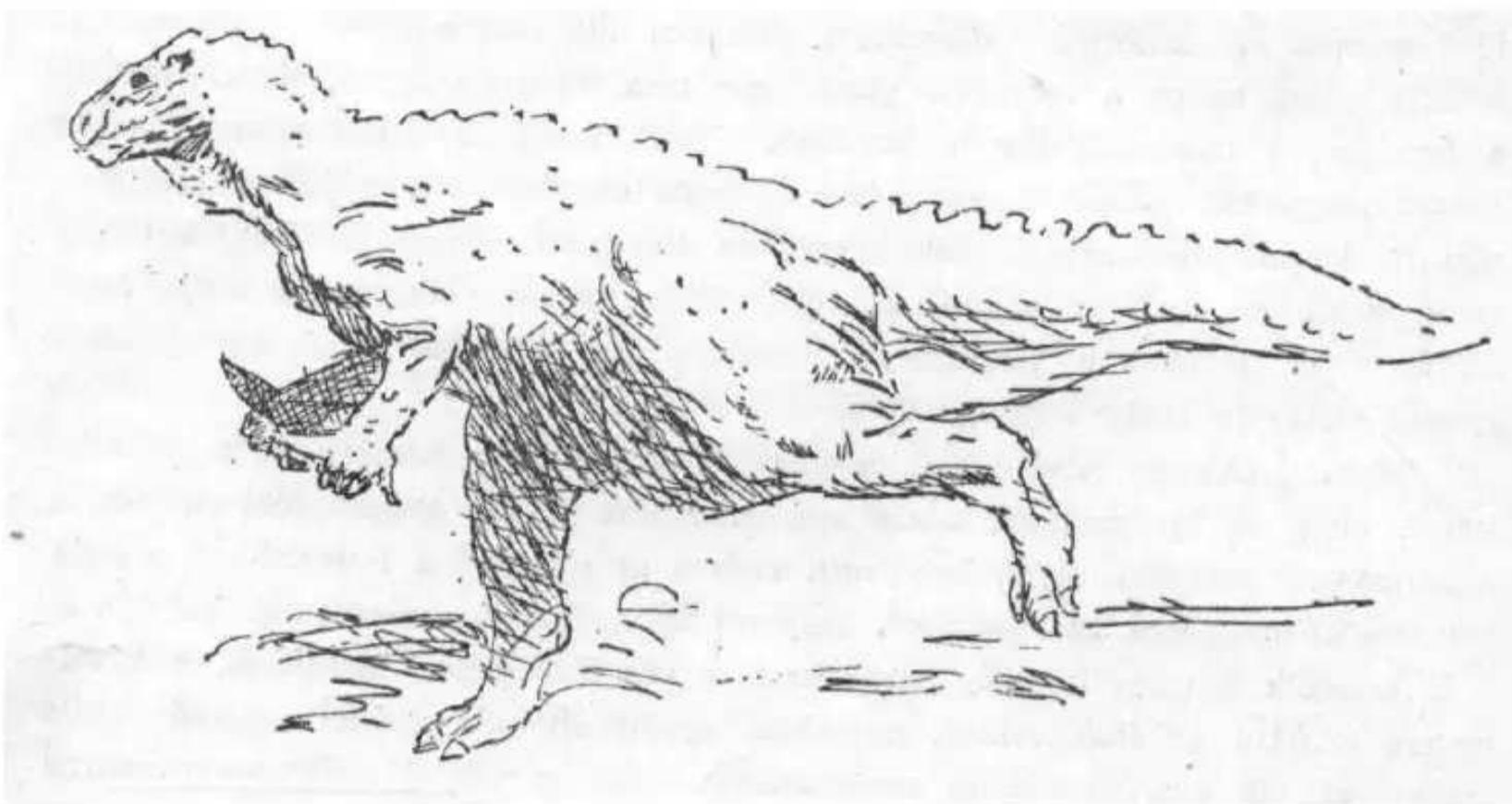
A nőstény megzavarodva állt agyonsújtott kicsinye mellett. Körüljárta, hatalmas fejével néhányszor finoman megbökdöste, s olykor biztató hangon felvisított. A kicsi azonban mozdulatlanul hevert, tagjai lassan megmerevedtek. Mikor az anyja néhányszor felemelte a kis ormányt, s az mindig tehetetlenül hullott vissza a földre, az öreg mintha hirtelen átlátta volna a helyzetet, felkapta hatalmas ormányát, s fájdalmas trombitálása belezengett a szélviharba. A hím odalépett kimúlt kicsinyéhez, megszaglászta, aztán tehetetlen haragjában olyan vadul csapkodta hatalmas agyarával a kidőlt fatörzset, hogy kiszaggatott szilánkjai csak úgy röpködtek szerteszét.

Dührohamra elmúltával megfordult, s hatalmas fejével bőlogatva gyors iramban továbbindult az ösvényen. A nőstény követte. De mikor belépett a dzsungel sűrűjébe, ahol már eltűnt előtte a hím, nagyon trombitált s egy pillanatig feszülten hallgatózott. Mivel azonban csak a vihar süvöltése válaszolt rá, mögötte is bezárult a sűrűség zöld fala.

Már záporoztak az első vízcseppek a sötét égből. Egyre sűrűsödtek, majd hatalmas víztömegek zúdultak alá a magasból, vad erővel csapkozták a földet s lehordták egészen a hasadék aljáig.

A felhőszakadás egész éjjel tartott.

Reggel, mikor a nap aranysugarai elárasztották az egész tájat s a sziklahasadékot, a kimúlt fiatal Deinotheriumot már majdnem teljesen elborította az agyag, amit a nagy felhőszakadás a széltörésből odahordott. A letörédezett ágak kusza sűrűjébe leszáll egy madár. Először csak ide-oda ugrándozott, majd dallal köszöntött a reggelt. Valami szomorú dalt énekelt, vidám trillák és dallam nélkül. S mikor befejezte, halkan felrebbent és eltűnt az Őserdő zöld tengerében.

Az alábbiakban elmondottak körülbelül az alsó kréta idejében játszódhattak le a mai Belgiumban, Bernissart környékén, körülbelül 150 millió évvel ezelőtt. A történet alapja 23 óriásgyík közös sírja, ezek közül 21 csontváz az *Iguanodon bernissartensis* fajtához. 2 csontváz pedig a kisebb *Iguanodon mantelli* óriásgyík-fajtához tartozik. Erre az emlékezetes alsó krétakori leletre 1877-ben bukkantak az úgynevezett wealdeni agyagban. Tömeges előfordulásuk kétféleképpen magyarázható:

A wealdeni agyag Bernissartnál karbonkori alapkőzetek mely bevágásában foglalt helyet, a bevágás feléket éles szirti törmelék és szikladarabok borítják, melyek az eredeti karbonkori szakadék egykor elporlásának következményei. Mivel az omladék nincs lekopva, helyes a feltevés, hogy a szakadék semmiféle vízfolyás nem haladt át. Valószínűleg száraz mellékszakadék lehetett, mely jelentéktelen lejtéssel valami karbonkori ősfolyóba torkollt. Áradások és heves, hosszan tartó záporok idején a folyó sok állati és növényi maradványt sodort magával a medret megtöltő zavaros, iszapos esővízben. Azokon a helyeken, ahol a száraz oldalvölgyek vagy szakadékok belétorkolltak, s ott, ahol állóvizek alakultak ki, a

hordalékban lévő szerves maradványok leülepedtek. Bizonyos idő múlva feljöttek a felszínre, később aztán, mikor a rothadási gázok már nem könnyítették, újból lesüllyedtek a fenekére, s betakarta őket a hordalék. Újabb áradások újabb maradványokat hoztak magukkal, melyek hasonlóképp az ilyen csendes vizekbe jutottak. A bernissarti Iguanodon-csontvázak közvetlenül az éles szélű kőtörőmelék felett feküdtek az agyagalapon, mely az akkori szakadék víztelen fenekét borította, s melyet áradások idején előntött a víz, hogy a csendes állóvíz aztán annyi egy fajtához tartozó óriásagyík közös sírjává váljék.

2. Nemrég Othenio Abel német egyetemi tanár annak a feltevésének adott kifejezést, hogy az Iguanodonok testét nem árasztotta el víz a szakadékban, hanem a bernissarti szakadék olyan hely volt, melyet az elöregedett Iguanodonok maguk kerestek ki maguknak haláluk előtt, hogy ott nyugodtan kiszenevedjenek.

E második feltevés alapján írtam meg a vén Iguanodon kimúlását, s körülvettem azokkal az élőlényekkel, melyekkel együtt élt, s melyeknek maradványait együtt találták meg fajrokoni csontvázával. Csak a vad *Megalosaurust* vettetem a közelí szomszédságból, mégpedig a hannoveri alsó krétából, ahol számtalan lábnyomára bukkantak, de ilyen nyomok minden alsó krétakori rétegben akadnak.

A HÍVOGATÓ MAGÁNY

Az alsó kréta napsugarainak derűsen mosolygó fényében gyönyörű látomásként ragyogtak a pompás fenyvesekben és cikaszok ligeteiben megbújó apró tavacskák tükrei.

Pompás ginkgofák nyújtogatták a magasba kosaras koronáikat, s lombformán kiszélesedő, érdekes tűleveleik mint valami zöld függöny apró rojtjai lebegtek a könnyű fuvalomban. A gyönyörű szárnyalt legyezőkkel ékes cikaszok koronái megremegtek a napsugár tüzében, s pompás levélzetük sötét árnyéka elnyúlt a földön, a fűszálak között. A tavak partjain s az erdő árnyékos, nyirkos részeiben lengő, sokféle alacsony páfrány bodrosan duzzadó, zöld szövedékén a *Hylaeobatrachus*ok családjába tartozó (ma már kihalt) apró összalamandrák fúrták át magukat, kövér kukacokra, mindenféle rovarra és förtelmes pókokra vadászva. Mikor jöllaktak, eltűntek a mohával borított, hatalmas sziklák tövében, vagy a szélviharok során kidőlt vén fák mohlepte törzse alatt.

A sok apró tavacskán kívül, melyeknek ezüstösen csillogló tükre olyan feltűnően kivált a terjedelmes erdőségek smaragdzöldjéből, fával és bokorral ritkásan benőtt, száraz, füves területek is akadtak itt. Meglehetősen sok volt belőlük, és sárgálló, keskeny homokcsíkok kötötték össze őket egymással. Ezek a hatalmas fennsík erdeiben elterülő, száraz, füves részek adtak otthont az ősgyíkok családjába tartozó csúszómászónak, az Iguanodonnak.

Az Iguanodonok tíz méter hosszúra és öt méter magasságúra is megnövő, igazi kolossalok voltak. Súlyos testük terhét hatalmas hátsó lábuk viselte, mellső lábuk gyenge volt és elkorcsosult, de nagyujjuk éles, mereven álló, elcsontosodott kúppá alakult át. Ez bizony veszedelmes fegyvernek bizonyult, mellyel a parzási

időszakban olyan mély sebet ejthettek egymáson, hogy a dúsan ömlő vér még szerelmes szenvédélyüket is elmosta.

Kisebb csordákban járták a vidéket, hasukat fűvel és zöld tűlevelekkel tömték, melyeket a gyengébb ágakkal együtt szaggattak le a fákról, úgyhogy az alacsonyabb fákból gyakran csak a csupaszra rágott törzsek maradtak meg.

Sokan voltak és békességen éltek a mellettük valósággal törpéknak látszó többi teremtménnyel. Csak néhanapján, mikor valamelyik homoknyelvre egy-egy vad Megalosaurus tévedt, szállta meg rettentő félelem az Iguanodonokat, s ilyenkor rémülten menekültek messzi tájakra húsevő rokonuk elől.

Egy kisebb csordában egy nagyon vén hím állat élt. Réges-rég volt, hogy egy alacsony araukariacserje alatt kibújt a tojásból, s csodálkozó szemmel először nézett szét a vidéken, mely aztán az otthona lett. S mint ahogyan a fiatal araukariacserjékből vén fák lettek, melyeknek koronái közt sok vihar és rengeteg esztendő száguldott át, ugyanígy a kicsiny Iguanodon is az öregség minden jelét magán viselő, hatalmas óriássá növekedett. Már nem tudott lépést tartani a csorda gyors iramával, s a veszekedést se kereste.

Egyszer, mikor a világos reggel elárasztotta a tájat ragyogásával, a csorda kijött a cikaszliget homályából, ahol az éjszakát töltötte.

Ráléptek a füves területre és megindultak az egyik kis tavacskahez. Buja sequoyacserjék nőttek ott, a bokrok ágacskaí sóváran nyúltak a magasba, mintha egészen a felhőkig szeretnének szállni, mintha mielőbb utol akarnák érni ezeréves elődeiket, melyeknek valahol távolabb növekvő, hatalmas törzsei végtelen magasságban hordozták a szélben finoman lengedező, terebélyes koronájukat.

Az Iguanodonok már jó néhány napja ide jártak legelni. Hosszú, keskeny nyelvükkel kapták el az ágakat, s miután leszakították, hatalmas fogazatukkal mint malomkővel őröltek meg a falatokat.

Egy tapodtat se távoztak el innét, míg hatalmas hasukat meg nem tömték.

A csorda ma is ide indult. Némelyik Iguanodon itt-ott leszakított egy-egy araukariaágat, mely, mint valami lebegő zöld szalag, benyúlt az útjába. Hátul, messze a csorda mögött lépkedett lassan és nehézkesen az öreg hím. Már nem tudott lépést tartani a csordával, de a hosszú idők megszokásának ereje arra kényszerítette, hogy legalább távolról baktasson utánuk. A magány nem zavarta menetelése közben. Sőt, úgy látszott, hogy keresi is az egyedüllétet, mert mikor a csorda meg-megállt, hogy jöllakjék, ő mindenkor félrehúzódott és sohasem keveredett a csorda közé, mint még nem is olyan régen tette volna.

Amint így nehézkesen a csorda nyomában lépkedett, hirtelen észrevette, hogy néhány fa formájú cikasz árnyékából egy óriási Megalosaurus ront elő, s néhány hosszú ugrással a csorda közepén terem. Erős, ellapított, kétoldalt rovátkolt fogakkal felfegyverezett, óriási nyitott szájával rávetette magát egy fiatal nőstényre, s borzalmas fogazatát áldozata széles nyakába mélyesztette. A Megalosaurus, összeszorított szájának egyetlen rándításával, nagy húsdarabot szakított ki a megtámadott nőstény testéből, s harapása nyomán a borzalmas sebből hatalmas vérsugár szökött magasra.

A kiömlő vér őrjöngő dühbe hozta a vad óriásagyíkot. Szája vadul marcangolta áldozata nyakát, s iszonyú sebekkel meztelenítette le hatalmas nyakcsigolyáit és erős fogosorral ellátott állkapcsát. A fiatal nőstényen mit sem segített, hogy megcsontosodott nagyujját a Megalosaurus testébe vágta; ütései túlságosan gyengéknek bizonyultak ahhoz, hogy az eléggé tapasztalt s az ütéseket ügyesen kikerülő vén ragadozó erős páncélján áthatoljanak. Ezek az ütések nem voltak halálosak, mégis kellemetlenül érték a támadót, s néha meg is mentették az áldozatot.

Az Iguanodon nőstény leroskadt a földre. A Megalosaurus a hatalmas test fölé hajolt, s már készült, hogy egy jókora húsdarabot szakítson ki belőle. De közelgő halála utolsó görcseiben az Iguanodon még egyszer gyorsan felhúzta a lábat, s háromujjú fegyvere leghosszabb karmának hatalmas ütésével hosszan belevájt támadója vékonyába.

A ragadozó félreugrott és óvatosan megkerülte áldozatát, mely már nem mozdult, s lassan megmerevedő teste kifeszült, mert az élet utolsó szikrája is kihunyt benne. Kisvártatva a Megalosaurus ismét elejtett zsákmányá fölé hajolt, s mialatt senkitől-semmitől nem zavarva szaggatta és nyeldeste a húsdarabokat, az Iguanodonok csordája vad meneküléssel eltűnt a távolban.

Előrehajló testtel, felkapott farokkal ugráltak vad iramban előre anélkül, hogy a sequoyasarjak vagy az éhségük egyáltalán eszükbe jutott volna. A rettegés és az ijedelem elűzte őket innét a füves homoksíkról, mert itt már egyetlen nyugodt helyet sem találhatnak, ahol ne csaphatna le rájuk a hirtelen és fájdalmas halál.

Mikor a homoklapály végére értek, átrobogtak az árnyékos erdőbe ékelődő, keskeny füves sávon, s anélkül, hogy futásuk iramát csökkentették volna, tovább száguldta egy újabb füves síkra. Ezen is gyorsan átgázoltak, aztán még egyen, s egy következőn is, majd végre megálltak egy jó távol eső lapályon. A hosszú és kimerítő futástól fáradtan végre megpihentek az elszórtan álló, öreg ginkgófák pompás koronái alatt. Petyhüdt hasuk fújtatóként emelkedett és süllyedt a lélegzés gyors ritmusában, erős lábuk hatalmas izomzatát halálos fáradtság járta át, s zöldes szemükben még mindig lázasan csillogott a rettentő ijedelem.

Ugyanilyen rettenetes félelem fogta el a vén hímet is. Kétségezesett tekintettel figyelte a közelében lejátszódott véres tragédiát, s ugyanazzal a riadt tekintettel követte az elszáguldó csordát is, melyet talán már sohasem láthat viszont, mellyel sohasem találkozhat többé. Mikor aztán rémülete végtelennek tetsző pillanatai elszálltak, s az öreg magához tért, törődött teste minden erejének megfeszítésével a közeli cipruserdőhöz igyekezett, hogy végre biztos helyre kerüljön. S mikor a menekülő csorda mindörökre eltűnt valahol a távoli látóhatáron is túl,

kicsiny és tompa agyából eltűnt az utolsó emlékezés is társaira, melyekkel ezen a tájon élt együtt, egész hosszú élete során.

Most már magányosan kóborolt a vidéken, míg egyszer megint ott találta magát a sequoyabokros tónál, ahonnét a vad *Megalosaurus* a véres lakoma után eltűnt, s valahova messzire innét, más füves homoksíkra vitte magával a rettegést és a halált.

A vén *Iguanodon* csendesen és észrevétlentől eldegett itt, senki se zavarta, senki se háborgatta.

Az idő gyorsan szállt. Egy napon, mikor a nap tüzes gömbje a keleti oldal szakadékaiból felemelkedve már magasan állt az erdő zöld csúcsai fölött, az öreg *Iguanodon* egy tavacskához ért. A part sekély vizéből buján tenyésző fiatal zsurlónyalábok bújtak ki, s mellettük valóságos zöld falat alkottak azok a hosszú és keskeny levelek, melyek kuszán csavarodó gyökerekből sarjadva, keresztül-kasul szőtték a tófenék lágy iszapját. Mesebeli látomásként furakodtak át ezeken a növényeken a kis Mesodonok, a kicsiny és erősen ellapított testű őshalak. Hátuk zöld színét s oldaluk sötéten sávozott ezüstjét mintha a fűszálak rájuk vetődő árnyékától kapták volna. A tó közepén rengeteg őshal hemzsegett, főként hering nagyságú *Coccolepis*ek, az őskori *Palaeoniscidák* utolsó mohikánjai, melyeknek fénykora már rég elmúlt, s a hosszú évezredek során lassan már feledésbe is mentek.

Az öreg *Iguanodon* lassan lépkedett a tópart mentén. Egy kis homokzátony felé igyekezett, ahol a *Goniopholis*ok családjába tartozó őskrokodilok sütkéreztek az átforrósodott homokban. Mint két méter hosszúságú fatönkök hevertek mozdulatlanul a tűzű napon, tüskés csontlapokból álló barnászöld páncéljukkal védve a hasukat és hátukat. A *Bernissartia* fajtához tartozó kisebb őskrokodilok is együtt sütkéreztek velük; ezek testét sokkal erősebb csontpáncél borította. Dühösen tátogatták rövid, csúf pofájukat, mert egy *Chitraccephalus*, ősteknős mászott el a közelükben, hogy valahol egy homokzátonyon kiásott lyukba

néhány tojást rakjon. Mikor azonban kis idő múlva találkozott az Iguanodonnal, megijedt, rémülten menekült a tóhoz, és mint súlyos kő merült el benne. Az őskrokodilok felrezzentek szunyókálásukból, s megpillantva a közeledő Iguanodont, maguk is gyorsan eltűntek a tóban.

Gyors menekülésük megriasztotta a kicsiny Mesodonokat, s a vízinövények legdúsabb sűrűjébe űzte őket. Ugyanakkor a Coccolepisek raja is eltűnt a mélyben, s velük együtt a sok *Pholidophorus*, *Notagogus*, *Oligopleurus* s a többi őskori hal is.

Az öreg Iguanodon azonban figyelemre se méltatta őket, lassú ütemben tovább lépkedett. Már régen elhagyta a tavat, s még mindig nem érte el vándorlása célját. Erdőkön és ligeteken haladt keresztül, füves homoksíkokon vágott át, tavakat és sűrű bozótokat került meg, de közben határozottan, biztosan haladt előre.

Mikor végre megállt, egy kopár szakadék előtt találta magát, mely mélyen bevágódott a fennsíkba, ahol egész hosszú életét töltötte. Mint máskor, ma is végigkóborolt a környéken, s kíváncsian szemlélgette minden oldalról. Mélyét és oldalát ritkásan nőtték be a fák, s a hasadékok körül, melyekből, mikor a hosszabb szünet után meginduló sok-sok felhőszakadás rengeteg vízzel árasztotta el az egész vidéket, gyér vizű kis források törtek elő, most zöld páfránykötegek és alacsony mohok párnái növekedtek. Az elején szűk szakadék lassanként kiszélesedett, míg végül mély völgybe torkollt, melyet valamikor réges-régen egy folyó vájt ki magának.

Ez a szakadék már hosszú idő óta ellenállhatatlanul vonzotta az öreg Iguanodont. Többször is elkóborolt a környékére, de minden visszatért a sequoya bokrokhoz s a tavacskahez. Ma azonban olyan nagy erővel hívta a szakadék, hogy csábításának nem tudott ellenállni.

Lassan megindult lefelé a meredek lejtőn; lépésről lépésre haladt, mert vénségében már nehezen bírta a fárasztó leereszkedést. Nehézkesen vonszolta magát előre az úton, melyet már annyi társa taposott ki előtte. Valahányszor súlyos lépése alatt kimozdult a talajból egy kő, zuhantában felverte a szakadék csendjét. Szomorú és nyomasztó volt ez a csend.

Sokáig tartott, míg az öreg Iguanodon a szakadék aljára ért. Egy pillanatra fáradtan megállt, aztán újból megindult a cikaszfélékhez tartozó Pterophyll növényzetén át, mely itt csak ritkásan, néhány kicsiny és elkorcsosult példányban növekedett. Zizegő zsurlókkal borított, nedvdús talajra ért; ezek a zsurlók törpe utódai voltak pompás, fa nagyságú őseiknek, melyek törzse, fekete sziklává kövesedve, szomorúan bámult le a szakadék oldaláról.

Az öreg Iguanodon nehézkesen haladt előre a nedves talajon. Háromujjú lábának minden lépése erősen benyomódó rajzot hagyott maga után a völgy mélyén, s végtelenül kimerítette elernyedő testét.

Mikor áthaladt a nedves részen, fáradtan és kimerülten rogyott le néhány cikasz alatt, melyeknek pompás koronái hűvös árnyékot borítottak föléje.

Ez azonban nem számított pihenésnek, csak arra volt jó, hogy egy pillanatra összeszedje utolsó erejét, mely fáradt remegésében egyre jobban elhagyta hatalmas, öreg testét.

Az öreg Iguanodon minden ereje megfeszítésével hirtelen felkapta fejét. Nem messze egész halom nap fehérítette csontot pillantott meg, kissé távolabb egy másik halmot, egy harmadikat s tovább még néhányat. Ekkor a feje lebukott a földre, s a vén óriás a magány csendjében és nyugalmában várta a közelgő halált...

A nap lassan ereszkedett lefelé a nyugati ég színes felhői között, s az alkonyat árnyai titokzatos szomorúsággal borították be a szakadékot, melyet lassan teljesen elárasztott az esti sötétség.

Az Iguanodon már mozdulatlanul és csendesen feküdt. Magasan a levegőben fekete zászlóként lebegett egy Ornithodesmus, egy hatalmas űsrepülőgyík, mely szaggatott repüléssel sietett vissza a közeli tengerről, ahol vadászott, s most az égig érő sequoyák ligetében keresett magának éjszakai búvóhelyet.

Aztán már csak a sötétség árasztotta el finom porfelhőként az egész vidéket, s valahol a mérhetetlen magasságban kigyúlt a milliónyi csillag.

Térjünk vissza ismét Észak-Amerikába, a mai Nebraska és Dél-Dakota államok területére, ahol az oligocén idejében hatalmas, füves rónaságok terültek el, számos tóval, mocsárral, sok erdővel és száraz steppesávokkal tarkítva, s a legkülönbözőbb teremtményeknek, elsősorban őskori emlősöknek adtak otthont; ezek az állatok akkoriban viharsebesen fejlődtek, s számtalan, további fejlődésre alkalmas vagy alkalmatlan törzsre különültek. Ezen a vidéken helyenként kúp alakú tűzhányók meredtek magasan az ég felé, melyek azokban az időszakokban, mikor rövid életre ébredtek, pusztítást hoztak a közelükben élő valamennyi teremtményre, megsemmisítve őket, vagy legalábbis egy időre nagyon megnehezítve az életüket. A Brontotheriumot ért szerencsétlenség óta – amiről történetemben beszámolok – bizonyára elmúlt legalább 40 millió esztendő.

ELSZABADULT ELEMEK

Csendes, mély éjszaka borult a széles, nagy síkra, melyen az elszórt kis pocsolyák és tavacskák ezrei hatalmas ezüstpikkelyekként csillogtak a sápadt holdfényben. A nedves talajból kisarjadt füveket enyhe fuvalom lengette. Azokon a helyeken, ahol az oligocénkorai nap sugarai már régen kiszártották a kis pocsolyákat és tocsogókat, alacsony maradt a fű és sűrű csomókban növekedett, hogy így őrizze meg a föld utolsó, kevéske nedvességét.

Nemrég még széltében-hosszában elegendő vize volt a vidéknek. A szélesen kanyargó, hatalmas folyó az óriási felhőszakadások után szétterült az egész síkon s teljesen elárasztotta. A zavaros vizet természetesen hamar beitta a kiszikkadt, homokos talaj; csak a horpadásos, mélyebb részeken maradt meg hosszabb ideig, rengeteg pocsolyát és tavacskát alkotva. Mikor hosszú idő múltán már úgy besűrűsödött és feltöltődött az iszap, hogy felszínük elérte a steppe szintjét, a steppenövények hamarosan benőtték az egészet, s az újabb felhőszakadások nyomán más helyeken képződtek újabb pocsolyák és tavacskák.

Keleten lassan vörösödni kezdett az ég, s a sötétséget hűvös, hajnali szürkület váltotta fel.

A távoli mélységekből lassan a láthatár fölé emelkedett az arany napgolyó. A fény és meleg előmlött a füves steppén. A borzas fűcsomókon harmatcseppek remegtek. A különféle, de még elég ritka mocsári és steppei virágos növények virágai lassan kinyitották kelyhüket, s illatuk eláradt a tiszta, reggeli levegőben.

Valahol az alacsony cserjésben egy zöld szöcske köszöntötte vidám, nyekergő dalával az új napot. Hamarosan csatlakozott

hozzá egy másik, majd harmadik is, s pillanatok múlva csak úgy zengett az egész steppe a vidám cirpeléstől és cincogástól.

A tócsák fölött szúnyograjok lebegtek, s kérészek emelkedtek a levegőbe, hogy szédült mámorban kezdjenek bele rövidke életük szerelmi táncába. Rengeteg légy zümmögött vidáman a vidék fölött; köztük a mai cecelegyek ősei már akkor is a betegség és halál veszedelmes terjesztőinek számítottak.

A tavacsák szélén tenyésző növények egyikére szürkészöld poloska telepedett. Lassan mászott át a széles, zöld levélen. Mikor a szélére ért, vilmari árnyék suhant át fölötte, amitől megijedt. Lábait lapos kis teste alá húzta, mozdulatlanná merevedett, aztán óvatosan lecsúszott a levél széléről. Még szerencse, hogy majdnem az egész levél a föld, nem pedig a víz fölött lebegett. Így történt aztán, hogy a poloska két fűcsomó közé pottyant, pontosan egy kis, szorgalmas hangyára, mely halálosan megijedt ettől a felülről lezuhanó valamitől; kiengedte rágószervéből az előbb talált legyecskét, s egy keskeny levelű fűfélé összegubancolódott csomójában keresett menedéket. Mialatt egyre mélyebbre fúrta magát a fűcsomóba, a poloska sietve egy lapos kő alá bújt... A poloskát úgy megrémítő árnyék egy Prodryastól eredt; ezt a szépséges pillangót a gyönyörű, hófehér virágok illata csalogatta ide. Mialatt a hangya és a poloska a kő alatt s a fűcsomó szövevényében rejtőzött, a pillangó belekóstolgatott a kábítón illatozó virágok édes nektárjába.

Nem messze innét kúp alakú hegy magaslott. Alacsony dombok láncszemei csatolták a láthatár szélén feketéllő terjedelmes hegycserinchez. Méltóságteljesen nézett le a vidékre, s csúcsáról szünet nélkül hosszú füst- és gőzoszlop szállt a magasba.

Tűzhányó volt, a Föld nyitott, eddig még be nem gyógyult sebe. Őrszemként állt a steppe szélén, s füstje, mint feketésszürke felhő, élesen elvált az égbolt azúrkékjétől.

A tűzhányó lábánál s a környék egyéb részein is kis, szürkésbarna halmok látszottak. Mintha jókora sziklák bújtak volna ki a sima, füves steppéből. De nem sziklák voltak, hanem Brontotheriumok, a Titanotheriumok kihalt törzsével rokon, hatalmas, furcsa őspatások. A elefánthoz s az orrszarvúhoz egyaránt hasonlítottak. Fejükön, a pofa fölött két egyenes szarv szolgált fegyverükül. Kicsiny, előreálló szemükkel kifejezetlenül tekingettek maguk körül; tekintetükönél az értelelm legparányibb szikrája is hiányzott, s csupán a reggeli jöllakás vágyát tükrözte. Kisebb csoportokba verődtek az egyes tócsáknál, melyek partjain dúsabb és zamatosabb növényzet zöldellett, mert ezt legelték.

Néhány Brontotherium most megállt az egyik tócsa mellett, ahol hatalmas teknősbékák falatoltak a fiatal bojtorján levelekből; az érkezőkre rá se hederítve, zavartalanul folytatták reggelijüket. A Brontotherium-csordát a valamennyiük között legnagyobb és legerősebb vén hím vezette. A nőstények egyike mellett csendesen álldogált a kicsinye, s éppen olyan komolyan viselkedett, mint hatalmas anyja. A többi csordában is akadtak ilyen szomorú fiatalok, melyek sem az életnek, sem a fiatalságnak nem örültek. Fiatalságuknak ez a szomorú közönye, mely felnőtt korukra elképzelhetetlen tompultsággá változott át, fajtájuk ősrégi öröksége volt.

A vén hím felkapaszkodott a tocsogó magasabbra nyúló partjára, s innét nézte a csordát, mely közben már jóízűen falta a nedvdús leveleket. Hirtelen felkapta a fejét, s fürkésző tekintetet vetett a füstölgő vulkánra. Annak ellenére, hogy már hosszú idő óta látta szünet nélküli füstölését, mégis úgy vette észre, mintha az utóbbi napokban egyre több és több füstöt és gőzt köpne ki magából. Ha kis agyveleje nem lett volna olyan tompa, bizonyára eszébe jutott volna, mi történt valamikor régen.

Még kicsiny állat volt, mikor a tűzhányó egyszerre csak hatalmas füst- és gőzoszlopokat kezdett erezgetni fel a magasba,

majd mindenki utána mérgezett leheletével együtt rengeteg finom hamut köpött ki, mely hamarosan szinte az egész steppet elborította. Már elfelejtette, hogy a finom hamuval együtt nagy kódarabokat is kidobált magából; az egyik, még jó izzó állapotban, olyan erővel vágódott a fejéhez, hogy majdnem holtan terült el a földön. Már elfelejtette, hogy a tűzhányó kráteréből kiömlő s több áradatban lezúduló izzó láva sok mocsarat és tavacskát betemetett; minden elpusztított, ami csak az útjába került.

S ha agya nem lett volna olyan kicsi és tompa, biztosan arra is emlékezett volna, hogy ez után a rövid és gyenge tűzhányókitörés után éhezés következett, nagy éhezés. A növényzetet elborította a vulkáni hamu, melynek apró, éles részecskéi úgy összevágták evés közben a száját, hogy inkább tűrte az éhséget, mint ezt az elviselhetetlen, szúró fájdalmat. Mit segített, hogy sok pocsolya és tavacska nedvdús növényzetével együtt épsegben maradt, ha nem ehetett a kedvére. Csak a tűzhányó kitörése utáni harmadik nap hozott szabadulást neki s a többieknek. Nagy felhőszakadás kerekedett, lemosta a növényzetről a vulkáni hamut, s akkor aztán éppúgy ízlett az étel mint régen. A kényszerű böjt végét úgy tünhepítette meg, hogy szakadásig teletomte magát.

Most, pár pillanat múltán érdeklődés nélkül fordította el tekintetét a füstölgő vulkántól, s felment a magasabban fekvő partra a csordához, hogy társaival együtt folytassa a legelészést. Durván ellökött egy fiatal hímet arról a helyről, ahol úgy látta, hogy a legszebb és legízletesebb levelek növekednek.

A vulkán belseje közben egyre forrongott. Valahol a kráter mélyén rettentő mennydörgések, remegések, lökések és dübögések borzalmas zűrzavara tombolt. Egyszerre hatalmas fekete füstfelhő tört elő a vulkán tátott szájából, amint egy erős földlökestől a gázok és gőzök hatalmas nyomására a krátert eddig elzáró régi dugó szétrepedt. Mint mesebeli kígyók tekergőztek a gomolygó füstben és gőzfelhőben az olykor tarkára színeződött, hosszú lángnyelvek. A föld dübögött, s a tűzhányó közelében elviselhetetlen forró és fojtó lett a légkör.

A levegő egyszerre megtelt finom porral, mely szünet nélkül szitált, s betakarta és megfojtotta a növényzetet. A porszemek egyre nagyobbodtak, már borsónyi, sőt dió nagyságú darabok is estek. S ezekkel a nagy hamumorzsákkal együtt már sűrűn hullottak emberfej nagyságú kövek is, valóságos bombák, melyeket a felébredt vulkánból kitörő mérges leheletek nagy távolságra röpítettek. Még izzottak, s eléggé rugalmasak is voltak, mert mikor az ördögi erő a vulkán kráteréből kihajította őket, még formátlan, tüzes lávafoszlányokként törtek a magasba, s csak a levegőben repülve szilárdultak meg, a forgás és zuhanás közben formálódtak gömbhöz, körtéhez vagy könnyccseppekhez hasonló tömbökké.

A vulkáni hamu elárasztotta azt a csordát is, melynek öreg hím vezére fiatal korában már átélte a fékevesztett tűzhányó kitörését. A félelmükben összebújó állatok tompa megadással nézték a vén hímet. Magányosan állt, kissé távolabb tőlük, s maga is tanácsstalanul bámulta a kezdődő, rettenetes színjáték borzalmas nagyszerűségét. Az ősteknősök már eltűntek a tavacsákban, az öregnek azonban még mindig nem jutott eszébe, hogy a csordát

elvezesse innét, s hagyta, hogy a forró hamu csapkodja a tehetetlen állatokat. A megrémült, de minden engedelmes csorda maga se moccant. Csendesen és mozdulatlanul álltak minden nyian; csak mikor egy-egy hatalmas s még izzó kő hullott közéjük, bőgött fel fájdalmasan az eltalált állat.

A vulkán tátongó kráteréből s az alatta nyílt repedésekben izzó lávafolyamok hömpölyögtek. A hatalmas lávaáradat fölött fehéres gőzfüggöny lengett. A lávatömegek eleinte olyan sebesen zúdultak alá, hogy csak gyors futással lehetett volna menekülni előlük, később azonban már csak mint hatalmas és jöllakott kígyók kúsztak lassan előre. Útjukban nem ismertek akadályt. minden gátat átszakítva hömpölyögtek le a tűzhányó oldalán; bizarr vizeséseket és hatalmas lávazuhatagokat alkottak, amint átzúdultak a kiálló sziklák; némelyik lávafolyam teljesen kitöltötte a mély oldalbevágásokat és szakadékokat, némelyik pedig sziszegve és gőzölögve ömlött bele a vulkán lábánál csillogó sekély mocsarakba és tavacsákba. A kitűzött útjukon diadalmasan előretörő, izzó lávafolyamok minden útjukba merész kedő élőt elpusztítottak.

A Brontotheriumok csordája elég messze volt ahhoz, hogy bármelyik lávafolyam is fenyegethette volna. Még a tűzhányó lábánál legelésző állatok sem szenvedtek kárt; arrafelé már olyan lassan hömpölygőit a lávaáradat, hogy nem lephette meg váratlanul őket, bár izzó és fojtogató gőzei menekülésre kényszerítették a csordákat.

Hirtelen szél kerekedett. Hatalmas lökésekkel söpörte végig a steppét, vulkáni füst- és gőzfoszlányok ezreit sodorva magával. A távoli hegyhátak fölött baljós, fekete felhők bukkantak fel s emelkedtek a magasba. Ezekre is hatalmas erővel rontott a szélvihar, s hamarosan az egész égboltozat forrongani kezdett. Fülsiketítő mennydörgésekkel kísért, egymást kergető tüzes

villámcsapások hasították keresztül-kasul az égbolt komor feketéjét.

Valami furcsa, fojtogató és nyomasztó lebegett a levegőben, s minden élő megremegett a tűzhányó s az egek dühöngő elemei előtt.

Már az első, kövér esőcseppek verték a földet, s hamarosan valóságos vízáradat dőlt a felhőkből. Nem tisza esővíz záporozott, hanem valami iszapos ár, mert a víz magával ragadta a levegőben szétszóródott vulkáni hamut, elvegyült vele, s zavarosan hullt a földre, ahol a már előzőleg leülepedett hamuval utálatos, összefüggő iszapengerben egyesült. A növényzet, melyet már a felhőszakadás előtt megfojtott és összeégetett a vulkáni hamu, teljesen elpusztult ebben az iszapos áradatban. S vele együtt pusztult rengeteg kisebb rovar is, melyeknek a fűcsomók közt volt az otthonuk és rejtekük. A nagy katasztrófától távolabb csillogó pocsolyák nyomtalanul eltűntek, mert a vulkáni hamu folyékony iszapja teljesen elborította valamennyit.

A Brontotherium-csorda még mindig csendben és rémülten állt a tavacskánál, ahol reggel a nedvdús levelek ből olyan jólesett a falatozás. A vén hím most hirtelen megmozdult, erős és éles hangot hallatott, aztán megindult. Lassan lépkedett, mert az iszappal előtött részek nagyon akadályozták az előrehaladást. A csorda engedelmesen követte, s éppen olyan nehézkesen és fáradtságosan lépkedett utána.

Az öreg állat azért hagyta el a kitört vulkán környékét, s azért kellett a steppe belseje felé tartania, mert meglátta, hogy messze maga előtt, valahol a tűzhányó lábánál a kisebb csordák egyike fejvesztett menekülésbe fogott, mikor a záporeső öntözni kezdte az izzó lávaáradatot. minden kövér esőcsepp éles, sziszegő hang kíséretében vált gózzé, mely aztán hatalmas, fehér gomolyokkal takarta el az egész átizzott lávafolyamot. A víz élesen sziszegő hangja, amint az újabb esőáradat gózzé változott, felrázta bénult

ijedtségéből a csordát és gyors, fejetlen menekülésre kényszerítette. S amint az egyik csorda futásnak eredt, már követte a többi is. Életre-halálra szóló menekülés volt; némelyik csorda megmenekült, némelyik egészben vagy részben ottveszett.

A szürke felhőkből szüntelen áradatban ömlő, zavaros vizet a talaj nem tudta magába szívni. A víz megállt, s vulkáni porral és hamuval átitatott fekete, iszapos vizű tavacskákat alkotott. A folyó, mely lassú folyással nagy ívben kanyargott át a steppén, most nem tudta befogadni medrébe a rengeteg vizet, mely mindenfelől csak úgy hömpölygött felé, s mellyel most számtalan mellékfolyója is fokozott mértékben elárasztotta. Ezért aztán lassan kilépett a medréből, s nemsokára szélesen előntötte mindkét partvidékét. Ott, ahol reggel még éettel teli, zöld steppe nyújtózkodott, most egyhangú vízfelület csillogott, melyből elpusztult bokrok vagy alacsony facsoportok álltak csak ki, szomorú felkiáltójelekként hirdetve, mennyire tehetetlenek a természet elszabadult elemeivel szemben.

Három nap és három éjszaka tartott, míg az elszabadult elemek pusztító szenvedélye lecsillapodott. A kitörés borzalma ugyan már az első éjszaka folyamán enyhült, de a tűzhányó nem akart egykönnyen megnyugodni. Pusztító kitörései azonban egyre gyengültek, s egyre kevesebb mérges gázt, gózt lehelt ki magából.

A harmadik éjszaka végén aztán teljesen megnyugodott. A felszálló gázok sárgás, kénes bevonattal festették meg a kitöréskor keletkezett hasadékokat, s az elszunnyadni készülő tűzhányó nyitott kráteréből füst és gőzoszlop emelkedett lassan a magasba.

A Brontotheriumok csordája kitartóan igyekezett előre az elárasztott vidéken. A vén hím nehézkesen és fáradtan lépkedett az élen. Csak úgy toronyiránt haladt, mert bárhová nézett is, mindenütt vizet látott, majdnem hasig érő vizet. A csorda engedelmesen követte.

Már egész nap és egész éjszaka tartott ez a fárasztó, nehéz menetelés. A fiatal állat, melynek majdnem a szájáig ért a víz, halálosan kifáradt és rettenetesen megéhezett.

Az egész csordát gyötörte az éhség. A Brontotheriumok óriási teste, mely nagyobb volt a legnagyobb mai orrszarvúénál, eleséget követelt. A nemrég élvezett lakomák emléke csak még jobban felkorbácsolta bennük a jöllakás vágyát. Nem baj, ha ma nem jut is nekik a mocsarak és tavacskák nedvdús növényzetének leveleiből, megelégednének a steppefüvek kemény száraival is. De sem olyan, sem ilyen nem akadt az útjukba.

A csorda megállás nélkül folytatta vándorújtját, de haladásuk irama egyre lassult. Minél lassabban lépkedtek, annál jobban apadt azonban a víz is. Sőt, már olyan helyet is találtak, ahonnét teljesen eltűnt: az alacsony halmoknak ezeken a legkiemelkedőbb részein legalább egy kis időre megállhattak, hogy rövid pihenőt tartsanak. Itt ugyan nem találtak semmiféle ehetőt, mert minden utálatos, iszapos folyóhordalék és vulkáni hamu borított, sőt, némelyiken meg se pihenhettek, mert már vad Hyaenodonok foglalták el a helyet, s ezek elől a kicsinyek sohasem voltak biztonságban. Kiéhezve és lesoványodva ültek a dombtetőn, s borzalmasan vicsorgatták erős, hatalmas fogaiat, amint a foghíjas Brontotheriumok csordája az elgyengült kicsinnyel együtt elhaladt mellettük.

A kis magaslatok egyikén, már távol a tűzhányótól, a foghíjasok csordája ismét megállt egy kis pihenőre; egyszer csak két fiatalabb hím észrevette, hogy oldalt valami bokor csúcsa mered ki az alacsony vízből. A bokor nem pusztult el teljesen, akadt rajta még néhány fonnyadozó levélcsomó. A szerény kis ennivaló látványa, azé az ennivalójé, melyet jó időkben egy pillantásra se méltattak volna, kínzó éhségérzetet ébresztett bennük. Meggondolatlanul egyenesen megindultak a lakoma felé. De alig tettek néhány lépést lefelé a lejtőn, hirtelen besüllyedtek a lágy iszapba. Kétségbbeesett

hörgéssel igyekeztek ismét szilárd talajra jutni. De minél jobban kapálóztak, annál mélyebbre merültek az apró tavak egyikébe, melyet most teljesen megtöltött a piszkos, zavaros, az egész vidéket egyötöntűen elborító szennyes hordalék. A haláltusájuktól megrémült csorda pihenés nélkül már is továbbindult. S mialatt eltűnt a távolban, a két fiatal hím lassan még mélyebbre süllyedt a lágy iszapban, mely hideg ölelésével egyre jobban szorította és fojtogatta őket, míg végül győzedelmeskedett, s örök sírjába zárta a két szerencsétlen állatot.

Még egy nap és még egy éjszaka múlt el. A víz mindenütt szemmel láthatóan leapadt, bár nemely helyen még nagy, sekély tavacsákban állt. A vulkáni hamu fekete iszapja lassan eltűnt, s helyét a kiáradt folyóból származó, barna, földes iszap foglalta el. Alólá néhol már kivillant az eltakart, de épen maradt zöld fű.

A csorda már jó nagy utat tett meg, s lassan a megáradt folyóhoz közeledett. A folyómedret szintig megtöltötte a víz, de

már az alacsony partok közt folyt, nem ömlött ki a környékre. A sínylődő csorda itt már haraphatott egy kis füvet; igaz, hogy a visszahúzódott folyó iszapja még elborította a fű nagy részét, a Brontotheriumok mégis jóízűen ették, mert az agyagos iszapban nem voltak olyan éles, szúró részecskék, mint a vulkáni iszapban, s nem karcolta fel éhes és sóvár szájukat.

S ahogy valamikor régen, az öreg hím fiatalok idején történt, ugyanúgy történt most is. A lassan kitisztuló ég utolsó felhőmaradványainak csendes eső hullott, lemosta a növényzetről az iszapot, sőt a kis dombocskákról és emelkedésekéről is lesöpörte az összegyűlt hordalékréteget, s ezeket a helyeket is kiszabadította az iszaptakaró alól. Itt laktak jól először a kiéhezett Brontotheriumok, hogy utána aztán úgy igazában kipihenjék magukat.

Mikor a következő reggelen újabb legelészésre indultak, úgy látszott, hogy már teljesen elfelejtették az előző napok minden borzalmát és rettegését. A két fiatal hímmel szegényebb lett csorda tompa közönnnyel kóborolt a most már új otthonuknak is számító új tájon. Régi hazájuk már eszükbe se jutott, pedig alig volt pár tucat kilométerre innét.

De bizony rá sem ismertek volna. A sok szép tocsogóval és tavacskával teleszórt zöld steppe helyén élettelen pusztaság terült el, csúf, fekete iszappal borított, egyhangú síkság, ahol az iszap minden élőt maga alá temetett. Talán mikor a csorda fiatalja hatalmas példánnyá növekedik, s a vidéken kóborolva elevetődik arra a tájra, ahol született, ismét tocsogókkal és tavacskákkal tarkított friss zöld szőnyeg borítja majd a tűzhányó lábának környékét. De ez a vidék akkor is teljesen ismeretlen lesz előtte, mert nem tud majd visszaemlékezni rá, hogy fiatal korában itt élte át élete legborzalmasabb időszakainak egyikét.

Észak-Amerikában, a mai Kansas állam területén, ott, ahol ma

Dél-Dakotáig, a felső kreta idejében hatalmas tenger tükre csillogott; ez furcsa, fogas madaraknak, sok csúszómászónak és rengeteg halnak adott otthont. A fogas madarak közül elsősorban a repülni nem tudó *Hesperornis regalis*, továbbá az előbbihez mérten kicsiny, de jól repülő *Ichthyornis victori* említjük meg. Sok csontvázleletük alapján nagyon valószínűnek látszik, hogy ennek az eltűnt tengernek partjain nagy seregekben éltek. Akadtak itt természetesen egyéb madarak is (*Baptornis*, *Gravulus*), ezeknek a maradványai azonban ritkábbak és jelentéktelenek. A tengeren kergetőző s nagy rettegést okozó gyíkszerű Mosasaurus-félék

közül megemlítjük a hatalmas, nyolcméteres *Tylosaurus dyspelort*, a *Tylosaurus prorigert*, a kisebb, ötméteres *Platecarpus coryphaeust*, a Plesiosaurusok közül a hatalmas, 13 méteres, hosszú nyakú *Elasmosaurus platyurust* s. a sokféle hatalmas teknőst (*Protostega copei*, *Toxochelys bauri*), melyek a nyílt tengerben éltek, s nagy pusztítást vittek véghez a halak seregeiben; ezek közt legnagyobb volt a közel kétméteres nagyságú vad *Portheus* fajta. A tenger fölött *Pteranodon ingensek*, óriási gyíkmadarak, minden korok legnagyobb szárnyas állatai szelték a levegőt. Nagy seregekben kellett itt élniük, mivel igen bőven akad itt a maradványaikból; csupán a New Haven-i Peabody Museum 5460 darab maradványt őriz ezekből a szárnyas gyíkokból, melyeknek hosszú és keskeny szárnya kiterjesztve a 8 méter hosszúságot is meghaladta. A *Pteranodon*-csontvázon igen feltűnő a tulajdonképpeni törzs kicsinysége, mellyel összefügggenek a mellkas, keresztcsontról és medence szokatlanul kis méretei. A kis medencével kapcsolatos az a helyes feltevés, hogy a *Pteranodon*-nőstényeknek igen nagy tojásokat kellett rakniuk, mert a *Pteranodon*król nehéz feltételeznünk, hogy elevenszülők lettek volna. Azokban az időszakokban, mikor a nőstények le akarták rakni a tojásait, elhagyták a nyílt tengert és szárazföldet kerestek, éppúgy, ahogyan azt a mai albatroszok teszik. Az utóbbi időben a paleontológusok annak az igazolt véleményüknek adtak kifejezettséget, hogy a *Pteranodon*ok ugyanúgy, mint némelyik mai tengeri madár, mindig bizonyos szigeteket vagy sziklaszirteket kerestek ki a tojások lerakására, s legalább rövid ideig gondoskodtak is kikelt és tehetetlen kicsinyeikről. Ennek az új feltevésnek alapján írtam meg a *Pteranodon* nőstényeknek körülbelül 100 millió évvel ezelőtti életét a kansasi felső krétakori tengeröböl szikláján.

SÁRKÁNYOK SZIKLÁJA

Hatalmas félkörhöz hasonló, sekély vizű öblöt vájt a kopár szárazföldbe a felső krétakori tenger végletes víztükre. Ezernyi apró hullám sodródott a homokos partra, ezernyi hullám ostromolta és rombolta a kristálytisztán átlátszó, halványkék vízbe belezuhant óriási sziklákat. Az öböl fenekén, a köves és homokos parti sávon lassan mozgott előre a vastag héjakba rejtőzött, rengeteg különböző őskori pörgekarú, csiga és kagyló, főként pedig az *Ostrea congesta* fajtájához tartozó apró osztrigák. A mohok finom csipkepárnájával borított sziklák tövében tömérdek furcsa külsejű, őskori rák nyüzsgött. A korallágak között ma már rég kihalt tengeri csillagok és kígyócsillagok kúsztak, óvatosan kikerülve a szúrós őstengerisünt, melyből ugyancsak bőven akadt errefelé.

A parttól távolabb, a puha, meszes iszapba tekervényes útjuk során mély barázdákat vájtak a Haploscaphák nemzetiségehez tartozó hatalmas, félméteres ősosztrigák, miközben gyakran bedöntötték a számtalan, különböző nagyságú és formájú ősférgek vágatait és lakásait. Az iszapos mélyedésekben itt-ott felvillant az ősi s már kihalófélben lévő lábasfejű, négykopoltyús Ammoniták pompás héja is.

A parttól nem messze hatalmas szikla meredt ki az öböl vizének közepéből.

A szikla meredek fala, melyet szünet nélkül csapkodtak és porlasztottak a hullámok, különböző magasságban vízszintesen meghasadozott, s olyan látványt nyújtott, mintha mesebeli óriások hatalmas kockákból valami nagy, komor várat emeltek volna ezen a helyen.

A magányos sziklát széles vízsáv választotta el a láncszemekként sorakozó kopasz, parti szikláktól, melyek sok lapos paddal és széles lépcsőzethez hasonló kiszögelléssel ereszkedtek az öböl vizébe. Számtalan lapos kis szigetet alkottak, melyeken állandóan átcsapott a hullámverés.

A holdas éjszaka csendje ráborult az öbölre. A csendet csak a hullámok halk csobogása törte meg, s olykor egy-egy hal csapkodása, amint magasan kiugrott a vízből, majd újból visszaesett a habokba.

A keleti szakadékokból felemelkedett a nap. Sugarai szétszóródtak a víz színén, rásimultak a parti sziklafokra s a tengeröböl mély vizéből magányosan kiemelkedő csupasz sziklára is, melyre mozdulatlan csend s nyomasztó élettelenség nehezedett.

Ezzel szemben az öböl partján sorakozó sziklazátonyokon és szigeteken vidám élet ébredezett. A nap meleg sugaraiban sok Hesperornis, a hosszú csőre minden két káváján számtalan fogacskával felszerelt, furcsa, szárnynélküli ősmadár sütkérezett. A sziklák szélén hevertek, időnként nagy, zuhanó lendülettel belevetették magukat a tiszta vízbe, és kilőtt nyílként surrantak a felszín alatt a halacskák után, lábukkal gyorsan és kitartóan evezve, mert ujjaik között erős úszóhártya feszült. A halakat utolérve, hosszú nyakuk kígyóként előrelendült, az őscsúszómászók régi örökségének számító, fogas csőrük elkapta a szerencsétlen áldozatot, s hegyes, kúp alakú fogukat mélyen belevájták. Aztán felmerültek a vízből, s mikor a halak eltűntek éhes torkukban, újabb zsákmány után néztek, míg teljesen jól nem laktak. Ekkor nehézkesen és ügyetlenül felkapaszkodtak a sziklaszirtekre és zátonyokra, mert amilyen gyorsan és fürgén mozogtak a vízben, olyan ügyetlenek voltak a szárazon. Kint a parton heverésztek és sütkéreztek a napon, vagy fogas csőrükkel rendezgették és tisztogatták hasukon atlaszként csillagó, fehér

színű, erős és apró tollazatukat. Mikor valamelyik Hesperornis pihenőhelyet akart változtatni, felemelte heverő teste első részét, lábával ellökte magát, s ilyen kis ugrásokkal haladt előre. Addig lökte magát, míg célhoz ért. Sohase ment azonban messzire, mert még a rövid út is kifárasztotta a szárazon. Ezért aztán legtöbbnyire a sziklaszigetek és zátonyok szélén heverésztek, mert innét tudtak legkönnyebben beugrani halért a vízbe, s halászat után ez esett a legközelebb. Csak legnagyobb izgalmuk pillanataiban álltak lábra s egyenesedtek ki rövid időre; aztán megint leheveredtek a földre, mert lábuk nem volt alkalmas az álldogálásra. Túlságosan hátra került, s a kettő nem is volt elég közel egymáshoz.

A nap egyre erősebben sütött, sárga ragyogásában békésen szunyókáltak a halászattal elégedett Hesperornisok. Egyszerre éles és rekedtes kiáltás hasított a levegőbe, s mikor elhalt, egy Ichthyornis, galamb nagyságú ősmadár telepedett le a hatalmas sziklára.

A szikla közelében pihenő fiatal Hesperornisok egyike felébrejt szunyókálásából, kinyújtotta nyakát és rekedten sziszeggett. Az Ichthyornis odafordította fejét, s nagy zöld szemét kimeresztette. Aztán kitáltotta csőrét, s éles fogosai közül újabb zajos, rekedtes kiáltás tört elő.

A Hesperornis nehézkesen feltápászkodott, s csőrével dühösen kaszált felé. De fogas állkapcsa üresen csattogott, mert az Ichthyornis már újból a levegőbe emelkedett. S mialatt az Ichthyornis merész ívekkel és csodálatraméltó fordulatokkal hasította a levegőt, a Hesperornis már ismét nyugodtan hevert a földön és békésen szunnyadt tovább.

Az Ichthyornis állandóan a feje fölött körözött. Hol leereszkedett, hol a magasba szárnyált, aztán behúzott fejjel hirtelen villámként csapott le a víz színére, de alig érintette, erős szárnya újból a magasba repítette. Fogas csőrében kis hal ficánkolt.

A tollas ragadozó a kifogott hallal a parti sziklákra repült. Odaszállva, ezen a helyen élő és fészkelő sok-sok társának éles kiáltozása fogadta, ő azonban rájuk se hederítve egy kiálló sziklafokra telepedett, melynek kis bemélyedésében régen kiköltött s már szépen fejlett kicsinye üldögélt. Szárnyacskájával türelmetlenül csapkodott, hosszú nyakát kinyújtotta, és sóváran tátogatta kis csőrét, mialatt az öreg Ichthyornis a sziklafok szélére ülte, fogas csőrének néhány csapásával feldarabolta a halacskát. S mikor kiengedte csőréből a zsákmányt, kicsinye sóvár éhséggel vetette rá magát. Köröskörül a közeli fészkekben éles vijjogásba kezdtek az éhes és sóvár fiatalok, készen rá, hogy az első alkalmas pillanatban szerencsés társukra támadjanak és elragadják eledelet, mert vad, gyíkfajta œseik öröksége még ott csörgedeztet a vérükben. De az öreg Ichthyornis mintha megsejtette volna szándékukat, addig ült mozdulatlanul a sziklafok szélén, míg kicsinye az egész, magával hozott halat fel nem falta. Csak akkor repült el megint, s hamarosan el is tűnt valahol messze az öblön túl. Ott halászott aztán többi társával együtt, kegyetlen s halálos hadjáratot indítva a halak seregei ellen.

Az öböl partja előtt húzódó, széles, kékeszöld vízsáv volt az Ichthyornisok állandó vadászterülete. Itt halásztak nap nap után, s minden nap felhangzott éles és átható vijjogásuk, mert torkukból még nem tudott másfajta, dallamosabb hang feltörni. Ennek az volt az oka, hogy még meglehetősen közel voltak furcsa keletkezésük időszakához. Az idők folyamán ugyanis a meghosszabbodott hátsó lábukon futkározó és ugrándozó kicsiny és fürge ősgyíkokból kifejlődtek valami gyíkmadárfélék, melyeknek mellső végtagjai lebegtetésre, tehát másfajta működésre, a felszálló rovarok utáni ugrásra alkalmas tagokká alakultak át. Ezeknek a gyíkmadaraknak nagy része hamarosan mindörökre eltűnt; megkövesedett csontvázaik, a fejlődés eme sikerületlen kísérletei, máig is ott hevernek elrejtve a föld

mélyében. Csak azok, melyeknek mellső végtagjain hatalmas, kiszélesedett s szélükön kirojtosodott pikkelyek kezdtek kialakulni, maradtak fenn győztesen, s alapították meg a madaraknak már a kezdet kezdetén szélesen szétágazó családfáját. Bár az Ichthyornisok és a Hesperornisok már valódi madaraknak számítottak, mégis, fogas csőrük s a torkukból feltörő rekedt kiáltás világosan rámutatott nem is olyan régi időkből származó gyíkeredetükre, ha ez a nem is olyan régi származás emberi mértékkel mérve több százezer esztendőt tett is ki.

Mikor az Ichthyornisok megettétek kicsinyeiket, maguknak kerestek zsákmányt. A kifogott halakkal a lapos szigetek és sziklameredek kiszögelléseire telepedtek, s éhesen falatoztak a fogásból anélkül, hogy a Hesperornisok rekedtes sziszegésére ügyet vetettek volna. Néha még rövid pihenőre is ott maradtak. Mikor azonban valamelyikük ismét felróppent, a többiek is szárnyra kaptak, s folytatták a halászatot vagy elszálltak a csupasz part szikláihoz, ahol fészkeltek, s ahol az otthonuk volt.

Sohasem pihentek meg azonban az öböl vizéből magányosan kiemelkedő sziklán. Sohasem szálltak le a szikla közelében fodrozódó vízre, nem ringattatták itt magukat a hullámokkal, pedig ezzel a játékkal másutt mindig szívesen elszórakoztak. Halászás közben is elkerülték a sziklát; inkább nagy ívben körülrepülték, semhogy átszálljanak fölötté. Valami elijesztette őket a sziklától.

A magányos szikla, a múlt ismeretlen és végتelen messzeségének néma tanúja, sötét körvonalaival komoran vált ki az azúrkék háttérből, s tükörképe ott remegett a kékeszöld víztükör hullámain. A teljes élettelenség nyomasztó súllyal nehezedett rá, s a körülötte lebegő néma csendet csak ritkán törte meg egy-egy legördülő kő, mely a sziklafalról leválva éles csobbanással zuhant a vízbe.

De lassan közelgett már az idő, mikor a magányos szikla rövid időszakra ismét otthont ad azoknak a hatalmas, sárkányszerű szörnyetegeknek, melyek valahonnét messziről már régóta ide-iderepültek.

Az öböl kékeszöld vize nyugaton beleolvadt a végtelen tengerbe.

A tovaringó hullámokra hirtelen néhány hatalmas árnyék vetődött: a pusztulást és halált hozó, óriási Pteranodonok árnyékai. A hullámsodrásban vidáman játszadozó halacskák raja ijedten menekült a mélybe.

Ez a tenger már ősidők óta otthont adott a Pteranodonoknak, ezeknek a sárkányszerű gyíkmadaraknak. Hosszú nyakukon ülő fejük előrenyúló, fogatlan csőrben folytatódott, mely keskeny volt és hegyes, s megnyúlt hátsó része finom, gyenge csontokból álló, magas taréjban végződött. A legérdekesebb azonban az volt rajtuk, hogy mellső vétagjaik négy ujjából három kicsi volt és karomszerű, a negyedik, a szélső viszont rendkívül meghosszabbodott. Ehhez a karom nélküli hosszú ujjhoz sötét, csupasz bőrlebeny tapadt, melynek másik vége a kicsiny és törékeny testhez nőve majdnem a gyenge hátsó vétagokig s az elkorcsosult farokig ért. A meghosszabbodott ujjak s a kinyílt repülőhártyák nyolcméteres feszta-vot is elérő, hosszú és keskeny szárnyat alkottak. Így ezek a felső krétakori sárkányok a legnagyobb repülő teremtések voltak, melyeket a természet valaha is létrehozott.

Hosszú órákon át röpködtek pihenés nélkül a tenger színe fölött, fellebbentek a magasba, aztán újból leereszkedtek, jobbra-balra dőlve, előkelő mozdulatokkal vitorláztak a levegőben, nagy köröket írtak le, majd ismét egyetlen szárnyozdulat nélkül siklottak tovább. Mikor a viharzó tengeren hatalmas hullámok kergették egymást, pontosan fölébük siklottak, s velük együtt

sülyedtek és emelkedtek nagy távolságon át anélkül, hogy hosszú szárnyuknak akár a hegye is megnedvesedett volna. Kitűnő repülők voltak, gyorsak, kitartók, könnyen lebírták a széllökéseket, valósággal megnyergelték őket a viharok idején.

Siklórepülésük közben éles szemükkel szünet nélkül lesték a víz felszínéhez közel úszkáló halakat. S ha megpillantottak egyet, villámgyorsan lecsaptak, hosszú csőrüköt belevágta a vízbe a menekülő zsákmány után, s egy pillanat múlva már ki is húzták a fickándozó hallal együtt, melyet aztán éhesen bekaptak. mindenféle tintahalra és rákra is vadásztak, sőt a tenger felszínén úszó kisebb dögöket se vetették meg, mert mindig kívánták az evést. Gyors emésztésük következtében állandóan üres volt a belük, s örökösen kínozta őket az éhség.

Az éhség főként azokban az időszakokban gyötörte őket kegyetlenül, mikor a vad viharok valósággal felforgatták a tenger színét. Ilyenkor a halak és egyéb teremtmények elbújtak a mélyben, a Pteranodonok pedig éheztek és lesoványodtak. Mikor aztán elcsitultak a viharok, s a tenger lecsendesedett tükre ismét napsugárban fürdött, a Pteranodonok hamarosan kárpótolták magukat a kényszerű böjtölésért; ilyenkor kettőzött igyekezettel halásztak, s bőséges lakomával ūzték el kegyetlen éhségüket.

Így élték itt hosszú időn át egyformán műlő életüket.

Ezt az egyhangú életet azonban időnként hirtelen megzavarta valami. Akkor került sor erre, mikor a kérlelhetetlen szabályszerűséggel visszatérő viharok időszaka elmúlt, s az ezt követő szép időkben a kiéhezett és cingár Pteranodonok ismét jöllaktak és megerősödtek. Ilyenkor roppant messzire elrepültek, ki a végtelen óceán tükre fölé, mintha valami csillapíthatatlan vágy s a gyors repülés gyönyörűsége ūzné-hajtaná őket. Elszálltak egészen a víz kékjével s a növényzet zöldjével megszagadtott, fehér gyűrűket alkotó apró korallszigetekhez. Hatalmas ívben köroztek fölöttük, s egészségük erejétől s vágyuktól feltüzelve egyre

gyorsabban és gyorsabban röpködtek. Vad körtáncban üldözték egymást, társ a társát kereste, s mikor már éppen találkoztak volna, ismét elváltak, hogy újból egymásra találjanak.

Néhány estén át tartott ez a különös játékuk, mikor végre a magasba röppentek, s aztán párosával szorosan egymáshoz simulva, mesebeli sárkányok módján folytatták nászrepülésüket fent a meleg levegőben.

Mialatt fent a magasban az alkonyat homályában véget ért a sárkányszerű Pteranodonok nászrepülése, lent a vízben is kihunyt a Protostegák neméhez tartozó seregnyi ősteknős szerelmi lángolása, elcsendesedett hatalmas páncélzatuk csattogása és csikorgása, s a hímek mély hangú morgása.

Azután már csak az ezüstsírnű hold öntötte el szelíd fényével az óceán tükrét.

Ott, ahol az öböl kékeszöld vize elvegyült a szélesen elterpeszkedő tenger kék vizével, vadul széthasadozott, számtalan kőoszlopra töredezett szikla emelkedett ki a parti vizekből. Ezek az oszlopok úgy álltak itt, mint néma, mégis beszédes tanúi a vad erejű hullámverésnek, mellyel az ősidők óceánja hosszú időn át ostromolta, óriási acélpörölyként őrjöngő erővel morzsolta és tördelte a part menti kemény sziklákat. S mikor végül kitombolta magát, a sziklaroncsok tükörképe megvillant a víz elsimult színén, s komoran, mint szétrombolt tornyok őrizték a fogas ősmadarak széles öblének bejáratát.

Ennek a sziklaútvesztőnek vizeiben lakott a szörnyű Elasmosaurus, ez a tizenhárom méter hosszúságúra is megnövő, a Plesiosauridáknak, a másodkor tenger rettegett ragadozóinak kihalófélben lévő neméhez tartozó gyíkféle. Apró, gyíkszerű feje hosszú nyakon ült, hasi oldalán ellaposodó, rövid teste kurta farokban végződött. Teste két oldalából kiálló hosszú, keskeny lábai uszonyoszerű evezőkké alakultak át. Zöldes színű, csupasz bőrét nem borították pikkelyek. Mint valami mesebeli szörnyeteg

úszott ki az Elasmosaurus a part menti sziklaútvesztőből, s két végtagpárjának szabályos, evező mozdulataival távolodott el a szikláktól. Magasra emelt, S betűként meghajló nyakán büszkén hordozta gonosz szemű, fogas szájú fejét. Vadászatra úszott ki a sziklák közül, s a part mentén egy közelí sekélyes részhez igyekezett, ahol a fenéket sűrű moszat borította. Itt vadászott a legszívesebben.

A köves fenéken növekedő tengeri moszatok közt s a hosszúra nőtt thallusok keskeny szalagokra szabdalt sűrűjében ezüsthala serege kergetőzött. A barnás moszattelep megüresedett belsejét is gondosan átkutatták. Jaj annak a féregnek vagy apró rákocskának, melyet felfedeztek. Az egyik ezüsthala zsákmánya hajszolása közben most éppen egy hatalmas rákba ütközött. A rák fenyégetőn emelte fel az ollót, de a megrémült hal már villámgyorsan el is tűnt a moszatok sűrűjében, ahová a gyors meneküléstől megriadt raj fejveszettel követte. A halak raja egy ideig nyugtalanul úszkált egyik helyről a másikra, de aztán hamarosan megnyugodtak, s finom mozdulatokkal siklottak át a tengerifű szálai között.

Ekkor úszott az Elasmosaurus a sűrű tengerifű közé. Baljós tekintettel nézegettett maga körül, csúf száját néhányszor kitátotta, mintha már türelmetlenül várna a dús lakomát, s ilyenkor megvillantak erős és hegyes fogai.

Hirtelen sebesen lemerült. Eltűnése helyén vadul felkavargott a víz, mély, de egyre kisebbető tölcsérben örvénylett, mely aztán lassan teljesen kisimult és eltűnt.

Az Elasmosaurus gyorsan, de óvatosan úszott a víz alatt a tengeri moszatokhoz, ahol már messziről meglátta az ezüstös halak csoportját. Aztán lelassított, a hosszú szálú tengeri moszatok közé rejtőzött, s megfelelő alkalomra várt, hogy valamelyik halat elkaphassa.

Hamarosan sikerült is. Egy elővigyázatlan hal egy kövér lárva üldözése közben elhagyta a tengerifű sűrűjét. Az Elasmosaurus fürgén nekirontott, evezős végtagjainak néhány hatalmas csapásával elérte, s veszedelmes száját kitátva egyetlen mozdulattal belevája a testébe éles fogisorát. A hal halálos görcsében néhányszor megvonaglott, mire az Elasmosaurus még egyszer összeszorította a száját, s éles fogai teljesen összeroppantották a testét és csontjait. Aztán még hosszú ideig vadászott itt, és sok hal esett áldozatául. Mikor végre visszaindult otthonába, útközben még egy lábasfejűt is megtámadott, szétroppantott héjával együtt kebelezve be áldozatát.

Napok jöttek, napok múltak, éjszakák követtek éjszakákat. Senki se számolta őket, senki se sajnálkozott mélásukon.

Egy napon felkerekedtek a Protostegák, az ősteknősök, hogy hosszú vándorútra induljanak a korallszigetekről a nyílt tengeren át, egészen ki a messze partokig. Eljött az ideje, hogy a nőstények gondoskodjanak a faj fennmaradásáról, s megtermékenyített tojásaiat a távoli partvidék homokjába rakják.

A Protostegák sokáig, nagyon sokáig úsztak az óceán végtelen víztükörén. Mellő végtagjuk széles és hosszú uszonyaival szünet nélkül eveztek, nagy, gödréből kiálló szemükkel mereven előrenéztek, mintha ki sem tudnák várni, mikor látják meg végre a várva várt partot, ahová szívós kitartással úsztak el már hosszú idő óta minden esztendőben. Két csoportban eveztek a cél felé; az első csoportban a nőstények, a másikban a hímek.

Egy napon végre elértek a sekély öböl partját. A Hesperornisok sziszegve fogadták a jövevényeket, mert attól tartottak, hogy azok kiszoríthatják őket kis szigetecskéikről és sziklafokaikról, s az Ichthyornisok is ijedt rikácsolással rebbentek a magasba. A hatalmas ősteknősök azonban rájuk se hederítettek. Csak a víz felszínén úszó nőstények figyelték gondosan a partot, s kerestek

helyet, ahol tojásaiat lerakhatnák. Alkonyaikor néhány öreg nőstény kimászott a partra, és fütyülő hangokat hallatva próbálta felfedezni vagy elűzni az ott rejtőző ellenséget. Mikor elhangzott a füty, s az esti csendet semmiféle gyanús susogás sem zavarta meg, magasra emelt fővel kimentek a homokpartra. A dagályvíz határán túl hátsó lábukkal mély gödröket ástak, s ezekbe rakták le sok tojásukat. Majd homokkal befedve a gödröket, visszasiettek, útközben széles nyomot hagyva maguk mögött a homokban: két hatalmas barázdát a lábuk után s közte széles sávot, melyet nehéz, lapos haspáncéljuk nyomott bele. Még mielőtt a vízbe csúsztak volna, már újabb nőstények tülekedtek ki a partra, hogy ők is teljesítsék feladatukat a homokos síkon.

Visszatérőben ezek is egyre újabbakkal és újabbakkal találkoztak.

Az éjszakai égbolt sötétkékjén számtalan csillag ragyogott. Ragyogtak és világítottak – míg végül a hajnalsugár sorra eloltogatta fényüket. Mikor az utolsó is kialudt, az ősteknősök már útban voltak hazafelé, a messzi tenger korallszirtjei felé, s tompa agyukon még csak át se villant, hogy talán törődniük kellene lerakott tojásaiikkal, melyek most teljesen elhagyatva hevernek a parti homok betemetett gödreiben.

A Protostegák szünet nélküli, szorgalmassával gyorsan közeledtek céljuk felé. A sekély öböl vizét már régen maguk mögött hagyták, s régen eltűntek mögöttük a sziklák is, melyeknek vízi útvesztőjében a vad Elasmosaurus élt. S mikor átlebbentek fölöttük a sárkányszerű Pteranodonok első árnyékai, már a nyílt tengeren úsztak. Mielőtt azonban eljuthattak volna a korallszigetig, nagy szerencsétlenség érte őket, mert a rettentő Tylosaurus tengeri barangolása során valósággal beléjük ütközött.

A Mosasauridák kihalófélben lévő családjához tartozó, vad gyík volt ez, melynek őseihez, a gyíkokhoz való hasonlóságát már régen eltüntette a tengeri élethez történt alkalmazkodás. Nyolc méter

hosszú teste kígyómozgással gyorsan s igen nagy távolságra haladhatott, s kilőtt torpedóként suhant előre. Végtagjai öt ujját úszóhártya fogta össze, úgyhogy őseinek eredetileg járásra rendelt lábai már régóta valami uszonyfélékké alakultak át, melyek nem csupán mozgása gyorsítását segítették elő, hanem kormányul is szolgáltak. Kígyószerű teste elől ijesztő és élesre kihegyezett fogakkal teli pofában végződött. A Tylosaurus volt a felső kréta tengerének legszörnyűbb ragadozója, mely még vérrokonát, az öt méter hosszú Platecarpust sem kímélte. Kegyetlen harcot vívott vele, bárhol összeakadtak; ebből a harcból pedig mindig olyan győztesként került ki, mely a legyőzöttet mindenkor fel is falta.

S az ősteknősök most ezzel a rettenetes gyíkkal találkoztak.

Villámként csapott rájuk. A megrémült Protostegák gyorsan lemerültek, a tenger végtelen mélységeiben kerestek védelmet. A tenger színén csattogni és recsegni kezdtek lapos páncéljaik, amint fejvesztett menekülésük közben egymásnak ütköztek. A víz tajtékzott, magasra fröccsent, sziszeggett és úgy bugyborékolt, mintha forrna. S a forrongó hullámok közepén ijesztő, sárga fényben villogott a Tylosaurus szeme, nyitott szájában felvillantak hatalmas, fehér fogai.

A Tylosaurus hirtelen nekilendült, s borzalmas pofájával az egyik ősteknős után kapott. Éles fogait belevájta a teknős uszonyoszerű mellső végtagjába, pontosan a páncélnál. A megsebesült állat vadul ficánkolt, s a Tylosaurus, attól tartva, hogy zsákmánya elillanhat, hatalmas száját kitátva olyan erővel harapott bele az uszonyba, hogy átharapta a kemény bőrt, szétroppantotta a csontokat, s egyetlen hatalmas rántással kiszakította a testéből. A súlyosan megsebesült s a fájdalomtól féligr öntudatlan Protostega súlyos sziklaként merült el a tengerben, s egyre mélyebbre és mélyebbre süllyedt. Nem volt számára mentség, ha ki is szabadult a Tylosaurus fogai közül. Nem is került fel többé a mélységből, soha többé nem látta társait, soha

többé nem pihenhette ki magát a korallszigetek lagúnáiban. A mély és csendes víz sötétjében találta meg sírját.

Amint a *Tylosaurus* felfalta a leszakított falatot, már el is tűnt valahol a víztükör végtelenjében. S ahogyan beleveszett a messzeségbe, ugyanúgy eltűnt a víz színéről is a vérvörös folt, s vele együtt szétfoszlott a borzalmas színjáték utolsó nyoma is. Csak néhány *Pteranodon* körözött még a levegőben, mintha azt lesnék, jut-e még nekik is valami a véres lakoma maradékából.

Megint sorra múltak a napok, egymást kergették az éjszakák. Eljött a napja, mikor a természet megváltoztathatatlan törvénye szerint a *Pteranodonokat* kényszerítő vágy fogta el, hogy búcsút mondjanak a szabad tenger végtelen síkjának s elrepüljenek valahova a szárazföld partjaira.

Mint a tenger felszínére mély árnyékot vető sötét felhő, szállt a *Pteranodonok* hatalmas serege a sekély öböl magányos sziklája felé. Csak a nőstények hagyták el a nyílt tengert; a hímek maradtak, és minden érdeklődés nélkül figyelték társaik elszárnyalását.

Egy vén nőstény vezetésével hamarosan elértek az öböl kékeszöld vizét, s kevessel ezután már ott köröztek a lenyugvó nap fényében tündöklő, magányos szikla fölött. Az *Ichthyornisok* rémülten hagyták ott a tengeröblöt, s kirepültek a partra, melynek szikláiról messzire elhallatszott panaszos rikácsolásuk. A *Hesperornisok* is izgalomba jöttek, felágaskodtak és dühösen sziszegtek, mikor némelyik *Pteranodon* nőstény túlságosan közel körözött a fejük fölött.

Több napon át keringtek a *Pteranodon* nőstények a szikla körül, mely ellenállhatatlan erővel csábította és vonzotta őket. Alig ūzték el tolakodó éhségüket néhány hallal, már visszatértek a sziklához, mellette és fölötté köröztek, minden oldalról gondosan szemügyre vették, mintha ismerni szeretnék minden kis kiugróját

és bemélyedését. Aztán egy szép napon, mikor gyönyörűséges, rózsaszínű reggelre ébredt a világ, az egyik nőstény letelepedett a szikla lapos tetejére, s egy kis, sekély mélyedésbe lerakta egyetlen kis tojását. A többi nőstény is követte a példát, s valamennyien leraktak egy-egy tojást. Mielőtt a nap lenyugodott volna, a sziklán úgy villogott a sok-sok tojás, mint valami hófehér virágmező.

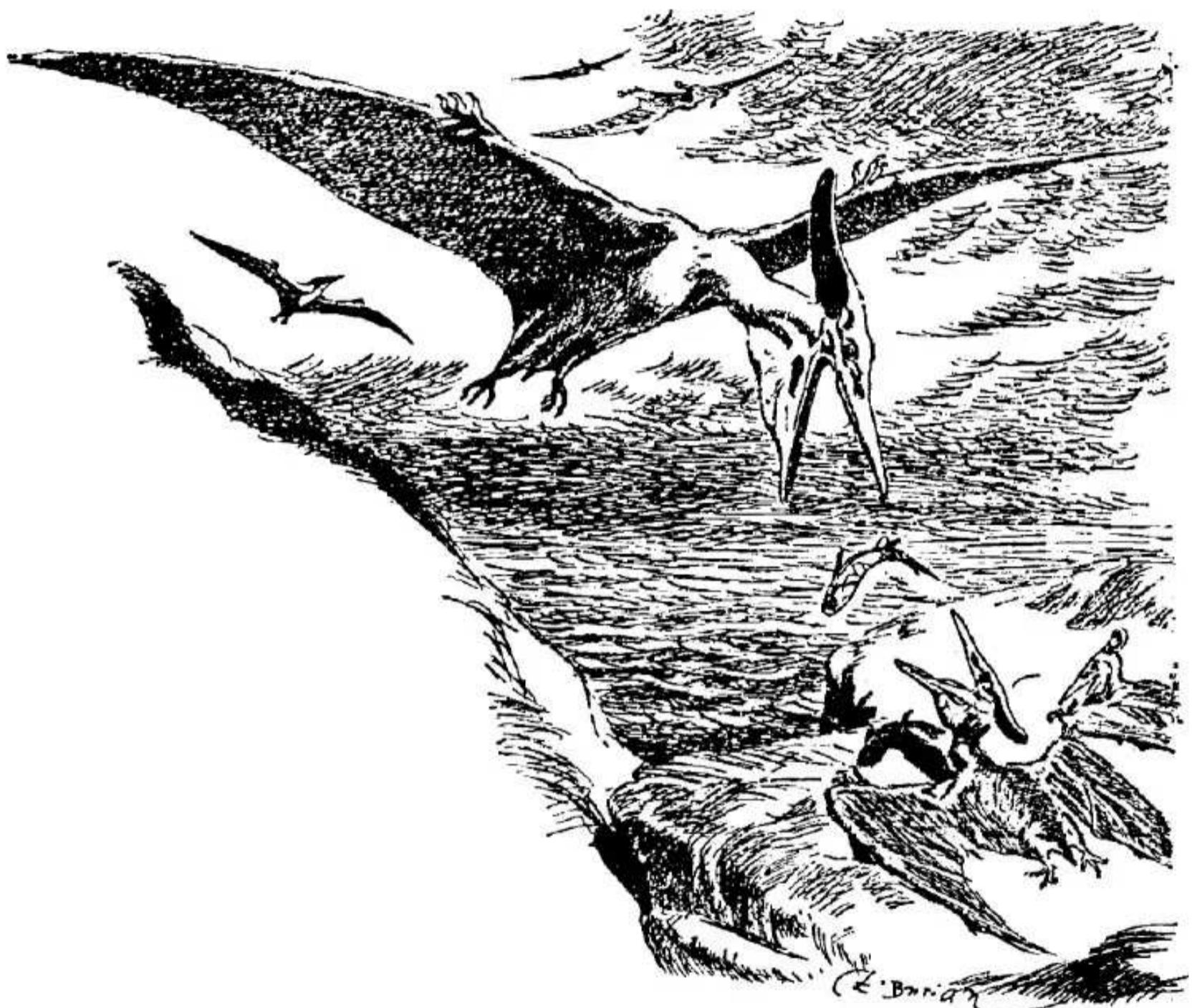
Mikor a Pteranodonok lerakták tojásait, már nem mentek ki a nyílt tengerre. Ott maradtak a szikláknál és gondosan őrizték. Sohasem indultak egyszerre vadászatra. Néhányan mindig ott köröztek a szikla környékén, és dühösen kergették a felriasztott Ichthyornisokat, mikor azok arra merészkeztek, hogy a parttól távolabb próbáljanak zsákmányt keresni. De még a parton is rátámadtak egy-egy Ichthyornisra, s nem volt ritkaság, ha valamelyikük az éhes torkok zsákmánya lett.

Az Ichthyornisok előtt most teljes és rémületes valóságában megmutatkozott a borzalmas szikla, s rossz emlékezetükbe olyan kitörölhetetlenül bevésődött, hogy még akkor sem feledkeztek meg róla, amikor már ismét csak ők maguk hasították a sziget fölött a levegőtenger végtelenjét. A Hesperornisok is visszahúzódtak a kis szigetekről a part lapos zátonyaira, és állandó izgalom és nyugalanság közepette töltötték életüket. Odalett minden nyugalom és békesség, mely a sekély öbölben uralkodott, míg a szárnyas sárkányok meg nem szállták a sziklát.

Nem múlt el sok idő, s a szikláakra rakott fehér tojásokból kicsiny sárkányok bújtak ki; gyengék voltak és tehetetlenek, de nagy életkedv és hatalmas éhség rejtőzött bennük. A Pteranodon nőstények tüstént gondjukba vették őket. Az öböl partjának sekély vizében fogott apró halacsákkal etették kicsinyeiket. Kilőtt nyílként csaptak le a víz felszínére, kitátott csőrükben számtalan halacskával repültek el, melyek nagy részét a csőrük alsó feléről lecsüngő bőrzsákban vitték magukkal. A kifogott zsákmánnyal

egyenesen a sziklához repültek, hogy megetessék örökké éhes kicsinyeiket.

Folytonosan úton voltak, pihenés nélkül etették az apróságokat, oda se figyelve, melyik anyának kicsinyéről van szó, hiszen valamennyi fiatal egyforma tojásból kelt ki, s valamennyükben ugyanaz a sárkányvér csörgedevezett.

A nap lassan a látóhatár felé hajlott, s utolsó aranysugaraival behintette a lágyan hullámzó vizet. A vadul széthasogatott szikla kőoszlopai hosszú árnyékot vetettek a mélykéken sötétlő tengerre. Az este csendjében a csupasz sziklák közötti vízi útvesztőben felemelt fejjel úszott az Elasmosaurus.

Lassan és egyenesen úszott, mert már régen nem érezte magát olyan jóllakottnak, mint most. Olyan jól sikerült a mai vadászata, hogy szinte pukkadásig megtöltötte a hasát mindenféle hallal és puhánnyal. Mint máskor az üres has, úgy kínozta most a teli bendő érzése. De mindenkorre tudott orvosságot: az üres hason néhány elcsípett hallal segített, a túltömöttségen pedig úgy, hogy lenyelt néhány kerek vagy lapos kövecskét, melyek a gyomrában maradva segítették az elfogyasztott táplálék felaprózásában és megőrlésében s az emésztés folyamatának meggyorsításában.

Ezért sietve lemerült, s a fenékre érve kiválasztott egy fehér kvarcrögöt, fogas szájába kapta, s mikor felúszott a víz színére, jóízűen lenyelte. Majd újból lemerült, újabb rögöt hozott fel, s azt is gyorsan bekapta. De mikor harmadszor is felbukkant a mélyből, meglepetésében és rémületében valósággal megdermedt. A habzó vízben ott látta maga előtt a rettentő Tylosaurust, mely borzalmas szemét rászegezve olyan vadul csapkodott hatalmas farkával, hogy a víz magasra szökkent. Szélesre tátott szájában fenyegetőn villogott éles, fehér fogosora.

Az Elasmosaurus nyitott szájából kihullott a kő, s nagy csobbanással visszapettyant a vízbe. A zaj felrázta dermedt ijedtségéből az állatot. Egy pillanat alatt megfordult, s még mielőtt a Tylosaurus éles fogai a testébe kaphatott volna, eltűnt a víz alatt. Majd távolabb ismét felmerült, s széles barázdát hasítva a habzó vízben, sietve a töredezett szikla felé evezett. A Tylosaurus, első támadása sikertelenségén feldühödve, vad szenvedéllyel vetette magát utána.

Az Elasmosaurus azonban egyre nagyobb gyorsasággal menekült.

Amint a sziklához ért, megint alábukott, s a víz alatt úszott tovább a tekervényes vízi útvesztőben. Fent a Tylosaurus bőszülni hasította a víz felszínét, hogy az eltűnt Elasmosaurus nyomát felfedezze. De a sziklatömb sok kőoszlopa eltakarta előle a

kilátást, s még mielőtt kikeveredhetett volna a víz alatti csatornák, oldalágak és boltozatok kanyargós útvesztőjéből, az Elasmosaurus már régen kiúszott az öböl vizeire, ott keresve menedéket.

Gyorsan, kitartóan és pihenés nélkül úszott, nem törődve sem az alkonyat homályával, sem pedig degeszre tömött hasával. S még mielőtt az éjszaka sötétsége az egész tájat beborította volna fekete függönyével, az Elasmosaurus már a Pteranodonok fészkelyhelyénél járt. Aztán megállt, hogy ott töltse az éjszakát.

Míg a sárkányszikla alatt megpihent, a sötét és holdvilágoltan éjszakában már közeledett felé az óvatosan kúszó halál.

A fiatal Pteranodonok a nőstények fáradhatatlan gondoskodása mellett gyorsan növekedtek. Fejlődésük meglehetősen furcsán folyt le. Fejükön szünet nélkül, gyorsan növekedett a hegyes csőr s a csupasz taréj, szokatlan mértékben megerősödtek a mellső végtagok, s velük együtt a repülőujj is rendkívül hosszúra nőtt, ugyanakkor azonban a törzsük és hátsó végtagjaik csak nagyon lassan fejlődtek. Ez az egyenlőtlenség növekedés később sem egyenlítődött ki. A teljesen kifejlődött Pteranodonokon is, a szörnyű fejen s hatalmas szárnyakon kívül mintha minden elkorcsosult volna; testük kicsi maradt, mellkasuk nevetségesen jelentéktelen, s a lábuk olyan gyenge, hogy sohasem tudtak felállni.

A nőstények már nem hajszoltak apró halacskákat a part menti sekélyes részeken. Ez az eledel már régóta nem volt elegendő, hogy annyi örökké éhes torkot jóllakassanak vele. Csak nagyobb halakat fogtak, s mikor felrepültek velük a sziklára, a kicsinyek türelmetlenül csattogtatták a csőrüköt, bontogatták a szárnyukat, kinyújtott nyakkal kapkodtak utána, kiragadták a nőstény csőréből, még a bőrzsákjából is kihúzták és jóízűen felfalták a finom falatot.

Aztán nemsokára eljött az idő, mikor a nőstények többé már nem hordták fel a halzsákmányt a sziklára, csak a sziklaszirt közvetlen közelében köröztek vele. A fiatalok izgatottan csapkodtak hosszúra nőtt szárnyukkal, néha olyan erősen, hogy már-már fel is emelkedtek, csattogtatták a csőrüköt, s némelyikük olykor sipítő fütyöt is hallatott. A nőstények azonban szünet nélkül a szikla körül keringtek, s hatalmas csőrükön nem engedték ki a kifogott halakat, melyeknek pikkelye a legpompásabb színek gyönyörű árnyalataiban csillogott a napsugarak záporozó fényében.

Az éhségtől és sóvár vágyakozástól űzött fiatalok egészen a szikla széléig vonszolták magukat, de kinyújtott nyakacskájukkal és kitáltott csőrükkel hiába próbálták elérni a táplálékot. Egyszer csak az egyik fiatal olyan gyorsan kapott a csőrében hallal keringő nőstény felé, hogy a hirtelen mozdulat következtében elvesztette egyensúlyát, lecsúszott a szikla széléről, s a levegőben egyenesen a víz színe felé zuhant. Kétségbesen felcsipogott, de mindenjárt utána hirtelen kitárta hosszú, keskeny szárnyát, mozgatni kezdte, s mielőtt még felocsúdott volna, esésének lendülete csökkent, s csapkodva repült előre. Gyengén és imboldogva repült, szárnyait gyorsan mozgatta, majd hirtelen mintha bátorságát vesztette volna, visszafordult a szikla felé, s szétterjesztett szárnyakkal, nehézkesen lehuppant a sziklaszirtre; ekkor aztán a kifulladt és kifáradt fiatal állat csőre mellé leesett a hal, mellyel a nőstény kicsinyének első légi vállalkozását megjutalmazta.

Mialatt a repüléstől kifáradt fiatal nagy nehezen lenyelte a nagy halat, a levegőben már ott szálldosott néhány más fiatal is a legmerészebbek és legbátrabbak közül, s próbaútjuk végeztével ők is megkapták a jutalmukat.

A légi kiképzés gyorsan haladt előre, s a fiatalok megszerették ezeket a rövid kirándulásokat. Most már a legfélék kebbek is

maguk repültek a nőstények elő, kikapták csőrüköből a nekik szánt halat, amit aztán a sziklán faltak fel.

Alig tanulták meg a fiatalok a repülés mesterségét, a nőstények már valami újabbra tanították őket. Már nem engedték, hogy a zsákmányolt halakat kikapdossák a csőrüköből, hanem mikor a fiatalok eléről repültek, elejtették a halat, arra kényszerítve a kicsinyeket, hogy maguk kapják el a levegőben. A nőstényeknek gyakran a víz színéig is le kellett bukniuk, hogy újból elkapják a már kifogott halat. A fiatalok kezdeti ügyetlensége azonban egyre jobban eltűnt, úgyhogy hamarosan csodálatraméltó ügyességgel kapták el a zsákmányt. Később aztán enyhe ívben vetették magukat a lezuhanó hal után, s ha a halak a víz színére estek, már fel tudták kapni a csőrükkel, s ismét enyhe ívben emelkedtek a magasba.

Ettől a gyakorlattól már csak egy kis lépésre volt a tulajdonképpeni vadászat s az ezzel együtt járó önálló élet. Ezért a nőstények se törődtek már annyit a fiatalokkal, mint azelőtt, s közömbösségekkel arra kényszerítették őket, hogy maguk gondoskodjanak az élelmükről, jól begyakorolják a vadászat mesterségét, és sok tapasztalatra tegyenek szert.

Azon a napon, mikor az esti homályban az Elasmosaurus odaúszott a sziklájukhoz, a nőstények már kora reggel óta furcsa izgalomban kerengtek fészelőhelyük körül. S mikor aztán a nap minden nap vándorútjának legmélyebb pontjára ért, az egyik öreg nőstény abbahagyta a körözést, s gyors, sima repüléssel indult a szikláról az öböl vize felé, majd onnét egyre tovább, tovább, ki a nyílt tengerre. Eltűnt ott, ahonnét nemrégiben iderepült, s vele együtt eltűnt a többi nőstény is, mert már elvégezték feladatukat.

Csak némelyik fiatalabb, túlságosan buzgó és gondos nőstény maradt még a fiatalokkal a sziklán.

Mikor másnap reggel a nap sugarai elárasztották s teljesen bearanyozták a tenger színét, a hosszú nyakú Elasmosaurus vadászatra készült. Gyötörte az éhség, mert a hosszú ideig tartó úszás, mikor a Tylosaurus elől menekült, s a hosszú éjszaka alaposan kiéheztette. Csendesen és óvatosan úszott a szikla körül, s gondosan figyelte környezetét. Néhányszor le is merült, mikor valami elsuhanó árnyat pillantott meg a víz alatt, de aztán minden üres szájjal bukkant fel a vízből, s éppen ezért egyre jobban kívánta a falatot.

Feje fölött a levegőben a visszamaradt Pteranodon nőstények egyike keringett. Frissen fogott halat szorongatott a csőrében. Közelében két fiatal lebegett, s türelmetlenül várták, mikor ejti el a halacskát, hogy utána vethessék magukat. Mikor a nőstény csakugyan így cselekedett, s a hal, mint nehéz kő zuhant már a levegőben, a fiatalok két oldalról rácsaptak. A hal csattanva ért a felszínre, a víz magasra felszökött, s a napsugárban ezerszeresen megtört vízcseppek szikrázó záporában a két gyors röptű, fiatal Pteranodon olyan erősen vágódott egymáshoz, hogy mindenki megingott, s szélesre tárt szárnyakkal zuhantak a víz színére az éhes Elasmosaurus közvetlen közelében.

Az nem késlekedett, uszonyos végtagjainak néhány gyors csapásával már a fiatal Pteranodonok mellett termett, s hosszú, kígyószerű nyakával odasújtva vadul beleharapott az egyik törzsébe. S mialatt a másik fiatal a váratlan vízbe zuhanástól és a vad szörnyeteg hirtelen felbukkanásától megrémülve villámsebesen elszárnyált, az Elasmosaurus mozdulatlanul magasra emelkedő testtel állt a habok fölött, fogai közt a Pteranodon vonagló kis testével.

A Pteranodon nőstény izgatottan keringett a levegőben, s hamarosan egyre több nőstény csatlakozott hozzá.

Eleinte magasan és nagy körökben íveltek, aztán lejebb ereszkedtek, s a körök is összeszükültek, míg végül hosszan

előrenyújtott nyakkal süvöltöztek az Elasmosaurus feje mellett, mintha minden pillanatban rá akarnának támadni, hogy éles csőrükkel szétaprítsák.

Az Elasmosaurus kiengedte szájából a szegény kis állat tetemét, s fogas csőrével dühösen kapott az egyik nőstény felé, mely hosszú szárnyának hegyével már majdnem a fejét súrolta. A nőstény hirtelen magasra lebbent, a többiek utána, s most megint mindenájan ott kerengtek a vad ŏsgyík fölött, de nem merték megtámadni.

Hanem az Elasmosaurus mégsem kerülte el a harcot. Kegyetlenül és kíméletlenül kellett küzdenie, életre-halálra. A halál már gyorsan közeledett felé messziről, egyre növekedő fehér pont képében, mely hosszú, fehér sávot hagyott maga után; a sáv szélesedett, egyre jobban szélesedett, míg végül a habzó víz mély barázdájából hirtelen felbukkant a borzalmas Tylosaurus, mely már tegnap rátámadt. A Tylosaurus szélesre tátott szájában megvillant az éles, fehér fogak ritkás sora, sárga szeméből kicsapott a felgerjedt ragadozóöszön vérszemomjas gyűlöletet szíkrázó, borzalmas villáma. Ugyanilyen gyűlölettel nézett farkasszemet a Tylosaurussal az Elasmosaurus is, melyet felizgatott az éhség s rettegése az elejtett áldozatért, mely mint sötét és ráncos palást lebegett könnyedén a hullámokon.

A Tylosaurus habozott, késlekedett a támadással, s azt várta, mikor ront rá az ellenfele, mely most nem menekülhetett előle.

Kivárta.

Az Elasmosaurus hosszú szája lecsapott, dühösen belemart a Tylosaurus tarkójába s a harapás közben kiszakított húsdarabbal megint felröppent a magasba. A Tylosaurus őrjöngve megfordult, s borzalmasra tátott szájjal hirtelen belevájta éles fogait az Elasmosaurus lapockájába. Az Elasmosaurus rángatózott, dobált a magát, magasra ágaskodott, de a Tylosaurus rettenetes erővel összeszorított állkapcsa harapófogoként tartotta és nem engedte.

A vizet vörösre festette a vér; az Elasmosaurus hosszú, kígyószerűen vékony nyakán ülő lapos feje szünet nélkül remegett, szája egyre vadabbul harapott a Tylosaurus testébe, míg végül éles fogait a fejébe mélyesztette. A Tylosaurus elengedte ellenfelét, de utána ismét vadul rátámadt. A víz magasra szökött, mikor a két ősgyík újból egymásnak esett. Őrjöngve ráncigálták, marták egymást, s lemerülve a víz alatt folytatták a küzdelmet; mikor vérző sebekkel ismét felbukkantak, megint vad lendülettel csaptak össze.

A feldühödött Tylosaurus hatalmas farkával most rettenetes erővel kezdte csapkodni az Elasmosaurus testét, először az oldalát, aztán az ütések nyomán a vízbe dőlő, majd ismét magasra lendülő nyakát, mely úgy forgott és hajladozott, mint fiatal fa gyenge törzse a szélviharban. S egy pillanat múlva, mikor az Elasmosaurus kígyószerű nyaka egy erős ütésre ismét a víz alá került, a Tylosaurus nekirontott, szélesre tátott, fogas szájával elkapta a fejét, és rettenetesen összeszorította.

A Tylosaurus tőrszerűen éles fogai belemélyedtek az Elasmosaurus nyakába, áthatoltak a húsán, és szétroppantották a csigolyáját. Hiába dobálta magát az Elasmosaurus, hiába vonaglott borzalmas fájdalmában s reménytelen helyzetében, ebből a rettentő erővel összeharapott fogas szorítóból nem tudott kiszabadulni.

A két tengeri szörny küzdelme véget ért.

Mialatt az Elasmosaurus kimúlt a Tylosaurus hatalmas fogakkal felfegyverzett szájában, s a víz hullámzó felszíne is elsimult, a Pteranodon nőstények abbahagyták körözésüket a véres ütközet színhelye fölött, és gyors szárnyalással távolodtak messze a nyílt tenger felé, mintha a lehető leggyorsabban hírül szeretnék adni társaiknak, hogy kicsinyük pusztulásáért elérte a tettest a megérdemelt bosszú.

Az Elasmosaurus teste mint zöldes mohával elborított óriási szikla hevert mozdulatlanul a véres vízen. A győztes Tylosaurus ott sürgött körülötte, de azért óvatosan figyelt, nincs-e valami a közelben, ami megzavarhatná a lakomáját. Látva, hogy nem fenyegeti semmi veszedelem, odaúszott áldozatához, s rettenetes állkapcsának fogas fűrészével felhasította a hasát, falánkan elnyelte a belsőségeit. Aztán nagy húsdarabokat szaggatott ki áldozatából, s éhes szájában ezeket is percek alatt eltüntette.

A Tylosaurus lakomázott, szünet nélkül lakomázott.

Csak jóval később nyugodott le a nap. Utolsó sugarai ott remegtek a szikla csúcsán, aztán egy ideig még rózsaszínben és arany fényben tündököltek az égbolton s a víz színén, míg végre teljesen kihunytak. A táj hirtelen szomorúvá és komorrá változott. S mikor a sötét égbolton felvillant a számtalan csillag fénye, a Tylosaurus lakomájának már csak néhány megmaradt darabja lebegett a hullámzó víz felszínén, őt magát pedig már rég elnyelte az éjszaka sötétje s a végtelen víztükör.

A közelgő reggel világossága elárasztotta az egész vidéket. Mikor a napsugarak fehér fényt záporoztak a tájra, egész sereg fiatal Pteranodon repült az öböl vize fölé.

Már nem remegett köztük a kicsinyeikről nemrég még olyan nagy szeretettel gondoskodó öreg nőstények árnyéka. A nőstények mind visszatértek a nyílt tengerre, s ott éltek, ott vadásztak, mit sem törődve elhagyott kicsinyeik sorsával.

A fiatal Pteranodonok sem nélkülöztek őket. Elrepülésüket nem nagyon bánták. Egész nap vadásztak, s az állandó éhségérzet, mely egyre újabb vadászatra kényszerítette őket, úgy kifejlesztette bennük a vadászmesterséget, hogy csőrük ritkán merült fel a tengerből fickándozó zsákmány nélkül.

De jött idő, mikor a kis Pteranodonokat is elfogta a nyugtalanság. Nagy ívben, egyre gyorsabb és gyorsabb iramban

köröztek a víz fölött, míg aztán egyikük abbahagyta a keringést, leszállt a víz színére és halászni kezdett. Egy másik, harmadik, negyedik is csatlakozott hozzá, s pillanatok múlva már valamennyien ūzték a halat. Rövid idő múlva aztán megint ott keringtek a levegőben, s hosszú és keskeny szárnyuk suhogó verdesésétől valósággal zúgott a szikla környéke. Ekkor egyikük kivált a csoportból, s a nyílt tenger felé vette útját. A többiek gyors és fürge szárnycsapásokkal követték, úgyhogy pillanatok alatt valamennyien eltűntek valahol a messze láthatáron is túl.

Mikor a nyílt tengerre kirepültek, befejeződött az a nagy, az elmúlt korszakokban sohasem látott s a jövőben soha meg nem ismétlődő csoda, melyet emberi szem sohasem követhetett figyelemmel: a csúszómászók odaadó és gyengéd gondoskodása kicsinyeikről.

A sárkányok sziklája, a szörnyűséges Pteranodonok fészkelőhelye elárvult. De nem örök időre. A természet rendje szerint bizonyos idő elteltével megint megjelentek fölötté a nőstények, s megint felnevelték sárkánykicsinyeiket. S ez mindaddig ismétlődött, míg a sziklára s az öböl vizére a felső krétakori nap szórta mosolygó sugarait.

A Megalorheum patak mély teknőjének vörös agyaga az alsó

pliocénkori emlősök maradványainak kimeríthetetlen tárháza. Legjobban Pikermínél – történetünk színhelyén – tarták fel, néhol több méter mélységben. Az ezen a lelőhelyen talált csontok száma már a több ezret is meghaladja. Az összezúzódott csontok egyes szinteken helyesednek el, kb. 30 centiméteres vastagságban, szabálytalanul felhalmozódva; az épek együtt hevernek az összetörtekkel. A nagyjából egyforma méretű és egyforma alakú csontok külön kis csoportokat alkotnak, mintha osztályozták volna őket. Teljes csontváz a legnagyobb ritkaságok közé tartozik. Legtöbb maradványa a háromujjú lovacskának (*Hipparium mediterraneum* és *Hipparium minus*) található itt, de bőven akadnak különböző antilopok, gazellák, hiénák, helyenként pedig disznók, orrszarvúk és egyéb állatok csontjai is; legnevezetesebbek az ormányosok (*Mastodon tientelici* és *Deinotherium*). valamint a ragadozók maradványai. Figyelemre méltók a majomleletek (*Mesopithecus pentelicus*) is. Így például Gaudry felfedezett egy körülbelül egy köbméteres agyagtömböt, melyben nyolc majomkoponya volt. Az állatok tömeges pusztulásának okairól különböző paleontológusok különböző véleményeket alkottak.

Történetünkben ahhoz a magyarázathoz tartjuk magunkat, mely szerint villámcspások következtében nagy tűzvészek keletkeztek itt a hosszú, száraz időszakok után, s ezek a tüzek néha az egész égei szárazföld egykori steppéire kiterjedtek; ez a szárazföld később a jégkorszakban hatalmas és mélyreható tektonikus folyamatok során egyes tömbökre esett szét, s legnagyobb részét a mai Égei-tenger felszíne borítja. A steppét elpusztító tűzvész maga előtt kergette a vad pánikban menekülő állatokat, melyek aztán gondolkozás nélkül a patak mély medrébe vetették magukat. A majmok és egyéb kisebb állatok, ha életben maradtak, vagy esés közben megkapaszkodtak az oldalsó sziklákból, a tűz elől a sziklahasadékokban és barlangokban kerestek menedéket. A vihart kísérő sűrű záporeső azután eloltotta a tüzet. A mindenfelől zúgó, hatalmas, zavaros vízáradat hamarosan már nem fért el a patak medrében. A víz színe egyre emelkedett, magával ragadta a belezuhant állatok összezűzött tetemét, s kioltotta sok majom és egyéb apróbb állatok életét is, melyek a part sziklahasadékaiba menekültek. Mikor aztán a víz leapedt, az állati maradványok a patak nyugodtabb részein felhalmozódtak, s vörös hordalék borította el őket. Hogy ezeken a helyeken többször is sor került hasonló katasztrófákra, arról a több csontszint tanúskodik.

A LÁNGOLÓ STEPPE

Mély sötétség és éjszakai csend uralkodott az alacsony hegyhát lejtőit borító, alsó pliocénkori őserdőben. A hatalmas fák koronái közt egyetlen levélke se rezzenet, mert az enyhe szellő is végleg elcsitult. Csak az ezernyi csillag remegett szelíden az égbolton.

Hirtelen valahol messze kelet felől világosság derengett fel. Keskeny, fehér csík emelkedett fel a távolban, aztán aranysárgára színeződött, s nemsokára a keleti ég arany és vörös hajnalpírban ragyogott.

A felkelő nap felébresztette az egyik hatalmas platán koronáján pihenő madárkát.

A kis madár kinyújtózott, kicsiny torkából ujjongó trilla tört fel, aztán egy második, harmadik, s a sok trilla vidám dallamban egyesült, mellyel a madár az új napot köszöntötte.

Felébredt az erdő.

A hegyoldalról egy kis patak sietett a távoli hatalmas steppe felé. Ezüstszálként szelte át a zöld őserdőt, kristálytiszta vizének ezer apró hulláma vidáman szökdécselt szikláról sziklára, s halk csobogása betöltötte a környéket.

A sziklás lejtőről leérve a hegy lábához, a messze húzódó füves és bokros steppén kanyargott tovább.

A steppén mély ágyat vágott magának, melynek egyik partját nagy szakaszon magas és szakadékos sziklák szegélyezték, s mint óriási kőbánya falai tükröződtek a patak vizében. Olyan időszakokban, mikor hosszú időn át teljesen felhőtlen, azúrkék égbolt borult a vidékre, s az izzó napsugarak az utolsó csepp nedvességet is felszárították, a mély folyóágyban is csak kevés víz csörgedezett. Azokban az időszakokban viszont, mikor súlyos zaporesők szakadtak a hegyekre, a csermely vad' hegyi patakka

változott. Keskeny teknőjében már alig fért el a vörös agyagtól zavaros víz; ezt az agyagot hatalmas tömegben mosták le a felhőszakadások a mészkősziklák oldaláról és színéről, és sodorták a patakba. Mikor aztán elállt a komor felhőkből szakadó vízáradat, a patak is megszelídült, s széles kanyarodónak sekély vizében lassan lerakodott a vörös iszap. Vize is egyre jobban apadt, míg végül a vad hegyi patak ismét békésen csörgedező patakká változott.

A hegyoldal lombos sarjerdejéből kilépett egy a Capreolusok családjához tartozó őzbak, s néhány sutá is követte. A bak óvatosan beleszimatolt a levegőbe, aztán az egész kis társaság megindult a közeli tavacskához, hogy a szomjukat oltsák.

Alig hajtották szép fejüket a víz fölé, a közeli sűrűségből felhangzó furcsa ropogás megriasztotta őket.

Az őzbak felkapta fejét és feszülten figyelt.

Egy Deinotherium tört át a sűrűn. Hatalmas, vén hím volt, lassú és nyugodt lépésekkel haladt előre. Lépteit a hatalmas testének óriási súlya alatt töredező és szétmorzsolódó bokrok recsegése-ropogása kísérte. Itt-ott leszakított egy gallayat, ormányával a szájába dugta, s gyorsan lerágva messzire félredobta a csupasz ágacskát, ő is a tóhoz igyekezett, ahol inni és fürödni akart.

Mikor a Deinotherium kilépett a sűrűből, az őzbak a sutákkal együtt futásnak eredt. Átrobogtak a világos bükkligeten, s hamarosan egy másik tavacska partján álltak meg, mely sok hasonló kis tó társaságában ott csillogott a hegyvonulat lábánál. Mikor aztán meggyőződtek róla, hogy semmi veszedelem nem fenyeget, a víz színére hajtották fejüket, s hosszú, nagy kortyokban nyelték a tiszta vizet.

Az ivó őzbak s a suták képe nem csupán a víz színéről tükröződött vissza, hanem ott ragyogott a medve külsejű, kutyaféle ősragadozó, a Simocyon vad tekintetében is. Egy kidőlt

bükk hatalmas törzse mögé bújva sóvár szemmel nézte az ivó kis csapatot.

A Simocyon nemrég telepedett meg ebben a bükkligetben. A hegylábánál bolyongva bukkant a hatalmas bükk kidőlt törzsére. Gyökerei közt ütötte fel a tanyáját, s innét járt rablóútjaira. Jól ment a sora. A tavacska közelsége megtakarította neki, hogy hosszú kóborutakra induljon táplálék után, mert a kínzó szomjúság mindig elegendő vadat ūzött ide; csak alattomasan rájuk kellett támadnia.

A Simocyon óvatos, halk lépésekkel közeledett a mit sem sejtő kis csoporthoz. Hasonlított a sakálhoz, csak jóval nagyobbra nőtt, s végtagjai nehézkesen mozogtak. Kívánta a meleg vért, a meleg hús szagát, a zsákmány közelsége rettenetesen felkorlácsolta gyilkos szennedélyét.

Mikor elég közel ért hozzájuk, csendesen lekushadt, szorosan a földhöz lapult az alacsony bokrok rejtekében. Vérszemjétől csillogó szemével szünet nélkül a Capreolust és sutáit figyelte.

Amint az Őzek szomjukat oltották, már is indulásra készülődtek. Békésen lépkedtek valami osvénylelén, amit a vadak az idő során

kitapostak maguknak. A Simocyon is jól ismerte ezt az utat, ezért a bokrok mögött követte őket a csapa mentén, mert nem volt elég ügyes, hogy egyetlen rugalmas ugrással hirtelen az áldozatára vesse magát; nehézkessége akadályozta benne. Ahhoz azonban jól értett, hogy az előtte elhaladó állatot, melyre türelmesen lesett, orvul megtámadja. Így történt aztán, hogy a hozzá legközelebb haladó sutát leütötte. Mancsával ledöntötte a földre, s erős állkapcsával szétroppantotta a nyakát.

Az ōzsuta halálhörgése megrémítette a csoportot, s az vad meneküléssel eltűnt az erdőben.

A Simecyon sóváran szürcsölte a meleg vért, de mikor nekikészült, hogy . sutá testét szétmarcangolja, vészjósló morgás hangzott fel a háta mögött.

A Simecyon hirtelen megfordult, s egy Hyaenarctos párral találta magát szemközt; ezek voltak a hegygerinc s a hegylalja környékének legnagyobb ōsragadozói, melyek most maguk is rettenetesen kívánták a húst, mert már jó pár napja csak erdei növényekkel és gyümölcsökkel tudták elűzni éhségüket. A medvéknek ezek az ūsei nem vetették meg ugyan a növényi táplálékot, mert nem számítottak kizárolagosan húsevőknek, most azonban a kimúlt ōzsuta látványa, a vér és hús szaga felébresztette ragadozóöszönüköt. Kitátott szájukban fehéren villogó, hatalmas,

kúp alakú szemfogaikkal vicsorítva közeledtek a Simocyon zsákmányához, mialatt a rabló teheteretlen dühében lassan hátrált. Szeméből a mérhetetlen, de teheteretlen düh vad villámai tüzeltek, s egész testét a támadás vágyából s a legyőzetéstől való rettegésből fakadó furcsa remegés rázkódtatta meg.

A Hyaenarctosok közben a kimúlt sutához értek, s éhesen rávetették magukat. Húsdarabokat szaggattak ki belőle, mohón nyeldesték a falatokat, éles fogaiakkal morzsolva szét a csontokat, melyeknek ropogása még jobban felizgatta a betolakodók lakomáját a közeli sűrűből feszülten figyelő Simocyont.

Mikor a jöllakott Hyaenarctosok elkorládtak, a Simocyon kiugrott a bokrok sűrűjéből, és sóváran rávetette magát a lakoma maradványaira. Éhesen és sietve nyeldeste a bőr- és húsdarabokat, lerágcsálta a csontokat, végül még a kemény inakat is lenyelte. Időnként megelégedéséről, de dühéről is tanúskodó tompa morgás tört fel a torkából.

Mikor a szerencsétlen źzsutából már semmi falnivaló sem maradt, lassan eloldalgott. A patakhoz igyekezett, mely itt csörgedegett a közelben, s a hegy mocsaras alján átfolyva a steppe felé sietett. Ráhajtotta a száját és szomjasan ivott.

Szomját oltva kiment az alacsony dombra, és szétnézett a széles, szinte végtelennek látszó steppén. A sűrű bokrok, s a közük helyenként kiálló széles koronájú fák szinte fürödtek a napsugarak tengerében, s a helyenként alacsony, másutt magas növésű fűszálak lassan sárgultak és fonnyadoztak a nyári hőségen.

Valahol messze, kint a steppén, az alacsony bokrokban növekedő s koronájukat esernyő módján kitártó mimázák árnyékában a Brevicornisok családjába tartozó, kis termetű, bíborosan barnás színezetű gazellák nyája pihent. Ide rejtőztek a déli nap perzselő sugarai elől, amely az egész pusztaságot beborította a hőség remegő fátyolával. Nyugodtan heverésztek és

megelégedetten kérődztek. Csak egyikük legelészett egy kissé távolabb; de minden pillanatban felkappa szép fejcskéjét, tiszta szemével szétnézett a környéken, s mikor meggyőződött róla, hogy semmi veszedelem nem fenyeget, békésen tovább legelészett.

Hirtelen tompa dobogás hangzott fel a steppén. Az őr felkappa fejét, s egy menekülő *Tragoceros*-csordát pillantott meg; kis termetű antilopok voltak, szarvuk erősen ellapult, sárgásbarna testüket fehér csíkok tarkították. A *Tragoceros*ok gyönyörű futással menekültek; könnyedén átugrották az útjukban álló alacsony bokrokat, sőt olykor egyik a másikat is, mikor a gyors futás közben egymás útjába kerültek. Nem rémült állatok fejetlen menekülése volt ez, inkább könnyed és pompás ugrásokkal váltakozó, gyors futás; ezekkel a teremtésekkel sebességen csak a szél versenyezhetett.

A *Tragoceros*ok futása a gazellákat is felriasztotta. Pillanatok alatt talpon voltak, s maguk is gyorsan menekültek. Nemsokára mindenki csorda eltűnt a messzeségben, a hatalmas steppe bokrai között. S csak ekkor bukkant fel a magas fűben a leopárd foltos teste, amint dühösen csapkodott farkával a sikertelen vadászat miatt.

A patak partján egyenként vagy párosával kóboroltak a *Palaeoreas*ok, *Protragelaphus*ok és *Helicophorák* családjához tartozó antilopok. Ezek a vékony fejű állatok finom és szép vonalú szájukkal puha leveleket, rügyeket és hajtásokat rágcsáltak, amit hosszú és nagyon mozgékony nyelvükkel szakítottak le. Barnásfekete szőrük végig a gerincük mentén alacsony sörényt alkotott, mely kereszten csíkozott törzsük végén széles és aránylag hosszú farokban folytatódott. Nagy és szép szemükkel időnként végignéztek a tájon, nem fenyeget-e veszedelem. S ha tekintetük nem fogta is fel a bajt, hosszú, felül lekerekített fülkagylójuk mindig idejében figyelmeztette őket a közelgő veszedelemre. Ilyenkor az erdei antilopok hatalmas szökellésekkel

repülték át a sűrűségeket, ugrották át a bokrokat és a hasadékokat, s kissé nehézkes lendületük közben farkuk egyenesen a magasba meredt.

A steppe díszének azonban a pompás Palaeoryx, a ma már kihalt, nagy termetű lóantilop számított. Ezeknek az állatoknak orrát szőr nőtte be, fejüket pedig hosszú, egyenes szarv díszítette. Nyakukat és tarkójukat dús sörény borította, s hosszú farkuk végén vastag szőrpamat lengett. Kis csordákban kóboroltak a steppén. Az öreg hímek barnásfeketék voltak, szemük fölött fehér csíkozással, a nőstények dióbarnák.

Az egyik csordában vidáman ugrándozott egy jókedvű fiatal. Testének eleven vörösesbarna színe élénken elütött a kifejlett Palaeoryxok színezetétől s a zöld bokrocskáktól is, melyeket most kíváncsian szemlélgetett. Puha kis szájával leszakította a leveleket, szépen megrágta a falatokat, vidáman ugrándozott egyik helyről a másikra, mintha csak a legízletesebb lombokat akarta volna kiválasztani. Egyszerre egy egész ágnyi friss, fiatal lombhajtást pillantott meg a feje fölött. Nem tudott ellenállni a kísértésnek, két hátsó lábacskájára állt, s mikor szájával leszakította az ágat, mellső lábaival hirtelen a földre dobbant, éppen valami nem mély lyuk szélére, úgyhogy a lyukba beleesett egy darabka leszakadt agyaggöröngy. Ebben a pillanatban különös zaj hallatszott a föld alól. A fiatal állat riadtan elugrott, de mielőtt még felocsúdhatott volna, egy ijedt sündisznó – a *Hystrix primigenius* – bújt ki a lyukból, ijesztő szemmel rámeredt, s fenyegetőn zörgette hosszú tüskéit. A fiatal állat megijedt a különös teremtménytől, rémülten felnyihogott, s rövid ugrásokkal igyekezett vissza közelben legelésző anyjához. A nőstény meghallotta kicsinye hangját, felkapta fejét, s az ijedelem okozóját kereste. Mikor azonban látta, hogy kicsinye csak egy ártalmatlan sündisznót riasztott fel álmából, nyugodtan folytatta tovább a legelészést. A fiatal azonban

anyjához húzódott, s szíve még sokáig szaporán dobogott az ijedtségtől.

A Palaeoryx-csorda nyugodtan legelészett tovább. Megkerülték a cserjést, leszedték a zöld leveleket és a friss hajtásokat, jóízűen falatoztak. A csordát vezető nőstény most néhány magas fa hűvös árnyéka felé indult. Mielőtt a többiekkel együtt odaért volna, néhány Palaeotragus lépett ki a sűrűből; ezek az őszirsírafok közvetlenül a szemük fölött nőtt, enyhén hátrahajló és elhegyesedő, hatalmas szarvakat viseltek. A közeli bokorcsoport felé tartottak, melynek szomszédságában Tragocerosok, ősantilopok nagy csordája legelészett; a Palaeotragusok mindig szívesen időztek a társaságukban. Csakhamar együtt legelészték a magas törzsű akácok koronáinak ízes leveleit.

A nagy és messzire nyúló cserjésben, mely lombos erdőkkel váltakozva a patakpart egyik oldalán jó messzire elhúzódott, most néhány furcsa állat törtetett át. Helladotheriumok, azóta már kihalt őszirsírafok voltak, melyek külsőre nagyon hasonlítottak a zsírafok mai furcsa rokonára, az okapira. A Helladotheriumoknak is rövid volt a nyakuk, s fejükön nem viseltek szarvat. Leghátul egy yén.. hím lépkedett kényelmesen. Időnként meg-megállt, kozömbösen korulnézett, aztán ismét továbbindult. Társai már

régen eltűntek a zöld bokrok és fák között, ŏ azonban nehézkesen és fáradtan lépegetett a sűrűség csendjében és magányában. Egyszerre leroskadt a földre. Pár pillanatig csendesen feküdt, de aztán keservesen megint talpra állt és botrogva tovább lépkedett. Néhány lépés után azonban megint elvágódott – s már fel se kelt többé. Csendesen feküdt a zöld fűben, lassan halálos önkívületbe esett. Zavaros tekintete közömbösen siklott egyik helyről a másikra, s mikor végül hirtelen behunya a szemét, egyetlen pillanat alatt minden eltűnt kihunyó emlékezetéből.

A nap lassan nyugat felé hajlott, a tájat fokozatosan elborította az alkonyat homálya. A nyugati ég vörösen izzott, s az utolsó napsugarak megvillantak a patak vizében, mely a steppét átszelve, a magas, sziklás part kanyargós fala mentén igyekezett a távoli tenger felé.

Egy helyütt azonban eltűntek a sziklák, a steppe itt zöld lejtőbe olvadva egészen a patakig húzódott. Esténként itt mindig élénk volt az élet, mert közelről-távolról ide jártak inni a szomjas állatok. Az itató azonban veszedelmes helynek számított, mert gyakran ellátogattak ide a különféle ősragadozók is, s orvul rátámadtak a gyanútlan áldozatokra.

Ez rendszerint a nyári, minden kiszárító forróság idején fordult elő.

Ilyenkor a bokrok levelei lehervadtak, a rengeteg fűféle elsárgult, kiszáradt, aztán a napsugár hatására gyökérig kiégett. A steppére virradó harmattalan reggelek napsütéses, egyetlen felhőcske nélküli nappalokban folytatódtak, s a hatalmas rögökre hasadozott, szikkadt talajt átforrósította a nap, elviselhetetlenül izzóvá téve a levegőt. Ebben az időben minden állat számára valóságos jótéteménynek számított az itató.

A napsugarak most is már hosszú idő óta teljes erővel ostromolták a bokros steppét. A szomjúságtól ūzött vad minden

alkonyattal ellátogatott az hatóhoz, hogy felfrissítse magát a patak hideg vizének üdítő cseppjeivel.

Így történt ez ma este is.

Messze kint a steppén kis porfelleg kerekedett. Aztán egyre nőtt-növekedett, s gomolygó felhőcskái közül lassan kiváltak a Hipparion-ménes körvonalai; ezek a háromujjú lovak is a forrás felé nyargaltak. Lengő, dús sörényű, hatalmas, pompás mén ügetett az élen, őt, az ügyes, gondos és tapasztalt vezetőt követte a többi. Csak egy fiatal kiscsikó maradozott el a csoporttól, bár szünet nélkül hajszolta a félelem.

Az itatónál már zajlott az élet. Csordányi antilop és gazella pihent már itt, néhány himbálózva lépkedő Helladotherium, őszsiráf társaságában, a sekély víz szélén pedig néhány, a Sus erymanthusok családjához tartozó, csúf és termetes ősdisznó fürdött.

A gazellák és antilopok ugrándozió csoportját baljós szemmel figyelte a nagy nyüzsgéstől félrehúzódó, csúf fején két ijesztőn meredező szarvval felfegyverzett Atelodus, az ősorrszarvú. Mikor észrevette, hogy a lovak csoportja egyenesen az ő, ivásra kiszemelt helye felé vágtat, éktelenül feldühödött. Az óvatos mén azonban maga is megneszelte a dolgot; ezért nagy ívben oda kanyarodott, ahol a szomjukat oltott és felfrissült gazellák és antilopok ugrándoztak.

Az ősorrszarvúnak mégsem jutott ki a nyugalomból. A sűrűből néhány óriási Mastodon lépett ki, s hosszabb fontolgatás nélkül megindultak a víz felé, az Atelodus közvetlen szomszédságába. Szomjukat oltva vizet szívtak fel hosszú ormányukba, lefröcskölték egymást s egész környezetüket, főleg azonban a kis Mastodonok pajkoskodtak féktelenül.

A ősorrszarvú látta, hogy túlsúlyban vannak, nem akart hát ujjat húzni velük, inkább más, nyugalmasabb helyet keresett magának.

Az itató fölött, a patak meredek partját szegélyező sűrűben egy nagy ősragadozó kúszott. Hatalmas testével egészen a földre lapult, s csendes, óvatos lépésekkel, lassan haladt előre. Hosszú agyarai mint rövid, hajlott szablyák meredtek ki szájából.

Hirtelen megtorpant, néhányszor ide-oda csapott rövid farkával. Valami furcsa zajt hallott, s ez meglepte. Feszülten hallgatázott. Mikor újból felhangzott a nesz, sietve továbbindult, s egy kiálló szikláról észrevette, hogy a felbőszült Atelodus tölti ki dühét az útjába kerülő bokrokon.

Szeretett volna sietve visszahúzódni, mert mindenkitért a vén, dühöngő ősorrszarvú útjából. De hamarosan rájött, hogy az Atelodus nem vette észre, s a szagára se figyelt fel, mert az enyhe szellő a patak felől szállt a tágas steppe felé.

Mikor az Atelodus, széles csapást vágva a bokrok közt, lassan elvonult, a ragadozó neszteletnél leugrott a szikláról, s nemsokára megint ott lapult az itatót szegélyező sűrűben.

A parton még minden vidáman zajlott az élet. Egyre újabb csordák érkeztek, hogy szomjukat oltsák a fülleddt, meleg nap után.

Néhány fiatal Hipparion jókedvűen ugrándozott, felágaskodtak, hirtelen futásnak eredtek, aztán újból megálltak, mintha egyszeriben kővé váltak volna; ez azonban csak egy pillanatig tartott, s már ismét versenyre keltek a széllel a sűrű bozót mentén.

Az utolsó most hirtelen kétségbeesetten felnyerített, felágaskodott, aztán hirtelen elvágódott a földön. A sűrűből nagy ívben kilendült a hatalmas ragadozó, s szablya formájú agyarát a lovacska nyakszirtjébe döfte. A termetes, nehéz ősragadozó nagy súlya a földre döntötte, s amint a szerencsétlen állat elvágódott, támadója egy mozdulattal felhasította a hasát.

A hirtelen és váratlan támadás a többi állatot is meglepte és felriasztotta. De meglepődésük és rémületük csak röpke pillanatokig tartott; tüstént valamennyien futásnak eredtek, s az itató környéke pillanatok alatt kiürült. Csak a Mastodonok várták

felkapott ormánnyal és előreszegezett agyarakkal, mi történik tovább. Jól ismerték ezt az ŏsragadozót, a Smilodon közeli rokonának számító, hamis és ravarasztó Machaerodust. Tudták, ha nem meri is megtámadni őket, kicsinyeik mégsem lesznek biztonságban tőle.

A Machaerodus azonban semmivel se törődött. Kiszaggatta a leütött lovacska belső részeit, és éhesen falatozott a zsákmányból. Mikor a gyáva ŏshiénák túlságosan közel merészkedtek lakomája színhelyéhez, dühösen felmordult.

Sokáig tartott, míg első éhségét lecsillapította. Aztán ivott rá, az ŏsló maradványait bevonsolta a bozótba, és ott folytatta a lakomázást. A megmaradt csontokon, húson és bőrön az itatónál összecsődült csúf ŏshiénák marakodtak, s kellemetlen vonításukkal megzavarták az éjszaka csendjét.

Mialatt a Machaerodus lakkározott s az ŏshiénák a maradékon veszekedtek, a patak partján húzódó sűrű csalitból egész sereg Hyaenictis, félig hiénára, félig cibetmacskára emlékeztető, furcsa ŏsragadozó sompolygott elő. Kisebb gerinceseket vagy dögöt kerestek, hogy elverjék éhségüket, mely már este kiűzte őket odúikból.

A langos szellő váratlanul gyenge hússzagot sodort az orruk alá. Amint elkapta, már nem is vesztették el. Megindultak utána, s mert hovatovább egyre erősebben éreztek, bizonyosnak látszott, hogy meg is találják, amit keresnek. S mikor kisvártatva vad sietséggel kitörtek a sűrűből, és megálltak egy kis rétecskén, a hold ezüst fényében megpillantották a végelgyengülésben kimúlt Helladotheriumot.

Vad falánksággal vetették magukat a megmerevedett testre, tépték, marcangolták, s ha valamelyikük egy-egy jó falatot el akart orozni társa szája elől, hófehér fogaiikkal fenyégetőn egymásra vicsorogtak. Kisvártatva, mikor már mindegyik megtalálta helyét a

kimúlt Helladotherium mellett, az éjszaka csendjében felhangzott éhes szájuk állkapcsának csattogása.

Egymást követték a napok, s mindegyik egyre jobban kiszárította a steppét, egyre jobban kiégett a bokrokat és a füvet.

~~Este, mikor a nap lenyugodott, s az alkonyat árnyai elárasztották a tájat, a nappali meleg csak részben enyhült.~~

A patak sziklás partja fölött, a fák koronái közt Mesopithecusok, zöldesbarna ősmajmok serege civakodott. A majmokat egy öreg hím vezette. Már régóta állt a csapat élén, s gondosan ügyelt mindenjük biztonságára. A csapat minden egyes tagjától teljes engedelmességet követelt, s ha valamelyik hím nem volt hajlandó elismerni zsarnoki uralmát, újból és újból engedelmességre kényszerítette, kemény küzdelemben bizonyítva be, hogy még mindig neki van a leghosszabb fog a legerősebb karja.

A vén hím majom egy vastag ágon ült, s éles szemmel figyelte a környéket. A mellette üldögélő két nőstény a szőrét tetvezte. Néha be is kaptak egy-egy tetűt, főként azonban azért tetvezkedtek olyan szorgalmasan, hogy lenyelhassák és lenyelhessék az apró, sós ízű bőrpikkelyeket.

Az öreg hím hirtelen ellökte magától a nőstényeket, torkából rövid, éles hang tört elő, aztán átugrott egy alacsonyabb ágra, apró lépésekkel végigfutott rajta, s mikor a fa törzséhez ért, átolelte és lecsúszott rajta a földre.

Az egész csapat követte.

Alig ért földet valamennyi állat, már is serény munkába fogtak. Végigfutottak a sziklákkal szegélyezett patakpart mentén s a steppe szélén, s kutatták, hol akadnának valami jó ennivalóra.

Mindig találtak valamit. Leszaggatták a leveleket s a nedvdús növényi szárakat, megszemlélték, megszaglászták, s ha belekóstoltak és nem ízlett nekik, minden jó messzire szerteszét hajigáltak. Összeszedték a szálas növények magvait, a fák és

bokrok gyümölcséit, sőt olykor még a különböző steppei növények édes és húsos torzsáiba és hagymáiba is belekóstoltak.

Egyesek sáskákat és szöcskéket fogtak a fűben, s ezzel töltötték meg a gyomrukat. Az egész horda szünet nélkül talpon volt eleség után, s minden élvezhető mindenkor megfelelt nekik.

Az egyik nőstényt kicsinye is követte. Vidáman ugrándozott, s kíváncsian szemlélt meg minden fűszálat, nem bújt-e el a tövében valami szöcske, amit oly nagyon szeretett. Széthúzta az egyik fűcsomót, s lám, egy hatalmas barna szöcske ugrott ki belőle. Nagy szökelléssel pattant tovább, egyenesen egy hosszú levelű, fonnyadozó növénycsomóra. A kismajom utánaugrott, s mikor

kicsiny kezével széttúrta a fűcsomót, apró fészekre bukkant, melyben néhány madárcsemete pihegett.

A madárkák szemében félelem és rettegés tükröződött a rájuk szegeződő, kegyetlen tekintet láttán. Kétségbesen felcsipogtak, mikor a kismajom egyiküket sóváran felkapta, hogy megnézze, miféle szerzettel találkozott.

A megriadt madárkák csipogása felkeltette egy éppen közelben járó fiatal majom figyelmét. S mikor észrevette, milyen finom csemegére bukkant kicsiny társa, odaugrott hozzá, kikapta kezéből a madárkát, és gyorsan a szájába dugta.

A kismajom keservesen feljajdult, és panaszosan kiáltozni kezdett.

Anyja meghallotta a jajgatását. Gyorsan odafutott, s mintha csak tudta volna, mi történt, pofozni kezdte a fiatal majmot, mely keserves jajgatással elfutott, a dühöngő anya azonban állandóan a sarkában maradt.

A fiatal majom fejére záporozó pofonok az egész hordát felvidították. A sok állat eszeveszett ugrándozásba fogott a bosszúját töltő nőstény körül, s fintorgó pofával vidáman üvöltöztek és visítottak, hosszú, végén begörbült farkuk fenyegetőn meredt a magasba a kellemes izgalomtól.

Csak az öreg vezérmajom nem vett részt a vigasságban. Remegett dühében, mert a hirtelen támadt zsivaj miatt elmulasztott egy jó falatot. Éppen egy Acomyst, egy kicsiny ősegeret üldözött, mely egy kő alatt keresett menedéket, s ijedtében és félelmében görcsösen összehúzódva ott várta sorsa beteljesülését.

Éppen mikor a vén hím óvatosan elhúzta a követ, hangzott fel a kismajom sivalkodása, s nyomban rá a megpofozott fiatal kiáltása is.

A hordájával minden gondosan törődő vén majom felkapta a fejét, hogy lássa, mi történik. S ez az egyetlen figyelmetlen pillanat

elegendő volt ahhoz, hogy az egérke kisurranjon a kő alól és eltűnjék a közeli bokor gyökereinek szövevényében.

A hím majom kiejtette kezéből a követ, s haragos morgással közeledett a kicsihez, mely a dühösen villogó szempártól megijedve a földhöz lapult.

Az öreg azonban hirtelen megpillantotta a fűben rejtőző madárfészket. Haragja tüstént elpárolgott. Durván ellökte a kismajmot, s rávette magát a fészekre. Félelemmel és borzalommal teli, halk csipogás hangzott fel. S mialatt a panaszos csipogást elnyomta a vén majom fogas állkapcsának csattogása, az elpusztított fészekhez odarepült a kétségbeesett fiatal madárpár, s a fájdalmas reménytelenség és szorongás rövid kiáltásai törtek fel kicsiny torkukból.

A kismajom nem vágyott a vén hím társaságára. Gyorsan az anyjához igyekezett, mely közben már végzett a fenyítéssel és visszatért. Amint összetalálkoztak, a kismajom anyja hátára pattant, odasimult hozzá, átölelte.

A Mesopithecusok csapata hamarosan befejezte eleség utáni hajszáját. Mikor a nap magasan a látóhatár fölé emelkedett s már elviselhetetlenül tűzött, a vén majom parancsot adott a visszatérésre. Nem telt bele sok idő, s már megint fent civakodtak a patak sziklákkal szegett partjain növekedő fák árnyas koronái között.

A déli nap sugarai kegyetlenül záporoztak az egész vidékre. A levegő remegett a hőségen, s fojtogatón nehezedett a szinte kihaltnak látszó steppére. A gazellák, antilopok, háromujjú lovak, zsiráfok, a hatalmas Mastodonok és ősorrszarvúak behúzódtak a bokrok és fák árnyékába és lepihentek. A vad ősrágadozók beosontak a legsűrűbb cserjésekbe, s szélesre nyitott szájjal, nyelvüköt hosszan kinyújtva lihegték.

A steppe úgy sugározta ki magából a hőséget, mint valami hatalmas kovácstűzhely, s az elnémult élet csendje súlyosan rátelepedett.

Hirtelen könnyű szellő suhant végig a steppe fölött. A fák koronái felsóhajtottak, a hervadó lombok megzizzentek, s a kiszáradt füvek halkan susogva hajladoztak lágy simogatása nyomán.

A szellő a hegyek felől fújdogált, melyek mögül fekete felhő emelkedett lassan a magasba, sötétlilára változó színével egyre ijesztőbben borítva el az égboltot. S mikor a széle már a napot is eltakarta, szomorú szürkeség vonta be a tájat, s a steppe hirtelen elsötétedett.

Már nem szellő szállt a steppe fölött, hanem erős szél kerekedett, s maga előtt hajtotta a földről felkapott, vad táncban kavargó száraz lombokat. Magasan a föld színe fölött megszaghatta a fekete felhő szegélyét is, szétdarabolta, s a megtépett foszlányokat vad iramban sodorta az ismét lemezellenített nap villogó korongja előtt, úgyhogy lent a steppe síkján gyors villanásokkal változott a fény és árny járéka.

A hegycsúcsok mögül most újabb felhők emelkedtek a magasba. Gyorsan növekedtek, végül valamennyien egyetlen óriási, fekete felhőben egyesültek, mely ismét elsötétítette a napgolyót s homályba borította az egész vidéket.

Az égbolt elfeketedett, a steppén vad, üvöltő vihar süvített végig.

Hirtelen hosszú és szaggatott villám vakító fénye hasította át az égbolt sötétségét, s mennydörgés fülsiketítő zaja töltötte be az egész steppét. A villám szétforgácsolta egy magas fa ágát, s tüzes kígyóként veszett bele a száraz fű tengerébe, melyből ugyanabban a pillanatban hosszú, vékony láng csapott a magasba.

Vörösen lángolt fel a száraz fűben, majd eltűnt, hogy a következő pillanatban hatalmas fénnel ismét magasra lobbanjon.

A vihar belekapott, kettéválasztotta, s nekikergette a száraz füvek szövevényének, ahonnét pillanatok alatt számtalan apró láng csapott fel, egyik helyről a másikra libbent, mindenfelé újabb és újabb tüzeket élesztve, melyek aztán egyetlen hatalmas lángtengerben egyesültek.

A hosszan tartó hőség napsugaraitól kiszáradt fűszálak összegombolyodva tekergőztek a vadul beléjük maró és valamennyiüket elnyelő lángokban. S amint a szél még jobban felerősödött, a lángok együtt lengtek és hajladoztak vele, mint hosszú, izzó szalagok szálltak a magasba, a bokrok vesszeit nyaldosták, beleakadtak az ágaikba és felgyújtották a száradó lombokat, melyek meggörbültek és összecsavarodtak a minden nedvüket kiszárító, izzó hőségben. Ez a hőség a faágak nedvességét is kiszívta, kérgük pattogott és levált, sziszegve összetekeredett, majd hirtelen apró lángok csaptak fel rajta, egyre növekedtek, egyre erősödtek, s a parázsló ágakat is fellobbantották, mint valami hatalmas fáklyát. Az elégett ágak csonkai lezuhantak a földre, s ahol talajt értek, szikralegyezők freccsentek szét, izzó fénnyel árasztva el a füstoszlopokat és a csípős koromfelhőket.

A steppén rettentő gyorsasággal szétáradó tűztenger elől kétségezesetten menekültek a teknősbékák, kígyók és gyíkok; átkúsztak a sűrűségeken, megbújtak gyökereik szövevényében, hogy halálos rémületükben pillanatok múlva újból folytassák a menekülést, amint a szél forró levegővel és csípős füsttel árasztotta el rejteküket. minden irányban, minden akadályon át folyt ez a csúszómászó-menekülés; belegabalyodtak a száraz fű hosszú szálaiba, felfordultak, majd vad sietségükben egymáson átmászva igyekeztek tovább, míg végül mégis elérte őket a fojtogató füst, melyet a lángokkal együtt számtalan gomolyagban hajszolt a föld színe fölött a szélvihar. A menekülő csúszómászók már fuldoklottak, aztán futásuk borzalmas botladozássá változott,

míg végül nyitott szájjal, iszonyattól kidülledt szemmel megálltak, hogy előbb érje el őket a halálos agónia, mint a lángok szövevényes tengere, mely aztán elpusztította valamennyüket.

A fojtogató füsttől elkábulva hullott a lángok közé rengeteg bogár, légy, méh, darázs, dongó és cirpelő tücsök, s finom, gyakran tarkán csillgó kis testük pillanatok alatt parányi porszemmé vált a tüzes hőségben.

A tűzvész hatalmas félkörben terjedt tovább a steppén. Vörösen izzó tűznyelvekkel körülvett, hatalmas, fekete füstoszlopok emelkedtek a magasba, sűrű feketére festve az eget, amit időnként izzó szikrák gyönyörű tűzijátéka ostromolt, mikor egy-egy égő fa koronája recsegve dőlt a földre, hogy pillanatok alatt egyetlen hatalmas tűztengerré változzék.

A vörös izzásból fekete árnyékként vált ki a tüzes pokol elől vad, fejvesztett futással menekülő állatok teste. A patak sziklás partja felé rohantak, s mintha eszüket vesztették volna, vetették le magukat a sziklákról, s összetört tagokkal maradtak fekve odalent. Egymás mellett heverték a törött lábú kecses gazellák és karcsú antilopok, nem messze tőlük háromujjú lovak nyerítettek, körülöttük szétroncsolt hátsórészű Ősragadozók vonszolták magukat a földön, szűkölve ijjedelmükben és fájdalmukban. Mint hatalmas, súlyos sziklatömb zuhant egyenesen a patak medrébe néhány Mastodon, mert a sziklák meredeken lejtettek ahoz, hogy lemászhattak volna rajtuk. Nehéz hátuk belesüppedt a puha iszapba, s minél jobban igyekeztek kiszabadulni, annál mélyebbre merültek. A szerencsétlen ormányosok panaszos trombitálása messzire elhallatszott a környéken, aztán beleveszett a fojtogatón gomolygó füstfellegekbe.

A tűzvész gyorsan közelített a patak sziklás medréhez.

Először kis lángocskák bukkantak fel, bolondos körtáncban ügráltak egyik fűcsomóról a másikra, meggörbítve és összezsugorítva, majd finom porrá perzselve a szárák szövevényét.

Magasra csapó lángok támadása követte őket, melyek felgyújtották a sűrű bozótot, és mint hosszú, tüzes kígyók kúsztak fel pattogó zaj kíséretében a fák koronájáig, ahonnét kisvártatva félelmetes szépséggel csaptak az égbolt felé.

Az öreg hím majom borzadállyal teli tekintettel figyelte a tűz közeledtét. Nyugtalanította és felizgatta ez a szokatlan színjáték. Hirtelen kétségeesetten vicsorítani kezdett, s torkából félelemmel és iszonyattal teli rikácsolás tört fel.

A majomhordát, mely eddig mozdulatlanul ült a fák ágain s rémülten bámulta a hullámzó, lobogó lángtengert, felrázta mozdulatlanságából a rikácsolás. Mikor látták, hogy az öreg hím menekül, esztelen iramban követték.

Mind a közeli sziklához rohantak, átugráltak rajtuk egészen a patakig, s elbújtak a lyukakban és barlangokban bővelkedő mészkősziklák rejtekeiben. Ahol ezek a sziklaüregek tágasabbnak látszottak, kegyetlen és kíméletlen harc indult meg minden kis helyért, s ebben a küzdelemben az erősebbek győztek, a gyengébbek pedig elpusztultak.

De mindannyiuk szemében ott tükröződött a borzalmas félelem, s rettegve gondoltak a megelevenedett pokolra.

Az égboltot egyre jobban elborították a fenyedegető fekete felhők. Komor sötétségüket hosszú, tüzes vonalakkal hasították át a zegzugos villámok, hogy az égő steppe tűztengerébe vesszenek. Még mindig erős szélvihar nyargalt a puszta fölött, magasra kapva a rengeteg hamut, s széthordva minden irányba a fojtogató koromáradattal és füsttengerrel együtt.

A vidék fölött átszálló rettentő, kegyetlen és pusztító borzalmat a villám- csapások vad dübögésének gúnykacaja kísérte.

Hirtelen, abban a pillanatban, mikor a közeli sziklás patakparton magasra csaptak a lángnyelvek, s az égő fák

szélénben-hosszában kísérteties, vakító fénnyel árasztották el a környéket, hatalmas zápor kerekedett.

Valóságos vízáradat zúdult a felhőkből, s sziszegve, pattogva fehér gőz borította el a vörösen és sárgásan lobogó lángokat. A tűz fénye lassan kihunyt, végül teljesen beleveszett a zuhogó víz sustorgó morajába. Már villámok se csapkoztak a felhőkből, s a mennydörgés hangja is ritkábban dübörgött végig a vidék fölött.

A víz minden oldalról zúgva áramlott a patak medre felé, s a kis patak színe hamarosan ijesztően emelkedni kezdett. A meredek sziklákról hamutól zavaros víz zúgott alá, magával ragadta a lezuhant állatok összezúzódott testét, s lassan besodorta őket a patak áradatába. A megnyomorodott állatok torkából panaszos üvöltés tört elő, s rettegéstől kidülledt szemmel próbálták elvonszolni magukat az áradat közeléből. De csak azoknak a keveseknek, melyeknek nem nagyon sérült meg a lábuk, sikerült elvánszorogniok a part menti magas sziklák tövéhez, ahol aztán kimerülten, fájdalomtól elcsigázva rogytak össze.

Azonban egyetlen állatnak sem sikerült kimenekülnie a veszedelemből. A kiáradt patak keskeny s magas sziklákkal szegett medrében gyorsan emelkedett a víz, s percek alatt valóságos vad áradattal zúgó, hömpölygő hegyi patakká változott. minden újabb belezúduló vízár egyre vadabbá és pusztítóbá változtatta, s hosszú hullámai elkapta és könnyű pehelyként magukkal sodorták a part közelében heverő kis gazella- és antiloptesteket.

Néhány háromujjú ló szétzúzott teste is ott hevert egymás hegén-hátán, de most az egyik hirtelen a mellső lábára tápászkodva felemelkedett. Kinyújtotta nyakát, s szomorú szemével hosszan elnézte a megvadult patakot. Orrlyuka szélesre tágult, sörénye pedig, mint szürkésbarna szalagköteg, lebegett az erős szélben.

Hirtelen kétségbesen felnyerített. Szeretett volna felemelkedni, de szétzúzódott hátsó része a földhöz bilincselte.

Erőtlenül vergődött, visszaesett, majd újból feltápászkodott a mellső lábára, de hiába, nem járt eredménnyel.

Kétségbeesésében és fájdalmában összerogyott, s egy ideig szinte élettelenül hevert a földön.

Kisvártatva azonban ismét felemelkedett a mellső lábára s keservesen felnyerített. Nyerítése azonban beleveszett valami egyre erősödő zajba. A patak medrét most a közeli hegyekből érkező újabb hatalmas áradat duzzasztotta fel. Őrjöngve kavargó, magas hullámokkal hömpölygött előre, vadul csapkodta a sziklákat s a partot, és a sziklás lejtők lesodort földjétől vörösre színeződött vízzel megtöltötte a patak medrét.

Az áradat szilaj, gyors iramban tört előre. Egy óriási hullám visszasodorta a nyerítő lovát a többi, egymásba gabalyodott testhez, süketítő zúgással, lármával és sziszegéssel csapott át rajta, s nem csökkenő sebességgel hömpölygött tovább. Nyomában újabb és újabb hullámok csaptak fel, egyre jobban megtöltötték a patak ágyát, a sziklás partot is elértek, s magukkal sodortak minden, amit csak leszakíthattak és elmoshattak. Habzó hátukon fatörzsek, kiszakított bokrok s a lezuhant állatok csonka tetemei bukdácsoltak a legteljesebb zűrzavarban és leírhatatlan összevisszaságban.

A patakot egyre jobban megduzzasztó vad áradat a parti sziklák üregeiben elrejtőzött Mesopithecusoknak is gondot okozott. Mikor a víz már az alsóbb üregeket és lyukakat is elérte, a majmok kibújtak rejtekükből, magasabbra kapaszkodtak a sziklákon, s ha nem találtak újabb üregeket, ahová behúzódhattak volna, az erősebbek erőszakkal kilökték a gyengébbeket rejtekükből, s maguk húzódtak a helyükre. A kidobott majmok szomorúan kuporogtak egy-egy sziklaeresz alatt, bőrig ázva a felhőszakadásban s reszketve a hidegtől.

Néhány majom szorosan összebújt egy sziklahasadékban. Egyikük kicsiny majmocskát tartott a karjában, s a piciny állat

riadtan simult hozzá. Mind szomorúan bámultak az eső szürke homályába, s közömbösen hallgatták a patak felkorbácsolt vizének zúgását.

Hirtelen egy erős hím majom bukkant fel a hasadék előtt, utána egy második és harmadik is. Az emelkedő víz űzte ki őket eddigi rejtekükből. Egyikük durván elkapta a legközelebbi majmot, s ki akarta húzni a hasadékból. A megtámadott azonban megkapaszkodott a sziklában, s olyan erősen tartotta magát, hogy a betolakodó hím hiába cibálta-ráncigálta. Ettől rettenetesen felbőszült. Fintorgó pofával, fogait vicsorítva ugrált a hasadék előtti kis parkányon, s még a felhőszakadás hideg zuhanya se tudta lecsillapítani dühét.

Szemében hirtelen kegyetlen és alattomos tűz villant fel. Gyors mozdulattal megragadta a nőstény kicsinyét, hatalmas erővel kirántotta az anya karjából és eldobta. A kicsike ijedten feljajdult, s gyenge kezecskéjével görcsösen markolta a keskeny sziklapárkányt. Körülötte hatalmas esőcseppek záporoztak, s finom fehér felhőként porzottak szét a kemény sziklán.

A kicsinyétől váratlanul megfosztott nőstény meglepetésében és dühében átható hangon feljajdult, s egy pillanat alatt kiugrott a hasadékból. Félrelökte a hím majmot s kölyke után igyekezett. Mielőtt azonban elérhette volna, a szikla meglazult, s a kismajommal együtt a patak vad sodrába zuhant. A nőstény valósággal eszét vesztve vetette magát szerencsétlen kicsinye után. Majdnem egyszerre zuhantak a vízbe. De a nőstény alig ölelte finoman magához, a vad áradat márás elragadta mindkettőjüket, levitte őket a mélybe, majd újból a felszínre dobta, testüket megtáncoltatta a hullámokon, aztán egyenesen a sziklák éléhez sodorta a szerencsétlen állatokat. S mialatt a majomanya szorosan magához ölelt kicsinyével együtt a vadul örvénylő és habzó hullámok közé veszett, a hím és társai a sziklahasadék előtt dulakadtak a kegyetlen módon megszerzett helyért.

A felhős alkonyat derengése elborította a tájat, s hamarosan beleolvadt a közelgő fekete és csillagtalan éjszaka sötétjébe, melynek csendjét csak a szüntelenül szakadó eső zuhogása s a kiáradt patak zúgása verte fel.

Reggelre elállt az eső, s a szél messzire szétkergette a szürke fellegeket.

A sápadt hajnali világosságban lassan kibontakozott a hatalmas, üszköös pusztasággá változott táj vigasztalan képe. Mindent szürke hamu borított, mindenütt elégett bokorroncsok éktelenkedtek; a fák megszenesedett törzsei megrongált oszlopokként meredtek a magasba, korona nélkül, ágak nélkül, s csonkjaikkal az egeknek panaszolták pusztulásukat. Körös-körül csend borult a tájra, nyomasztó, fojtogató csend, még a rovarok leghalkabb cirpelése se törte meg a némaságot.

A patak vize már nem emelkedett, sőt lassan apadni kezdett. De még mindig fadarabokat és állati tetemeket sodort magával, melyek aztán a kanyarok kiszélesedő sekély vizében torlódtak össze. Egymás hegyén-hátán hevertek a gyors áradatban szétszaghatott és idesodródott állati testrészek, s lassan elborította őket a sekély részeken gyorsan leülepedő, finom, vörös agyag.

Így lett a patak ból az elpusztult állatok temetője.

A hatalmas tűzvész után a kiszikkadt föld mohón szívta be a reggelek üde harmatát. S mikor aztán később esők is áztatták, annyira teleitatódott vízzel, hogy a napsütéses nappalok fojtogató hősegében finom párát lehelt ki magából, mely egyes helyeken növekedésre serkentette az új füvek alacsony szálait s a szél sodorta magokból kisarjadt új bokrocskákat. Ezek az új, friss zöld szigetek gyorsan terjedtek széltében, hosszában és magasságban is, hogy aztán a füvek, bokrok és fák egyetlen zöld tengerében olvadjanak össze, melyben minden egyes fácska fiatal törzse

vágyszakozva nyúlt fel a magasba, hogy koronájával közelebb kerülhessen a naphoz.

S mikor a szellő végigsuhant az új, zöld tenger fölött, susogását rovarok ciripelése és zümmögése, madarak ujjongó trillázása, gazellák és antilopok mekegése, háromujjú lovak nyerítése, Mastodonok trombitálása s az ŏsragadozóknak valahonnét a sűrűből idehallatszó mély ordítása kísérte.

A rettentő katasztrófának már sehol semmi nyoma sem látszott.

Még ma is ott folyik Pikermi vidékén a Megalorheum patak, a Pentelikon hegységből sietve az Égei-tenger felé.

Természetesen kicsit másként fest, mint valamikor régen. Nem is csoda, hiszen a borzalmat steppetűztől máig elmúlt sok százezer esztendő folyamán a vidék, melyen átfolydogál, maga is megváltozott. Ott, ahol akkoriban gyönyörű ligetekkel és erdőcskékkel tarkázott, hatalmas füves és bokros síkságok húzódtak, ma tengert s egy kis szigetsort találunk. Ahol egykor melegebb éghajlat uralkodott, ma jóval hűvösebb az időjárás. S ez a hűvösség, melyet a pliocén elején kezdtek dél felé kilehelní magukból az északon kialakult hatalmas gleccserek, a meleget kedvelő állatokat Afrikába vagy Ázsia belső vidékeire szorította. Sok fajtájukat el is pusztította a hideg, mégpedig azokat, melyek nem akartak újabb tájakra költözni, a megváltozott életviszonyokba pedig nem tudtak beilleszkedni. De nem csupán a hideg avatkozott bele zavaró módon a pliocénkori pikermi steppe állatvilágának életébe, hanem később a szárazság is, mely elsősorban a növényzetre volt nagy hatással.

Az idő minden megváltoztatott egy kissé, mert kezdet és vég nélküli állandó műlása közben a fejlődés örök folyamatát senki és semmi még egyetlen pillanatra sem állíthatja meg.

A Megalorheum patak a mai napig is ott folydogál Pikermi vidékén, a Pentelikon hegységből sietve az Égei-tenger felé.

Platánokkal, oleanderekkel, fenyőkkel s a mirtusz, borostyán és magyal áthatolhatatlan sűrűjével benőtt partján 1838-ban megállt egy bajor katona, és csodálkozva nézegette a félig kiszáradt patak partjának vöröses agyagrétegéből kiálló rengeteg csontot. Leereszkedett a patakocska medréig, és érdeklődéssel szemlélte a csontokat.

Egyszerre örömsugár villant a szemében. Olyan csontdarabra bukkant, melynek üregében néhány parányi kristály csillogott. Szentül hitte, hogy gyémántot talált.

A gyémántos csontot gondosan eltette, s hazatérve megmutatta Andreas Wagner professzornak, a müncheni egyetem akkori híres őslénytan-tanárának. Ő azonban keserves csalódást okozott a katonának, mert közölte vele, hogy a csontban csillogó sok apró kristály nem gyémánt, hanem közönséges és értékterhelés nélküli mészpátkristály.

A katona csalódottan és kedvetlenül távozott, a professzor szigorú és komor arca viszont egyre jobban megvidámult, egyre mosolygóbbá változott. A tudós professzor ugyanis rájött, hogy őskori majom állkapcsának darabját tartja a kezében, olyan teremtményét, melyet a paleontológia, az őslénytannal foglalkozó tudomány eddig még egyáltalán nem ismert. S ez volt a jeladás, hogy a híressé vált pikermi lelőhelyet alaposan és szakszerűen átkutassák és tanulmányozzák. A kutatás sokáig tartott, de sok minden el is mondott a világnak arról, milyen volt a föld eme kis csücskében a táj s az élet úgy vagy másfél millió évvel ezelőtt.

Elbeszélésünk színhelye Észak-Amerika, ezúttal a felső jura napsugarában ragyogó mai Montana és New Mexico között elterülő vidék. Ez a trópusi szépségű táj a leghatalmasabb óriásgyíkok (*Brontosaurus*, *Diplodocus*, *Branchiosaurus*, *Stegosaurus*, *Ceratosaurus*, *Allosaurus* stb.). a förtelmes krokodilok (*Goniopholis*, *Diplosaurus* és *Coelosurhus*), valamint egyéb csúszómászók birodalma volt. Az ősi növényzetben, elsőnek a világon, a későbbi növénytípusok derék úttörőiként, megjelentek már a zárvatermők első képviselői. S miként az első zárvatermők, melyek már a tökéletesebb növénytípusok bátortalan kezdeteit jeleztek, s melyek a felső krétakorban már a mai világ valamennyi szárazföldjét birtokba vettek, ugyanúgy a szörnyeteg

csúszómászók között is megjelent már a sok kis emlős (*Priacodon*, *Tinodon*, *Menacodon*, *Laodon*, *Dicrocynodon* stb.). Igazi törpék voltak ezek a csúszómászók túlméretezett hús- és csonthegyei mellett, agyuk azonban sokkal tökéletesebben kifejlődött, s ereikben már meleg vér csörgedeztet; ezek voltak az emlősök családjának kezdetei. Mindez körülbelül 150 millió évvel ezelőtt lehetett.

KETTŐS HALÁL

Mint számtalan hurokban összehajtогatott, széles, ezüstös szalag hömpölygött a hatalmas ívekben kanyargó nagy folyó a trópusi szépségű tájon. Langyos, kristálytiszta vize végigsimogatta a buja növényzettel benőtt, sima partokat, s elárasztotta a lapos homokzátonyokat, melyeken az Amphicotylusok, Diplosaurusok és Goniopholisok családjába tartozó csúf őskrokodilok sütkéreztek.

A felső jurai nap ragyogó fényében megvillantak a víz színén a pompás, szárnyas levelekkel ékes cikasz gyönyörű ligetek, a világos fenyőerdők az ágaikon csüngő tobozokkal együtt, s az óriási

sequoyafák tiszteletreméltó törzsei, melyek mint zöld obeliszkek nyúltak zöld koronájukkal a végétől magasságokba, majdnem fel egészen a fellegekig. A sokféle fa festői zöld csoportokat alkotott a száraz, homokos parton, itt kisebbeket, ott nagyobbakat, sőt néhol terjedelmes őserdővé is szaporodott. Azokon a részeken, ahol egy-egy kis patak vizétől bőségesen átnedvesedett, laza talajú, árnyékos völgyecskék húzódtak, rengeteg páfrány nőtt, némelyikük lián módjára kúszott magasra, pompás leveleivel

gyönyörűen feldíszítve a sequoyák törzseit. A hatalmas folyó medret ketoldalt beláthatatlan messzeségig kísérő számtalan holtág, mocsár és tavacska körül hüvelyes Hymenaea fák ligetek és erdőcsekéi zöldelltek; a fák bőrszerű szárnyas leveleket hajtottak, s kemény, fel nem nyíló hüvelyeik megéréskor belehullottak a sűrű aljnövényzetbe. A Hymenaea-félék közül csak a legerősebb egyedek növekedtek kopáladó fákká, melyek az elmúlt világnak ebben a sarkában jelentek meg először. S nemcsak a kifolyó gyanta csillogó szalagjaival tarkított kopálfák, hanem a borostyánszerű Sassafrasok s a furcsa szappanfák, a Sapindusok erdőcsekéi is itt

növekedtek legelőször, szerényen és igénytelenül, nem is sejtve, hogy a többi zárvatermővel együtt hamarosan minden jövendő idők kontinenseit birtokukba veszik.

Ahol a folyópart a nedves és mocsaras talajba veszett, áthatolhatatlan sűrűt alkotott a moha, a kúszó korpafű, az alacsony zsurló s a sok hosszú és keskeny levelű fű, melyek között csak nehezen bújtak át a különböző ősteknősök, mikor időnként a közeli homoksíkokra igyekeztek, hogy tojásaiat lerakják.

A barna és rostos törzsű, pompás cikaszok ligetéből két borzalmas külsejű, hatalmas Stegosaurus bukkant elő. Magasan felpúposodó hátukon élükkel felfelé meredő vastag csontpajzsok kettős sora húzódott végig. A pajzsok elől voltak a legkisebbek s a medencénél a legnagyobbak. Rövid, erőteljes, két csonttüskével felfegyverzett farkukat kényelmesen húzták a homokban, s mély barázdát vontak vele maguk után.

Kicsiny, lapos fejük majdnem földközelig lógott, kifejezéstelen, csúszómászókra jellemző korlátolt szemük ide-oda tekingetett, hol találhatnának valami gyenge és fiatal növényt, mellyel az éhségüket elűzhethetnék.

Már régen elfelejtették, hogy tegnap az egyik partközeli mocsárban megpukkadásig teletöltötték a bendőjüket. Elfelejtették, mert agyuk olyan apró volt, hogy még hatalmas testüknek s végtagjaiknak sem volt ura, s ezért ezeket egy másik idegközpont mozgatta és irányította, mégpedig a gerincvelőből, mely a keresztcsontról tájékán úgy megvastagodott, hogy ezen a részen tízszer annyi volt az ideganyag, mint a kis fejben meghúzódó tulajdonképpeni agyvelő.

Mint eleven s legyőzhetetlen erődök, mint ősvilági módon megszerkesztett óriási páncélos harckocsik mozogtak a Stegosaurusok, lassú lépésekkel vonulva az elnyúlt völgyben, melynek homokos talajából csak elvétve nőtt egy-egy ritkás fűcsomó vagy alacsony cikasz. Oda se hederítve haladtak el

mellettük, mintha megvetnék ezt a maréknyi zöldet, amivel úgyse laknának jól.

A két Stegosaurus, mint valami hatalmas kőkapun, áthaladt egy meghasadozott sziklából alakult keskeny szoroson. Aztán kiértek a széles, zöld síkságra egy nagy tóhoz, melynek partján ezüst harmatcseppekkel telehintett s a reggeli nap fényében a szivárvány színeinek leírhatatlan játékában villogó, magas fűszálakból szőtt szőnyeg zöldellt.

A nedvdús zöld fű olyan ellenállhatatlanul vonzotta a formátlan Stegosaurusokat, hogy lusta lépkedésből szinte hihetetlen gyors haladásba csaptak át, s éhségtől sóváran kitáltott szájjal siettek a tóhoz.

Hirtelen megtorpantak, s szemükben baljós düh lángja villant, amint észrevették, hogy az elszórtan álló cikaszok árnyékából váratlanul egy vad Ceratosaurus törtet elő.

Rettenetes ragadozó volt. Erős hátsó lábának segítségével gyorsan utolérte kiszemelt áldozatát, aztán kíméletlen kegyetlenséggel vetette rá magát, s félelmetes állkapcsával elkapva addig marcangolta, míg testéből nem maradt más, csak formátlan hústömeggel borított csontthalom, s ebből aztán addig falatozott, míg repedésig meg nem töltötte a bendőjét.

A napsugárban fémesen csillogott zöld páncélzata, hátán elmosódó barna és sárga foltok vonultak végig hosszanti csíkokban, egészen a hosszú, vöröses farkáig. Szájának alsó, kékeslila része a nyakán ugyanilyen színű, de egyre keskenyebb és halványabb csíkokban folytatódott, míg végül teljesen beleolvadt a has piszkoszöld színébe. A szörnyeteg ijesztő külső megjelenését csak fokozta vad tekintete s a szeme előtt meredező hatalmas szarva.

Az ősgyíkok családjából származó formátlan szörnyetegek mozdulatlanul álltak egymással szemben. A Stegosaurusok azért, mert arra vártak, megtámadja-e őket a Ceratosaurus, a

Ceratosaurus pedig azért, mert nem merte megkockázatni a támadást. Már éppen elég szomorú tapasztalatot szerzett a Stegosaurusokkal kapcsolatosan. Valamikor régen, fiatal és tapasztalatlan korában nekirontott egy Stegosaurusnak. Hatalmas ugrással vetette rá magát, de fogai lesiklottak a kemény páncélzatról, s mielőtt még felocsúdhatott volna, a Stegosaurus erős farkának egyetlen hatalmas ütésével a hasába döfte félméteres csontos tüskéit, s azok éles szuronyként fúródtak bele. Erre tüstént feladta a kilátástanan küzdelmet, s véres sebektől borítva visszavonult. Attól az időtől kezdve aztán sohasem támadta meg a Stegosaurust, inkább kitért az útjából. Ma azonban, hogy úgyszólvan váratlanul köztük találta magát, másként állt a dolog. A közvetlen közelében álló hatalmas hústömegek látványától felingerelve talán mégis rájuk támadt volna, ha az egyik Stegosaurus nem kezd csapodni hatalmas farkával, előbb csak lassan, majd egyre gyorsabban s egyre nagyobb lendülettel. Úgy látszott, mintha lendületben akarná tartani ezt a rettenetes fegyvert, hogy abban a pillanatban, mikor szükségesnek mutatkozik, borzalmas csapásra emelje. Talán éppen a farkán csillogó tüskék hűtötték le a Ceratosaurus vadászszenvedélyét és bátorságát, tompa agyában felidézve a régi küzdelem tapasztalatát, amikor vereséget szenvedett és súlyosan megsebesült. Ezért ma is inkább kikerülte, hogy küzdelembe bocsátkozzék ezzel a két eleven és nehezen legyőzhető páncélos erőddel.

Mikor eltűnt a helyszínről, a Stegosaurusok folytatták útjukat a tópart felé, ahol hamarosan jóízűen falatoztak a gyenge, finom növényzetből.

Közben a Ceratosaurus átvágott a zöld síkon, s a ginkgóliget szélén felkaptatott egy kis emelkedésre. Alig ért fel, megállt és szétnézett a tájon. Amerre nézett, mindenütt csupa csillogó víztükör, s körülötte, a nedves részeken a napsugár fényében és melegében féktelen bujasággal növekedő növényzet. mindenütt

lüktető, de néma élet, melynek csendjét időnként csak egy-egy hörgő hang vagy a furcsa gyíkok összecsapódó állkapcsának csattogása törte meg. Ezek a gyíkok az akkori világ urainak számítottak.

A gyík egy ideig még nézelődött, aztán hirtelen a legnagyobb tavak egyikéhez irányította lépéseiit. Egyre gyorsabban és gyorsabban futott, mintha attól tartott volna, hogy elkésik. Mert nagyon felvidította, amit a dombocskáról látott.

A nagy tó szélén, ahová a Ceratosaurus sietve igyekezett, néhány Brontosaurus legelészett a sekély vízben. A tó homokos talajában növekedő vízinövények húsos szárait s nedvdús leveleit legelték. Már reggel óta ott lakomáztak, de még mindig nem csillapították le éhségüket.

Csak egyikük hagyta már régebben abba a legelést. Apró feje hosszú nyakával együtt magasan kinyúlt a víz fölé, szemét szünet nélkül a tóparttól távol, a széles, sárgás homoksík mögött zöldellő araukariaerdőre szegezte.

Az óriásgyík himbálózó lépésekkel indult a part felé, s kisvártatva kilépett a vízből; lassan és nehézkesen mozgott, mert már nagyon öreg volt.

A zöld fűből s a zörgő zsurlók közül lassan kiemelkedett a végtelen nagy test, elől a hosszú nyak, hátul pedig a hosszú s vékony korlácsban végződő farok. Négy vastag, oszlopszerű lába húsz méter hosszúságú, kétszáz tonna súlyú testet cipelt. Valóságos csont- és húshegy volt, a természet leghatalmasabb és legormótlanabb csodája.

Mikor az alacsony parton nagy nehezen felkapaszkodott, néhány lépés után megállt. Aztán sokáig álldogált csendesen és mozdulatlanul, s megint egyre csak az araukariaerdőt bámulta.

Nem zavarták társai sem, mikor kis idő múlva kijöttek a partra. Lépései alatt tompán dongott a föld, amint végigjárták a partot, s

a nedvdús fű zöld szőnyegén alkalmas helyet kerestek, hogy mindegyikük egyedül s nyugodtan megtömhesse magát.

Békésen legelésztek, s mindegyikük mellett egyre nagyobbra nőtt a lerágott és letaposott füvek köre. De azért valamennyien a part közelében maradtak, csak egyikük kóborolt el a világoszöld leveleivel csábítgató távoli cserjésig. Alig tépett le azonban csúf szájával néhány levélkét, s alig kezdte morzsolbatni tompa, pálcikaszerű fogaival, már is undorral kiköpte, mert bőrszerűnek és keménynek találta a falatot. Így inkább a cserjés körül buján növekedő puha füvekhez pártolt. A Brontosaurusok szünet nélkül ettek, rengeteg fűvel tömték meg a hasukat, de mégsem laktak jól teljesen. Mindig újabb és újabb fűcsomókat kebeleztek be, s csak egyikük-másikuk emelte fel időnként hosszú nyakára, mint valami magas rúdra tűzött fejét, hogy körülnézzen. De mindenütt békesség honolt, semmi se zavarta a mesebeli szörnyek nyugalmát s a varázslatos szépségű vidék csendjét.

Csak a vén Brontosaurus állt még mindig mozdulatlanul s magasba nyújtott nyakkal.

Messze innét, a folyó egyik holtága partján két vad Allosaurus, öt méter magasra megnövő ősgyík szimatolt zsákmány után. Hatalmas pofájuk éles és erős fogakkal volt felfegyverezve, s erős hátsó lábukon álló testük rézvörös színét feketés-fhéres foltok mozaikja tarkázta.

Vadászaton voltak, s szemük állandóan ide-oda járt valami zsákmány után. Sokáig kutattak eredmény nélkül. Végül aztán a holtág végéhez érve hirtelen a Brontosaurussal rokon, ahhoz hasonló, csak még hosszabb farkú és vékonyabb, S betűként meghajló nyakú, hatalmas Diplodusokat pillantottak meg. Az Allosaurusok megálltak, s hosszú farkuk hatalmas csapásokkal kezdte korbácsolni a földet.

Zöld szemükből csak úgy szikrázott a bosszúság és mérhetetlen
düh, hogy nem támadhatnak, mert a Diplodocusok távol voltak a
parttól, és testük mint egy-egy dombocska felsötélt a kristálytisztá

kicsiny fejjel csak időnként bukkant fel a vízből, mikor kiléleztek, hogy tüdejüket újból friss levegővel szívják tele.

Az Allosaurusok tehetszínűen indulatukban sokáig futkároztak a parton, messzire elnyargaltak, aztán ismét visszatértek, a Diplodocusok azonban még mindig bent pihentek a vízben, mely nekik, fegyverteleneknek, kitűnő védelmet nyújtott.

Csak hosszú idő után, mikor már többször is meggyőződtek a támadás kilátástanúságáról, távoztak innét az Allosaurusok, s nem is jöttek többé vissza. Zöld szemük rettenetesen villogott a dühtől s az éhségtől, amint átügettek a homokos talajon az erdők és ligetek mentén, átvágtak az alacsony dombocskákon és enyhe hajlású völgyeken, vagy a mocsarak és tavak zöldellő partján futottak. Gyorsan szedték a lábukat, egyenest előre, csak időnként álltak meg, hogy jól körülnézzenek a vidéken; s minthogy kihalt, élettelen volt a táj, egyre dühösebben s egyre éhesebben iramodtak tovább.

Hirtelen mindenki megálltak, s feszülten figyeltek a nagy tó partja felé, melynek csillagó felszíne ott tükrözött előttük. Zöld keretében néhány legelésző Brontosaurust pillantottak meg, melyeknek magasan ívelő háta mint megannyi szürkésbarna dombocska meredt ki a zöld háttérből.

Az Allosaurusok sebes futással indultak egyenesen feléjük.

Elsőnek a vén Brontosaurus pillantotta meg őket. Karószerű nyakán ülő, magasba nyúló kis fejét ferdén elfordította, s fél szemével gondosan figyelte a távolban gyorsan mozgó, egyre nagyobbodó két pontot. Mikor szemének recehártyáján a két nehezen kivehető pont lassan a vad Allosaurusok képét vette fel, torkából hirtelen sziszegő füty tört fel. Fejét meghajló nyakával együtt sietve lekapta, aztán megfordult, s vízszintesen előrenyújtott nyakkal visszaindult a tóhoz. Sietett, mert a borzalmat szörnyetegektől való félelme győzött öregségének lassúsága és tehetszínűsége fölött.

Hamarosan elérte a partot. Csak néhány lépést kellett tennie odáig, mivel ő maradt a legközelebb a tóhoz. Nagy lendülettel, nehézkesen zuhant a vízbe, mely magasra szökkent, majd zajosan fröcsköt szerteszét, amint az állat sietve igyekezett a parttól távolabb, mélyebb vizek felé. Egyenesen haladt, a fodrozódó víz széles barázdáját hagyva maga után, súlyos lépései nyomán a finom agyag és iszap sötét gomolyagokban kavargott fel a fenékről. Addig meg sem állt, míg csupán a feje s majdnem függőlegesen álló nyakának kis része meredt ki a vízből.

A vén Brontosaurus figyelmeztető fütye felriasztotta legelésző társait is. Óvatosan felkapták hosszú nyakukat s apró fejüköt, néhányszor jobbra-balra bóllogattak, aztán, mintha hirtelen szélroham döntötte volna fel őket, mélyen lekushadtak a földre. Egy pillanat múlva valamennyi Brontosaurus kétségbeesett futással indult a tó vizéhez, mert csak ez az egy menthette meg őket. A part szilárd talaja most veszedelmesnek mutatkozott; ott minden pillanatban utolérhette őket a borzalmas és fájdalmas halál.

Mind megmenekültek, csak egyiküket érte utol a vég. Azt, amelyik messzire, egészen a távoli zöld bozótig elkóborolt a parttól.

Az már nem érte el a tó menedéket adó vizét.

A két Allosaurus hatalmas ugrásokkal vetette rá magát, s borzalmas szájukkal őrjöngve haraptak a nyakszirtjébe. Hatalmas, éles fogaiat mélyen belevájták a Brontosaurus testébe, melyet nem védett semmiféle szilárd és kemény páncél. A megtámadott óriás vadul hánykolódott, de a rablók fogai közül nem szabadulhatott. Ha sikerült is leráznia magáról a támadókat, azok még sebesebben s még nagyobb dühvel vetették rá magukat. Tépték, marták, felbőszülve a csorgó vér s a húscafatok látványától, megállás nélkül vagdosták éles, kúpszerű fogaiat az állat testebe, s egyre rettentetesebb sebeket hasítottak bele.

A véres színjáték első felvonását a Ceratosaurus egy közeli dombról nézte végig, éhesen s még egyre dühöngve a reggeli Stegosaurus-kaland sikertelensége miatt.

Szemében zöldes fény villogott, s még mielőtt kihunyt volna, a Ceratosaurus már vad iramban vágtatott a tragédia színhelye felé.

Odaérve hatalmas ugrással vetette magát a Brontosaurusra, s mert lecsúszott a hátáról, rettenetes erővel kezdte marcangolni a combját s a vékonyát.

A szerencsétlen Brontosaurus még mindig a lábán állt, s egyre azon igyekezett, hogy valahogyan elérje a tavat. De már nem sikerült, már csak tehetetlenül tántorgott, elgyengülve a hatalmas vérveszteségtől s a három vad ragadozó szünet nélküli támadásaitól.

A borzalmas s kegyetlenségében is néma harc végéhez közeledett. Bár a hatalmas test még jó ideig vergődött és megfeszült a vad küzdelemben, végül is a Brontosaurus hirtelen elvágódott a földön. Fölötte ott álltak a legyőzői, elől a felhasított nyakszirtnél a két Allosaurus, hátul, a szétmarcangolt lába és oldala mellett pedig a Ceratosaurus. Vadul csapkodtak hosszú farkukkal, s szélesre tárt, fenyegető fogakat villogtató pofával, baljós gyűlölettel vicsorogtak egymásra. Bár közös erővel terítették le a növényevő, hatalmas, de teljesen ártalmatlan óriást, az Allosaurusok mégis csupán betolakodónak tekintették a szarvval felfegyverzett Ceratosaurust.

Most aztán az a veszély fenyegetett, hogy újabb harc kezdődik, ezerszer rettentesebb, mint amit éppen befejeztek, ragadozó harca ragadozókkal. De az orrlyukaikat szünet nélkül izgató hús- és vérszag csábítása erősebbnek bizonyult. Ezért hát mindegyikük a helyén maradt, s az elesett óriás testére hajolva nekifogtak a lakomának.

Mialatt fogukat vadul és éhesen vájták a húshegybe, a legyőzött Brontosaurus társai a tó vizéből, távol a parttól tunyán és

közönyösen nézték a falatozó ragadozókat. Szemükben a legcsekélyebb részvét se csillant testvérük borzalmas vége láttán. Sorsát közömbösen vették tudomásul, mint ahogyan a legyőzött sem sajnálkozott volna egyikük halála miatt sem.

Az Allosaurusokat s a Ceratosaurust teljesen elfoglalta a véres munka. Fogakkal felfegyverzett szájuk belemart a húsba, s éhesen nyeldesték a falatokat. Ha egy-egy keményebb ín miatt nem tudták egyetlen rántással kitépni a húsdarabot, olyan vadul haraptak belé, s olyan erővel vágták bele fogas állkapcsukat, hogy végül mégis átharapták; akkor aztán a hússal együtt lenyelték. Utána mindenki valamivel odébb mélyesztették be ismét a fogukat, s változatlan, őrjöngő vadsággal harapták és marcangolták a húsos testet.

A falatozó ragadozók látványa a Brontosaurusok éhségét is felébresztette. Egymás után bedugták hosszú nyakukat a vízbe, s kis szájukkal a homokos fenéken ritkás csomókban növekedő, hosszú, zöld leveleket tépdesték.

Csak a vén Brontosaurus feje állt ki állandóan a vízből s nem legelt; ő azonban nem a lakomázó ragadozókat figyelte, hanem egyre csak a távoli homokpart mögött zöldellő araukariaerdő széle felé szállt a tekintete.

Sokáig tartott, míg az Allosaurusok s a Ceratosaurus telefalták magukat. Mikor végül megtöltött bendővel eltűntek valahol a távolban, a déli hőség már régen kellemes késő délutáni enyhületté változott.

Ekkor indult a vén Brontosaurus utolsó útjára.

Kijött a mély vízből, s lassan lépkedett a part felé, majd a part menti sekély vízben gázolt tovább, közben rengeteg halat riasztva fel, melyek sietve tűntek el előle a mélyben.

Amint a nagy tó túlsó végéhez ért, óvatosan körülnézett, s látta, hogy sehol sem se fenyegeti veszedeleml, lassan kimászott a partra.

Ahová lépett, letörte és letaposta a zörgő zsurlók sűrűjét s a magas füveket, a földön súlyos dorongként maga után vonszolt hosszú farka pedig széles barázdát vájt a szétroncsolt, szinte lehengerelt növényzetben.

Egyenesen haladt előre, anélkül, hogy bármire is ügyet vetett volna.

Már áthaladt a partot szélesen keretező zöld övezeten, s lassan lépkedett a homoksíkon. A homokos rész szélén, ahol egy gyönyörű cikaszokból álló ligetecske növekedett, hatalmas Brachiosaurusokkal, a természet által valaha is alkotott legnagyobb kolossalokkal találkozott. Súlyos, zömök testüket négy, elefántlábhoz hasonló végtag hordozta, első lábuk hosszabb volt, mint a hátsó, ezért a törzsük ferdén lejtett előlről hátra, s úgy látszott, mintha lefaragtak volna belőle. Rendkívül rövid, vastag farkuk hegye majdnem a földet súrolta. Állandóan kinyújtott, hosszú nyakukon ülő fejük még a nyolcméteres cikaszok koronáin is túlmagaslott. Most kíváncsian nézegették a vén Brontosaurust, mely rájuk se hederítve haladt el előttük.

Lassan, nehézkesen botorgott a homokon, s át se villant az agyán, hogy egyszer, vagy kétszáz ével ezelőtt már járt ezen a tájon.

Akkor azonban ellenkező irányban haladt, s apró lépésekkel, gyorsan átfutott a homokos részen. Alig bújt ki a tojásból, melyből anyja egész halomnyit rakott le nem sokkal előbb az araukariafák között egy kis gödörbe, valami máris űzte-hajtotta innét, el a világoszöld keretben csillogó, távoli mocsarakhoz és tavakhoz. Milyen más, milyen különböző ez a két út! Az első az araukariafák közül az életbe vezette, a másik most az araukariaerdőbe hívja, a halál karjai közé. Az első világosságot és életet jelentett, a második sötétséget és halált.

A nap már alacsonyan állt a láthatár fölött, mikor a fáradtságtól kimerült vén Brontosaurus az araukariaerdőhöz ért. Nehézkesen

és nagy erőfeszítéssel vonszolta magát egy kis csoport vén és hatalmas araukariához, melyek hosszú, sötét árnyékokat vetettek a lába elé.

Mikor a Brontosaurus megállt a vén fák alatt, holtfáradtan, erejét vesztve rogyott a földre. Tompa puffanásának zaja átszállt a lehullt tobozokból buján kisarjadt fiatal, ritkás cserjésen.

A Brontosaurus egy ideig csendesen feküdt, aztán hirtelen a magasba emelte póznaszerű nyakán ülő fejét, és szétnézett a környéken.

Merev tartásban maradt, sokáig nem is mozdult, kábultan egyre csak a mocsarak és tavak tükrét figyelte, melyeken közben arany fényeket gyűjtött a lenyugvó nap. Aztán lassan egyre lejjebb, lejjebb kókadt a feje, míg végül tehetsztenül hevert a homokban hosszú nyakával együtt, mely mint vihar döntötte árboc sötétlett most a homok sárgájában.

Lassan a szeme is megzavarosodott, a világ elsötétült előtte, de aztán, mikor az ájulás ködétől ismét kitisztult az agya, újból tágra nyitotta szemét, s kihunyóban lévő értelme pillanatokra feléledt. Stársaitól távol, magányosan várta hosszú életének utolsó pillanatait.

Sorsa azonban nem engedte, hogy csendben és magányosan érhesse meg a véget.

Az araukariacserjés mögött egy vén Allosaurussal végzett a betegség és az öregség. Ő is itt keresett magányt és nyugalmat, ő is idejött, hogy itt tölthesse életének utolsó pillanatait.

Már jó ideje nézte felzaklatott tekintettel a Brontosaurust. Ragadozó vadsággal és sóvárgással szikrázott fel szemében a lassan kihunyni készülő fény, s már csak az volt az utolsó és egyetlen kívánsága, hogy hatalmas ugrással rátámadhasson, éles karmait és hegyes fogait belevájhassa a lágy húsba. Utolsó erejének hatalmas megfeszítésével lassan lábra állt, s kis lépésekkel botorkált előre.

A letördelt ágacskák zaja felébresztette halálos kábulatából a Brontosaurust. Kinyitotta fáradt szemét, a cserjés felé nézett, s ebben a pillanatban borzalom és rettegés járta át egész testét. Ijedten s utolsó ereje megfeszítésével magasba emelte a nyakát, s kicsiny szemével kétségbeesetten nézte az irtózatos Allosaurust, mely mint rémítő látomás, vérszemjasan és sóváran, de fáradtságtól s tehetetlenségtől szinte reszketve állt a közelében.

A békés kimúlás nyugalmából kizökkentett ōsgyíkok gyűlölettel meredtek egymás zöldes, zavaros szemébe. Mindketten tehetetlenek voltak, mert megviselt testükből már kiszállt minden erő. A Brontosaurus már nem tudott védekezni, az Allosaurus már nem tudott támadni.

De a vad ragadozóöszön s a sóvár vérszemj egy pillanatra még győzött az Allosaurus gyengeségén és tehetetlenségén. Nagy nehezen néhány tántorgó lépést tett még előre, aztán utolsó erejének hatalmas és hihetetlen megfeszítésével, nyitott szájjal készült az utolsó ugrásra.

Ugrásra lendült – de még mielőtt a Brontosaurus hátára pattant volna, mint húsból és csontokból álló hatalmas hegy roskadt tehetetlenül össze, s szemét behunyva fáradt, halálos önkívületbe esett. Aztán még néhányszor megvonaglott és csendesen kimúlt.

A hirtelen beállott súlyos és nyomasztó csendben a Brontosaurus ismét a földre hajtotta hosszan kimeredő nyakát, s feje megpihent a finom, átmelegedett homokon.

Ebben a pillanatban bukott le a nap. Utolsó sugara megremeggett a felderengő alkonyati homályban, átvillant a fák sűrű koronáján, végiglebbent az araukariaerdőn s megvillant a Brontosaurus szemén, ahol aztán végleg kihunyt.

S vele együtt kihunyt a Brontosaurus élete is.

Körülbelül 250 millió évvel ezelőtt valahol Plzen környékén, mégpedig a felső karbon idején játszódott le az alábbi történet, abban a korban, melyből a legnagyobb feketeszén-lelőhelyek származnak. Akkortájt rengeteg mocsár és láp terült el ezen a vidéken, s bennük furcsa őskori szörnyetegék éltek. Terjedelmes őserdőket alkottak a hatalmas, faszerű zsurlók (*Calamites*) és korpafüvek (*Lepidodendron*, *Sisillaris*). melyek 10 – 30 méter magasságot is elértek, s átmérőjük a tövüknél 10–30 centiméter volt. Terjedelmes növényzetet alkottak a páfrányok is (*Alliopteris*, *Mariopteris* és egyebek), gyakran liánok vagy fák formájában növekedve (*Sphenopteris*, és némelyik *Pecopteris* fajta). Külön és egészen önálló csoportot alkottak a felső karbon növényzetében a kipusztult, kúszó *Sphenophyllum*ok. Különös típusokat jelentettek a *Pteridospermae* csoportjának képviselői (valamint a

Cucadofilicales) figyelemreméltó átmenetet képezve a spórás és magvas növények között. Fák vagy liánok módján növekedő növények voltak ezek, s páfrányszerű külsejük miatt inkább virágosnak tartották őket. Csak Diviš Štúr, a kiváló szlovák fytopaleontológus figyelmeztetett rá elsőnek, hogy ezek a már valódi magvakat termő növények nem tartoznak a páfrányfélék közé, ha külsőleg nagyon hasonlítanak is hozzájuk. Ezekhez a különös, s a fejlődés szempontjából igen fontos növényekhez tartoznak az *Alethopteris*. *Neuropteris*. *Linopteris*, *Odontopteris*, *Pecopteris* *Pluckenetti* *Sphenopteris Hoeninghausi* és még sok más. A felső karbonkorban mocsarakban a virágos növények közül elsősorban a *Cordaites* különböző fajtái növekedtek. Ezek szabálytalanul elágazó fák voltak, az ágak végén sűrű spirálisban elhelyezkedő hosszú levelekkel; virágaik (*Cordaianthus*) külön-neműek, termésük (*Cardiocarpus*) szív alakú. Ezekben a mocsarakban ritkán a cikaszfélék (*Whitleseya*) és tűlevelűek (*Walchia*) képviselői is előfordultak.

A felső karbon (s ugyancsak a későbbi alsó perm) növényeinek jellegzetessége a gyors fejlődés, gyors növekedés volt. Sok fytopaleontológus úgy véli, hogy a hatalmas zsurlók, korpafüvek és fa- vagy liánszerű páfrányok növekedése igen gyorsan folyt le; ezek a magas törzsek talán egy év alatt, vagy alig pár esztendő alatt nőttek meg olyan óriásira. A fás törzsek felnövekedése természetesen több évtizedig is eltartott. A felső karbonkorban növényzet dús és gyors növekedése egyebeken kívül a kedvező éghajlatot is megkövetelte. Régebben úgy vélték, hogy ez a növényzet trópusi éghajlat alatt tenyészett. De az újabb ismeretek, melyek szerint a faszerű és egyéb páfrányok nem igényelnek jó növekedésükhez magas, trópusi hőmérsékletet, inkább egyenletes hőt és sok nedvességet, az utóbbi időben egyebeken kívül megváltoztatták a karbonkor éghajlatra vonatkozó nézeteket is; ma azt tartjuk, hogy a karbonkor éghajlata szubtropikus és nedves

lehetett. A növényzet jellege jelentős csapadékra utal, melynek egyes tudósok szerint általános, mások szerint viszont csak helyi jelentősége volt, mégpedig éppen a felső karbonkori őserdőkkel borított vidékekkel kapcsolatosan. A növényzet dús fejlődésére talán ugyanilyen nagy befolyása volt a levegő – a nagy vulkáni tevékenység következtében beállott – bőséges széndioxid (CO_2) tartalmának is. Egy cseppet se csodálkozunk hát, hogy a buja, gazdag növényzet alapjává vált az állatvilág nagy és tarka fejlődésének.

A felső karbonkori őserdők adtak otthont a különös ősrovaroknak (*Palaeodictyoptera*), a többi szárnyas rovar egyik ősének, a *Stegocephalusoknak*, ezeknek az érdekes kétéltűeknek, a legrégebbi szárazföldi néglábúaknak, s végül a különböző ősrovaroknak, köztük a legcsúfabb *Edaphosaurusnak*. Maradványaikra nálunk Plzen és Rosice – Oslavany környékén bukkantak rá. A mocsarak és folyók vizében tömegesen élt a porcogós feje végén ijesztő fogas tüskével ellátott őscápa (*Pleuracanthus*), továbbá a kis, apró és négyszegletű pikkelyes s minden kis uszonyán tüskés *Acanthoda* (*Acanthodes*), valamint a különféle üveges pikkelyű hal (*Amblypterus*, *Pyritocephalus*, *Palaeoniscus*). A kövek és korhadó törzsek alatt kerestek rejteket a különböző ősszázlábúak és őssoklábúak (*Glomeropsis*, *Archiscuderia*, *Acantherpestes*, *Ephoberia*, *Pleuroiulus*, *Hemiphoberia* és mások), néha a *Cyclophthalmus* s a hatalmas és titokzatos *Arthropleura* is. Számtalan rejtekből leskelődtek zsákmányukra a még észrevehetően tagolt potrohú őspókok (*Hemiphrylius*, *Promygale*, *Anthracomartus*, *Rakovnicia*, *Anthracophrynus* és egyebek). Ennek a közép-csehországi karbonkori állatvilágnak megismertetésében rengeteg érdemet szerzett néhai dr. Antonín Frič, a prágai egyetem tanára s a Nemzeti Múzeum zoológiai, paleontológiai és geológiai gyűjteményének vezetője. Egészen véletlenül jutott ezeknek az

állatoknak a tanulmányozásához. 1862-ben ugyanis arról értesült, hogy a prágai Gázművek nýíranyi szenet használ a gáz előállításához, s ebben a szénben valami élőlényfélék nyomai láthatók. Fric késedelem nélkül megvizsgálta a szenet. S mikor meggyőződött róla, hogy a szén csakugyan ritka, felső karbonkori állati maradványokat tartalmaz, nem habozott, hogy tudományosan is kiaknázza. Idővel annyi anyagra tett szert (az óriás-hegységi permről is), hogy ismertetésükhez négy vastag kötetre volt szükség. Ezt a művét, mely elsősorban a Stegocephalusok alapvető feldolgozásával vált híressé (*Branchiosaurus*, *Dawsonia*. *Limnerpeton*. *Hyloplesion*. *Seeleya*, *Microbrachis*, *Cochleosaurus*, *Gaudria*, *Nyrania*, *Keraterpeton* és egyebek), külföldön is nagyra értékelték; a londoni Geológiai Társaság a Lyellow-díjjal, a párizsi Akadémia pedig a Cuvier-díjjal tüntette ki.

ELPUSZTULT VILÁG

Az éjszaka áthatolhatatlan sötétségét elűzte a hajnali derengés, melyben lassacskán kirajzolódtak az őskori táj körvonalai.

A hajnali ködből és ezüstös párákból lassan elővillant a felső karbon izzó napkorongja. Sugarainak aranyalábjai a hatalmas mocsarak és lápok iszapjában buján növekedő különös növényzet legdúsabb sűrűjébe ūzték a ködfoszlányokat.

Elővillant a számtalan sziget, a sok repedezett szikla, a szorosok, csatornák és öblök útvesztője, a sekély tavak, mocsarak és szárazabb részek tarka szövevénye. A levegőt elárasztotta a mocsarak kigőzölgése. A Lepidodendronok, ezek a koronájukat esernyő módján, magasan fent kiterjesztő, óriási, faszerű korpafüvek az ég felé emelték gyönyörű fejüket. Egységes ligeteket alkotva nőttek ki a mocsarak és tocsogók nedves talajából, s a mohok és alacsony páfrányok zöld aljnövényzetéből. Velük együtt növekedtek a rokon Sigillariák is, melyek szélcsendes napokon bőbitás fejű óriási oszlopokként meredtek hosszú törzsükkel mozdulatlanul a magasba, s törzsük tele volt a lehullott levelek nyomán maradt forradásokkal. A terjedelmes lápok partjain óriási zsurlóféle Calamiták nőttek, melyeknek számtalan örvös ággal és keskeny levéllel teli vaskos és magas törzsei a ritkás iszapba mélyesztették minden irányban elágazó, óriási gyökérzetüket.

Mindezek a Lepidodendron-, Sigillaria- és Calamita-ligetek egyetlen áttekinthetetlen őserdőt alkottak, melyben a fiatal aljnövényzet áthatolhatatlan sűrűje gyorsan növekedett mindenütt, ahol a vad szélviharok letörödelték és gyökerestől kiforgatták ezeket a fákhoz hasonló óriásokat. Törzseiken mint nagy, zöld kígyók kúsztak a magasba a különböző liánszerű

páfrányok, melyeknek óriási levéllegyezői gyönyörű, zöld csipkeszalagokként lebegtek a párás levegőben.

Azokon a helyeken, ahol a talaj jobban kiszáradt, a nyitvatermőkhöz tartozó karcsú, magas törzsű, többszörösen osztott és szabálytalanul elágazó koronájú, délcég Cordaiták erdőcskéi zöldelltek. Az ágak végén csoportosult ép élű, bőrszerű s a fűhöz hasonlóan hosszúra nyúló szálak levelei mint zöld szuronyok meredtek a ragyogó nap derűs fényébe, s őrizték a sárgás, tobozos virágzatokat. A Cordaiták között pedig számtalan faszerű páfrány növekedett, gyönyörű, szárnyasan összetett levelekből álló óriási koronáikkal szélesen elterjeszkedve minden irányban s éhesen szíva magukba az életadó napsugarak záporát.

A mocsarak szélén az állandó nedvességgel átjárt talajból különös Pteridospermák törtek a nap felé. Külsőleg a páfrányfélékre hasonlítottak, alacsonyan, fák vagy liánok formájában növekedtek, lent tengődtek a föld színén, az árnyékban, vagy fent a magasban, a napsugaraktól átforrósodott levegőben hordozták koronájukat, olykor kígyó módján tekergőztek a faszerű korpafüvek és zsurlók törzsei körül, megkerülve ágaikat, vagy átbújva koronáik szövevényén, egyformán azon igyekezve, hogy zöld legyezőikkal a lehető legtöbb napfényhez jussanak. A páfrányokkal ellentétben leveleik alsó részéről hiányzottak a spóratokok. Mert már valami magféléket termettek, s ezekkel szaporították és tartották fenn a fajtájukat. Figyelemreméltó típusok voltak, átmenetet képeztek a páfrányfélé növények s a nyitvatermők között, olyan típusok, melyek arról vallottak, hogy a növényzet fejlődése nem áll meg az elért fokon, hanem feltartóztathatatlanul tör előre.

A mocsaras tájra súlyos csend nehezedett. Még nem élt itt olyan teremtmény, mely hangjával megzavarta volna a szinte örökös csend varázsában élő vidék némaságát. Csak olyankor, amikor szelek és viharok zúgtak át a tájon, szólaltak meg az erdők; ez a

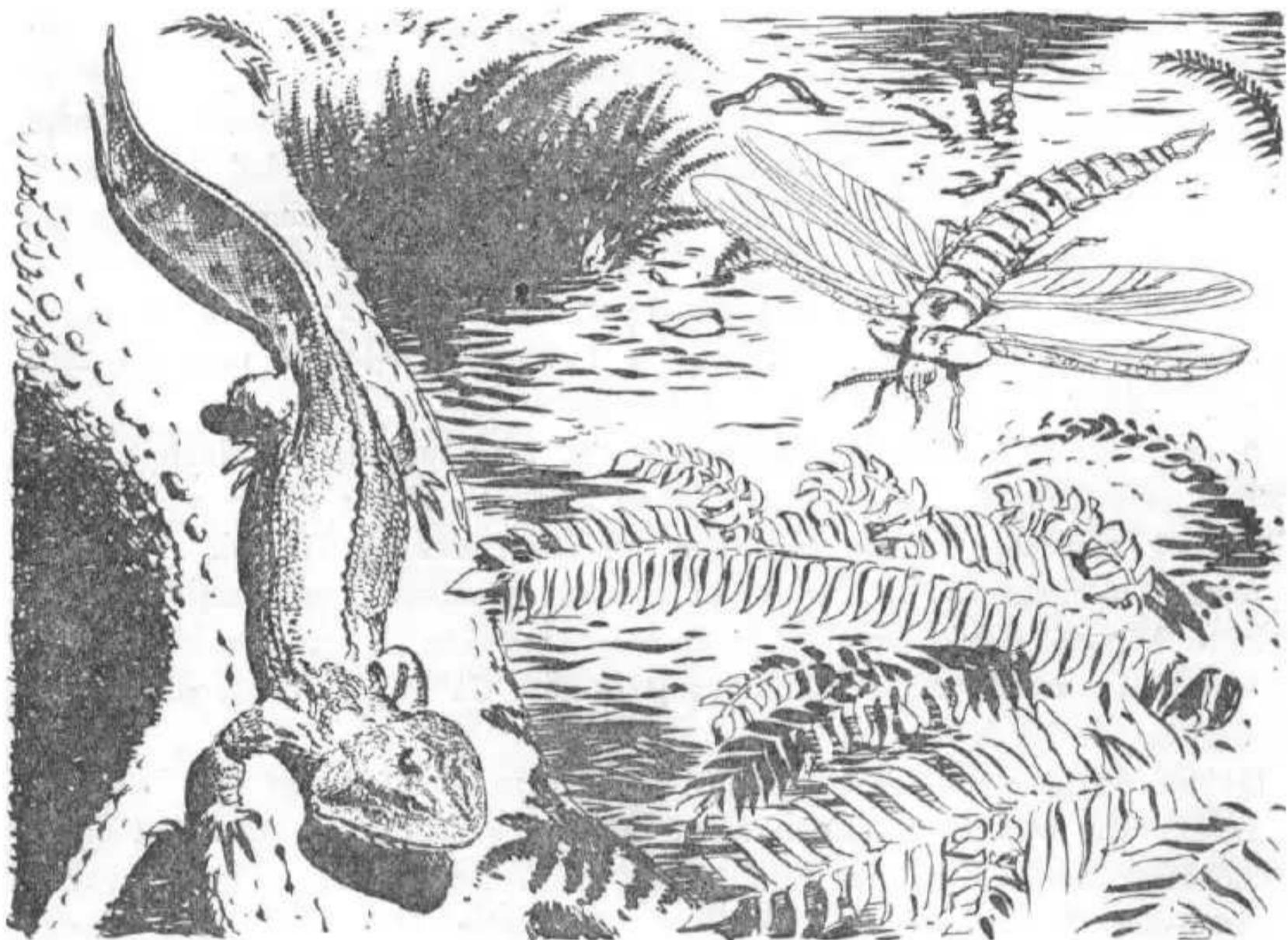
hang azonban nem hasonlított mai erdeink könnyű susogásához vagy komoly zúgásához, csupán valami érdes és éles recsegés volt, mely csikorogva járta át a Calamiták, Lepidodendronok és Sigillariák őserdeit.

De az ősrégi természetet elborító csend nem jelentette az élet hiányát. A tavak vize számtalan halnak adott otthont, elsősorban a karcsú Palaeoniscidáknak, aztán a Pleuracanthidáknak, ezeknek a tarkójukon hosszú tövist viselő őskori, kezdetleges őscápáknak, a mindenféle őskétéltűeknek, s helyenként az első, csúf őskígyóknak is. Az iszap mélyébe belefúródva éltek az apró kagylók különböző ősformái. A növények zöld szárai közt villáslábú rákocskák, kagylós rákok és egyéb hasonló teremtmények úszkáltak, s köztük ott hemzsegett a különböző ősrovarok számtalan lárvája is; ez utóbbiak állandó életveszedelemben éltek, hiszen szüntelenül leskelődtek rájuk a halak s a Stegocephalusok lárvái, sőt maguk a kisebb Stegocephalusok is. A vízparton, az alacsony páfrányok sűrűjében mérges skorpiók és ízelt potrohú, hatalmas őspókok lestekek az apró ősrovarokra.

Az alacsony páfrányok zöld legyezői s a kúszó korpafüvek fölött furcsa, szöcskeszerű Oeschidiák és Sthenaropodák ugráltak, leesésük zörejével nemcsak egymást, hanem a korhadó növényi maradványok között rejtőző rengeteg svábot, százlábút és ikerszelvényest is megriasztva. Olykor zsákmányt kergető szitakötők szelték át a levegőt, többnyire a víz fölött surranva, ahol kavargó körtáncot jártak a kérészekhez hasonló Triplosobák, Mischopterák, Corydaloidák és egyebek. Gyorsan, de nesztenül repültek; csak mikor az óriási Meganeura szállt át a táj fölött, hallatszott élesebb, áthatóbb zaj a levegőben.

A vihartól kiszakított s csúcsával a mocsár vizébe zuhant óriási Lepidodendron sebhelyes törzsén szinte élettelenül feküdt egy Urocordylus.

Háromoldalú koponyájának elülső részén elhelyezkedő apró szeme azonban figyelmesen kutatott valami eleven teremtmény után. Tekintete egyszerre megakadt egy hosszú, tarka százlábún, mely vékony testével elnyülva haladt a gyökerek szövevényében s a kidőlt korpafüvek vékony gyökérszálai között.

Az Urocordylus egyetlen pillanatra se vette le róla a tekintetét. Sajnos, nagyon messze volt tőle ahhoz, hogy egyetlen mozdulattal elkaphassa. Ezért hát türelmesen várt, míg a százlábú közelébb kerül hozzá. De nem várhatta ki. A remélt zsákmány hirtelen eltűnt a gyökerek között, s többé már nem is bukkant elő.

A Stegocephalus várt még egy ideig. De mikor aztán semmi egyéb se mutatkozott, óvatosan a ledőlt törzs alá mászott, egészen

a kifordult gyökérzetig. Itt sem hagyta azonban abba, a

szét kíváncsian, nem látja-e meg valahol az eltűnt százlábút. Mikor azonban ott sem akadt a nyomára, visszafordult, s halkan lesiklott egy kőről a vízbe, és elúszott, hatalmas, oldalt ellapuló farkával evezve, a mocsár közepe felé.

Aztán hirtelen megfordult, s kisvártatva már megint mozdulatlanul feküdt a kidöntött Lepidodendron vastag ágán, mely mint kis zöld sziget meredt ki a vízből. Egészen az ág szélén feküdt, fejét leszegezve, s így szemlélte az apró, de fürge Amblypter halacskákat. Elnézte, milyen gondosan vizsgálják a vízinövények szárát, nem akad-e rajtuk valami jó ennivaló, milyen figyelmesen kutatják az iszapos fenéket, ahol sok kövér kukac szokott elbújni. De hamarosan megunta a nézelődést. Magasabbra kúszott az ágon, egészen odasimult hozzá és tovább leskelődött.

Mereven feküdt, teljesen mozdulatlanul. Egyszerre finom susogás hallatszott a levegőben, s az Urocordylus előtti ágacskára valami furcsa, nagy ősrovar telepedett le; ízelt teste volt, ugyanolyan nagy szárnyakkal, s előttük még egy szárnyas, kis testkinövéssel, gömbölyű fejét hosszú, ugyanígy tagolt vékony csápok díszítették, s oldalt elhelyezkedő két nagy és összetett szeme között a homlokán még három egyszerű szem foglalt helyet. Hatalmas, ízelt potroha oldalt elszélesedett, s a végén tapogatópamaccsal volt felszerelve. Stenodictya volt; a legrégebb szárnyas rovarok egyike, mely először mutatkozott itt, ezekben a felső karbonkori mocsarakban, s még magán viselte elődei minden kezdetleges jegyét.

A Stenodictya szeretett volna megpihenni egy ágacskán. Vízszintesen széttárt szárnya, melyet nem tudott összezární, gyönyörű, ezüstös ragyogással remegett a napsugarak fényében.

Az Urocordylusnak felragyogott a szeme. Gyíkszerű teste egyetlen gyors mozdulatával rávetette magát a Stenodictyára, s apró, éles fogait belevájt a testébe. Mikor aztán falatozni kezdett a testéből, az egyik szárny, mint valami hatalmas ezüstpikkely,

lehullott a mocsárba, s eltűnt a zavaros, sötét vízben. Ott hevert aztán sokáig, olyan sokáig, hogy ez az idő évekkel ki sem fejezhető. Hiszen ennek a parányi szárnyacskának a sírja fölött az eltűnt világok mérhetetlenül hosszú korszakai szálltak el, míg végül az ember megtalálta, kihozta a szénbánya ragyogó mélyéből a ragyogó napvilágra, s rájött, hogy a szárny a mai rovarok egyik ősének maradványa.

Közben a nap izzó gömbje már magasra emelkedett a keleti látóhatár fölött, s tüzes sugarai elűzték az Urocordylust reggeli leshelyéről. Lassan visszamászott a hegekkel borított törzsről a partra, eltűnt az alacsony páfrányok sűrűjében, s kényelmesen elhelyezkedett az árnyékban.

A napsugár teljes ragyogásában hirtelen kitárult a táj szépsége.

Ez már nem volt az előző devonkorai puszta, nap égette föld, melynek mogorva komorságát csak helyenként enyhítette az egyszerű és egyhangú növényzet itt-ott látható jelentéktelen szigetecskéje. Itt már megjelentek az első igazi, terjedelmes őserdők, a formák szépségével és sokféleségével, a világoszöld kúszónövényektől s a sötétzöld mohák párnáitól egészen a páfrányok szárnyas legyezőinek pompázó szépségéig, a Sigillariák szétborzolt bóból jáig, a Lepidodendronok kosaras koronájáig s az oszlopszerű Calamiták dús lombú ágaiig. Ez a kép mintha valami bűbájosan szép meséből bukkant volna elő, melynek története az elképzelhetetlenül távoli múltban játszódik le, amikor a szokatlanul kedvező feltételek következtében az élet szinte tobzódott és forrt, vadul fejlődött, s kimeríthetetlen találékonyságában sok új, riasztó és meglepő, de minden sikeresen új s eddig még sohasem látott szépségű típust alakítva ki. Egyik megragadó színhelye volt minden élő örök és feltartóztathatatlan fejlődésének, melyet emberi szem nem látott, de melyből az emberi leleményesség és értelem sokat eltált, sokról bizonyosságot szerzett.

Ez a szépség azonban néma volt és hideg.

A zöld magány megmerevedett szépsége volt, tarka virágok és kábító illatok nélküli, egyetlen kis hang nélküli szépség, hiszen a néma és tompa agyú Stegocephalus számított az akkori állatvilág koronájának.

Ezeknek az őskétéltűeknek farkuk volt, testük hasonlított a szalamandrák, gyíkok, krokodilok, sőt a kígyók testéhez is, a legalacsonyabb fejlődési fokon álló, legrégebb négylábú gerincesek ismeretőjeleivel, s csontvázukon még sok jel utalt hal őseikre is. Testük hasi részét különböző módon és különféle alakban kiformált pikkelyekből vagy pálcikákból álló kemény páncél védte. Szabályosan szélesedő, háromszög alakú koponyájuk, a mai kétéltűekével összehasonlítva, fent teljesen el volt zárva csontokkal. A falcsont közepén kerek nyílás szolgált a harmadik szem részére, melyet bár bőr fedett, de még bizonyos érzékszervi működésre is alkalmas volt. Ezek az állatok különböző nagyságúra növekedtek, voltak köztük néhány centiméteresek és igazi óriások is, melyeknek koponyája egyméteresre is megnőtt; ezek az óriások azonban nem éltek itt, ezekben a felső karbonkori mocsarakban.

A Stegocephalusok általában mocsarakban és ingoványokban éltek, s ezek vizében rakták le a nőstények a tojásaiat. A tojásokból egy idő múlva kibújtak a lárvák, melyek külső kopoltyúval lélegeztek, s a kopoltyúk legyező formában, vagy mint rojtos kinövések díszítették a fejük végét. A kifejlett Stegocephalusok a szárazon is éltek, mert a kopoltyúlégzést tüdőlégzéssel cserélték fel; a vizet azonban sohasem hagyták el végleg, és sohasem távoztak el túlságosan messzire tőle.

Így aztán az Urocordylus is az ingovány közelében tartózkodott, s a part menti növényzet sűrűjét járta, gondosan megnézett minden hézagot a kövek között, megvizsgált minden kis rothadó levélcsomót, mert ott mindig lehetőség nyílt rá, hogy elkaphat

valami figyelmetlen svábbogarat, karcsú százlábút vagy kövér kukacot.

Az *Urocordylus* sikeresen vadászott a páfránylegyezők alatti zöld félhomályban. Mikor megtöltötte éhes bendőjét, pihenésre vágyott. Átfurakodott tehát a folyót szegélyező zöld növényzet sűrű gubancain; ez a folyó szüntelenül táplált a vizével egy terjedelmes ingoványt, melyet csatornák kötöttek össze más mocsarakkal és ingoványokkal, úgyhogy az egész táj valami furcsa útvesztőhöz, a vizek és ingoványos talajok áttekinthetetlen mozaikjához hasonlított.

A folyóparton hatalmas, lapos szikla hevert kissé a víz színére dőlte, s csodaszép, páfrányszerű Neuropterisek, valamint Sigillariák vastag törzsei vetették rá árnyékukat. Itt húzódott meg világoszöld gombolyagban a *Sphenophyllum*, ez a csodálatos, virágoszöld növény, melynek vékony ágakon ülő csomóiból örvös, ék alakú levélkék növekedtek. A különös Noeggerathiák, ezek a leginkább afféle vízi páfrányoknak nevezhető rejtélyes növények, egyszerűen szárnyalt, nagy, széles és bőrszerű, sűrűn erezett leveleik legyezőivel a lápok iszapos mélyéből nőttek ki, s a szikla minden felén sűrűn keretezték a folyópartot.

Az *Urocordylus* most ehhez a sziklához igyekezett.

Lassan közeledett hozzá, s mikor megállt a szélénél, kikereste a legalkalmasabb helyet, hol kúszhatna fel rá a legkönyebben.

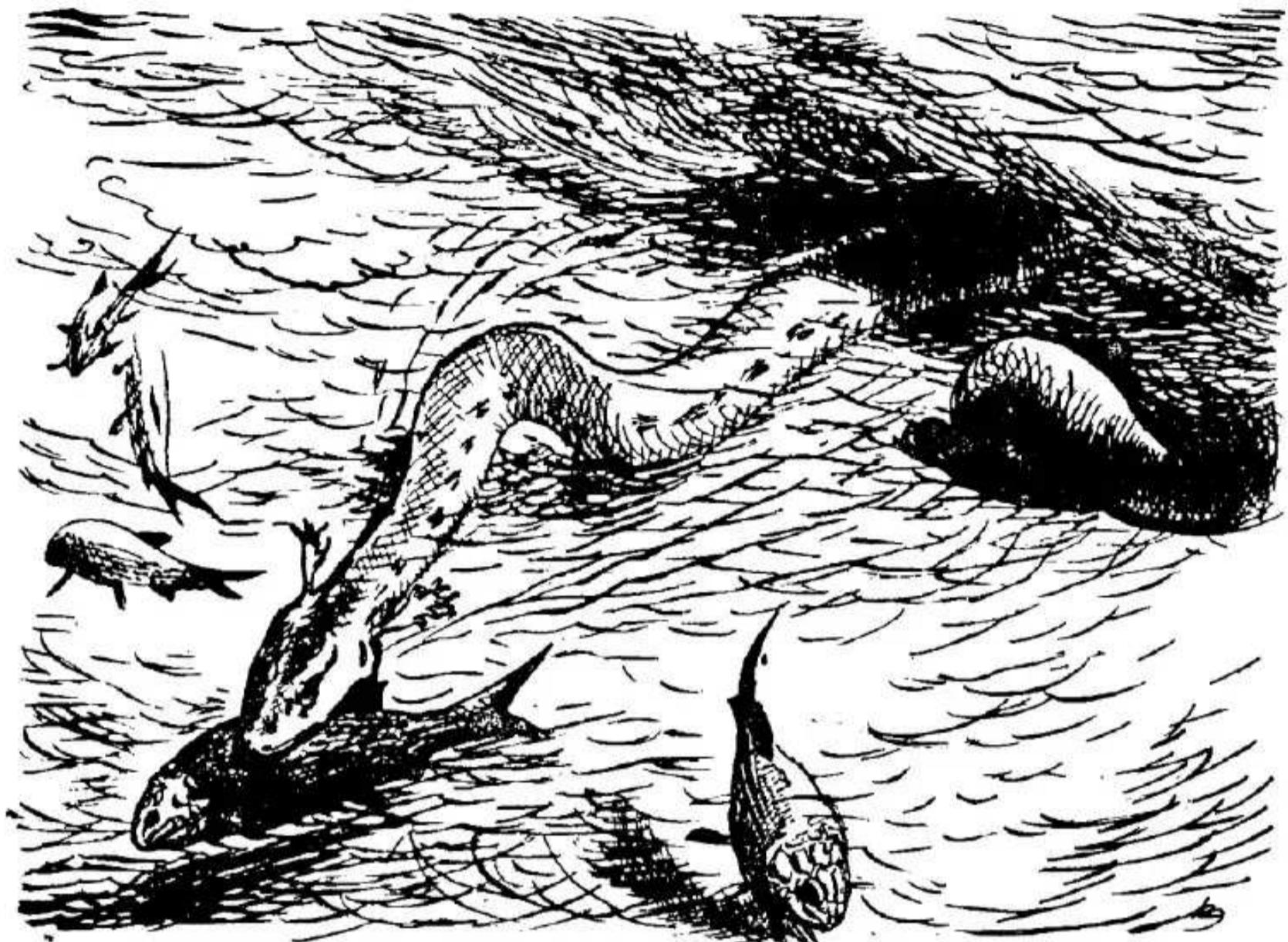
Amint felkapaszkodott a sziklára, megállt és körülnézett. Látta, hogy egyik felén ott pihen már egy jöllakott Keraterpeton, a koponyája hátsó részén két hosszú, hegyes tüskével felfegyverzett, gyíkszerű állat, s nem messze tőle néhány szalamandrához hasonló *Branchiosaurus* hever. Az *Urocordylus* kikerültetőket, s a szikla túlsó része felé indult, mely itt a partról kinyúlva a víz fölé hajolt.

Az *Urocordylus* lassan kúszott a szikla szélén. Hirtelen megállt, hogy megpihenjen, s a kellemes hűvösben nyugodtan emésszen. A

sziklához lapult, fejét a kőlap szélére hajtotta, de még mielőtt a szemét behunyhatta volna, tekintete egy *Branchiosaurus* tetemére tévedt, mely a folyóparton a kövek között hevert. A kimúlt test hassal felfelé feküdt, s körülötte egész sereg apró, két-három centiméteres nagyságú *Seeleya*, a legkisebb ismert *Stegocephalus* nyüzsgött. Gyenge kis fogacskaikkal falánkan harapdálták a *Branchiosaurus* testét, de csupán az oldalát, mert az egész hasi részt pikkelysorok borították, melyek kemény, összefüggő páncélt alkotva még halála után is megvédték viselőjüket. Az *Urocordylus*, mintha zavarta volna a kimúlt *Branchiosaurus* körül nyüzsgő *Seeleyák* serege, megszakította pihenését, s lusta lépésekkel indult tovább a szikla szélén. Csak mikor a sziklának a víz színe fölött legmesszebbre kinyúló részéhez ért, állt meg s hevert le pihenőre.

Fejével a víz fölé hajolva egy ideig kíváncsian figyelte, mi történik odalent. A különböző ősrovarok lárváinak társaságában kicsiny, körülbelül két centiméter hosszú *Palaeorchestis* rákok mászkáltak a növényzet között; hosszú csápjuk volt, keskeny, megnyúlt ízelt testük végén széles pikkelykék legyezője díszlett, s közöttük egész sereg hozzájuk hasonló *Gasocaris* tartózkodott. Az *Urocordylus* hamarosan megunta az ősrovarok lárváinak s az apró rákoknak vidám játékát. Már jóllakott, s most édes pihenésre vágyott, mit is törődött volna a körülötte rajzó éettel! De mielőtt behunyta volna kifejezéstelen szemét s elszenderült volna, még észrevette, hogy a növényzet közé egész sereg fiatal *Amblypter* halacska úszott, s márás sóváran rávetették magukat a lárvákra és rákokra, hogy megtölthessék éhes hasukat. S már majdnem álomba merült, mikor a kő alatti sötét rejtekéből hirtelen kibukkan egy *Dolichosoma*, ez a hosszú, lábatlan, a kígyóhoz feltűnően hasonlító *Stegocephalus*. Villámként vetette magát a rajra, s mielőtt még a meglepett halacskák elmenekülhettek volna, apró, éles fogait márás belevájta az egyikbe, s hosszú testének

hullámos mozgásával már lassan vissza is úszott sötét rejtekébe, hogy ott nyugodtan felfalhassa elejtett zsákmányát.

A nap már magasan járt a látóhatár fölött, sugarait fáradhatatlanul záporozta a tájra, a vizek csillogó felszínére, iszapos partjukra s a

zöld őserdők végtelen tengerére. Az őserdők több százezer esztendős, hosszú fejlődés során keletkeztek, ez a fejlődés szegényes és egyszerű növényi alakzatokkal kezdődött, s egészen a csodálatos szépségű, zölden csipkézett páfránylegyezőig s a Sigillariák rojtos bóbítájáig vezetett. Az első, nem valami tetszetős külsejű növényféléktől, a kúszó indáktól egészen a karcsú és mutatót törzsű faszerű zsurlókig, korpafüvekig és páfrányokig, melyek magasan a talaj fölött, az aranysugarakkal ragyogó nap közelében tárták ki koronájukat. Ezek a zöld őserdők, melyek sok-sok százezer esztendő elmúltával megszabadították a világnak ezt a részét a pusztaságtól és tartalmatlan ürességtől, s az

eljövendő szépségek ígéretének számítottak, most némán álltak itt, mint a végtelen csend és hallgatás hatalmas, zöld templomai.

Az *Urocordylus* még mindig nyugodtan szunyókált, s vele együtt a szarvakat viselő *Keraterpeton* s a szalamandraszerű *Branchiosaurusok* is. A mocsarak kigőzölgésével átitatott levegő még a mély árnyékban is teljesen áttüzesedett, s megtelt a rengeteg korhadó növény szünet nélkül áradó dohos szagával. Ebben a forró és nedves levegőben buján tenyészett az élet, mert megvolt minden lehetősége a növekedésre, fejlődésre s a csodálatraméltó átváltozásra is.

A forró és párás levegő fölött állandó, vigasztalan csend lebegett.

Valahol a lapos szikla közelében, melyen a *Stegocephalusok* megpihentek, a *Sigillaria*-törzs gyökereinek szövevényéből egy óriási *Arthropleura* kúszott elő; egy méternél is hosszabb lehetett, s külsejét tekintve nagyon hasonlított a százlábúra. Teste keskeny volt, megnyúlt, ízelt és ívelt. Törzsének két-két páros lábbal ellátott minden íze két tengelyes gyűrűből állt, s ezekhez csatlakozott két háromszögletű oldallebeny. Egész testét különféle tüskék és dudorok díszítették. Óvatosan mászott át a korhadó növényhalmokon, az odvas törzsek, tönkök és kidőlt fák üregein, mindenütt rovarokat, főleg svábokat keresett, melyekből rengeteg akadt erre. De kutatott ízelt potrohú, förtelmes őspókok után is, mint az *Arthrolycosa*, *Promygale* és egyebek, továbbá az *Archiscuderiák*, *Anthracoilulusok*, *Glomeropsisok* és hasonlók családjához tartozó rengeteg százlábú után, mely utóbbiak közül sokak tüskések voltak, tarkán színezettek, és nagyságban is különböztek egymástól. Csak a *Cyclophthalmusok* és *Isobuthusok* családjába tartozó skorpiókat kerülte ki, ha vadászkirándulásain összeakadt velük; rájuk se hederített, talán nem találta

ízleteseknek őket, vagy talán félt mérges mirigyekkel ellátott hegyes tüskéiktől.

A vadászattal elfoglalt Arthropleura pihenés nélkül húzta hosszú, ízelt testét a kidőlt Sigillariák és Lepidodendronok gyökereinek szövevényében, megállás nélkül kúszott át a korhadó növényzet halmain, melyeket nem csupán a vad viharok döntötték földre, hanem az öregség is. Ha vadászútján olyan helyre ért, ahol az őserdő zöld boltozatának résein a napsugarak keskeny nyalábja egészen a föld felszínéig hatolt, megváltoztatta kóborútja irányát, s eltűnt az alacsony páfrányok sűrű legyezői alatt.

Bár vadászútján nem követett határozott célt, mégis a folyópart felé vett irányt, egyenesen neki a lapos sziklának, melyen a Stegocephalusok pihentek.

De nem jutott el odáig.

Egy nagy és súlyos toboz, mely a húsz méter magas Lepidodendronról hatalmas zajjal csapódott a víz ezüstös felszínére, úgy megriasztotta, hogy egy pillanat alatt eltűnt az alacsony páfrányok sűrű szövevényében, s többé már elő se bukkant.

A toboz éles csattanása a Stegocephalusokat is megijesztette. Sietve lekúsztak a szikláról, és eltűntek a kövek alatt vagy a gyökerek közötti üregekben.

A toboz megriasztotta a vízben nyüzsgő apró Acanthoda halacskákat, melyeknek orsó alakú testét apró, de erős, négysegletesre formált pikkelykék borították, s minden uszonyukon, a farkuszony kivételével, hosszú, erős tüske volt látható. Azonnal felhagytak a vadászattal, s villámgyorsan menekültek a part menti sekély vízből a távolabbi, mélyebb vizekbe. Sietős menekülésüktől megrémült a Prolimula is, egy pillanatra teljesen megmerevedett, majd kis idő múlva nehézkesen és fáradtságosan újból bevonszolta magát a fenék iszapjába, az apró Palaeanodontus kagylók és rokonaik közé.

Abból a pontból, ahol a folyó színére ráesett a Lepidodendron súlyos toboza, körök indultak szét, egyre nagyobbodtak, végül valamennyi eltűnt a parton a zöld növényzet között. S mikor az utolsó kör is elenyészett, újból csend támadt mindenütt.

A vidék sokáig teljesen élettelennek látszott.

Egyszerre azonban a folyó mocsaras partján növekedő Lepidodendronok magas törzsei közt felbukkant egy hatalmas, csúf gyík. Az *Edaphosaurus* volt, egyike az első őscsúszómászóknak, melyek Földünköt benépesítették. Legfurcsábbnak látszott rajta a hátán végigvonuló nagy taraj, amely tüskés kinövésekben végződő, pálcikaszerű csontokból tevődött össze; ez a csontos, bőrrel bevont s a bőrhöz tapadó háti taréj nem volt más, mint a csigolyák rendkívül módon meghosszabbodott tövisnyúlványainak sora. Annak ellenére, hogy ennek a hatalmas őscsúszómászónak meglehetősen riasztó volt a külseje, mégsem fenyegette a többi állat életét. Növényevő volt, s elsősorban mindenféle nedvdús növények jelentették a csemegéjét.

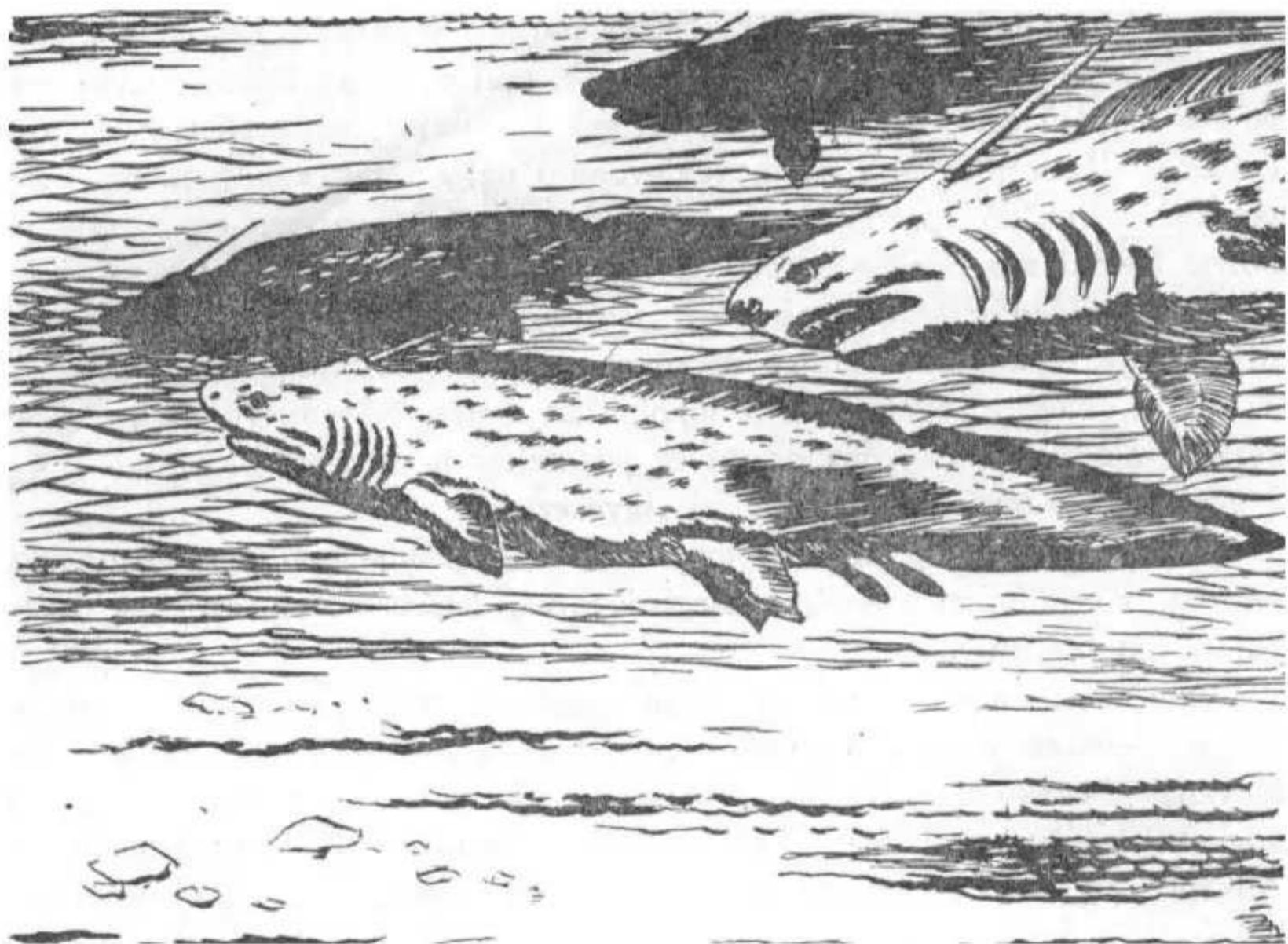
Az *Edaphosaurus* a folyópart felé igyekezett.

Útja most a fiatal, még alacsony Calamiták zöldje mellett vezetett, melyeknek mozdulatlan szépségét megbolygatva, letört szárak és ágak széles barázdáját hagyta maga után.

Végre elérte a vízpartot. A folyó nagy és sekély kanyarulatában, az iszapos fenéken néhány *Ctenodus* pihent és melegedett; ezeknek a tüdős halaknak úszóhólyagja segédlégzőszervvé alakult át, s alkalmas volt arra, hogy kellő időben a levegőből vett oxigénnel biztosítsa a vér oxigénellátását. Állkapcsuk számtalan rovátkolt taréjjal ellátott, széles, háromszögletes lapokból formált fogakból állott. Mozdulatlanul feküdtek az átforrósodott vízben, mintha nem is lett volna bennük élet. Mikor azonban megpillantották közelükben a csúf *Edaphosaurust*, villámgyorsan

megfordultak, hogy a víz egészen megzavarodott a felkavart iszaptól, s már is eltűntek a mélyben.

A Ctenodusok menekülése sem zavarta meg az *Edaphosaurus* bolyongó vándorlását. Állandóan a folyó partján lépkedett, melynek mocsaras részeit hatalmas zsurlók és korpafüvek buja őserdeje nőtte be. Némelyik zsurló és korpafű törzse mellett liánszerű páfrányok törtek a magasba, s legyezőik mint zöld szalagok vagy zöld csipkeföszlányok lengtek vidáman a magasban.

A folyó közepén körülbelül három-négy méter hosszúságú őscápák, *Pleuracanthusok* serege úszott. Fejük mögött öt kopoltyúrész helyezkedett el egymás mellett, fent pedig egy hatalmas, fűrészes tövis állt ki testükből, s mindenki utána kezdődött a farkukig húzódó hátuszony; szájuk sok, kettős élű foggal volt felfegyverezve, ezzel haraptak bele áldozatukba, halálos sebeket ejtve rajta. A *Pleuracanthusok* azonban ma nem

vadásztak; a víznek valami nyugodtabb zuga felé vonultak, hogy ott gondoskodjanak fajtájuk fenntartásáról. Egy nyugodt öblöt kerestek, melynek sekély vizét jól átvilágítja és átmelegíti a nap, ahol bőségesen akad növényzet és sok apró állatka, mert minden elengedhetetlen feltétele volt annak, hogy lerakhassák széles, hártyaszerű szalagokkal összefűzött, nagy tojásaikat, s hogy a tojásokból kibújt kicsinyeik sikeresen és jól kifejlődhessenek. A Pleuracanthusok hamarosan eltűntek az Edaphosaurus szeme elől, mert elkanyarodtak valamerre a túlsó oldal felé. Ő pedig észrevétlenül egyre tovább lépkedett anélkül, hogy elhagyta volna a vízpartot.

Útja azonban hirtelen járhatatlanná vált. Körös-körül, egymáson és egymás mellett rengeteg kitöredezett hatalmas törzs hevert, belefúródva a fekete tőzeg puha iszapjába; minél több zuhant le, annál jobban összepréselődtek, annál jobban lenyomta őket a saját súlyuk, s egységes, rugalmas anyaggá sajtolódtak össze, mely nem volt más, mint a rengeteg kiöregedett és ledőlt óriási Calamita, Lepidodendron és Sigillaria, valamint a hosszú és karcsú faszerű páfrányok és Pteridospermák közös sírja. Az esőzések áradatai időnként vastag iszap- és homokhordalékkal borították el ezt a nedves sírt, majd óriási zsurlók és korpafüvek, faszerű páfrányok és furcsa Pteridospermák újabb őserdei nőttek rajta, mert a hordalékkal borított mocsár mindig készségesen fogadta be magvaikat és a virágosan növények spóráinak finom porát. S amint ezekben az újabb őserdőkben valamelyik hatalmas fát ledöntötte a vénség, a szabaddá vált helyen dús aljnövényzet sarjadt, melynek minden egyes példánya szívósan küzdött helyéért a nap alatt.

Rosszabbra fordult a helyzet, mikor a vidék fölött vad viharok dúltak. Az örökké néma és hallgatag őserdőkből ilyenkor furcsa recsegő és sziszegő hangok hallatszottak: lezuhanó, oszlopszerű Calamiták pattogó zajá, a szélviharban egymáshoz csapódó

Lepidodendron-ágak recsegése. S mikor a száguldó szél hirtelen vad erővel támadt, lökései nyomán megdőltek s gyökerestől kifordultak a magas zsurlók és korpafüvek törzsei, s meghasadozott törzsekkel összerakott hatalmas piramisokat alkotva merültek el a mocsár zavaros vizében. Azokon a helyeken, ahol a vihar rettentő és minden elpusztító forgószéllé változott, az erdei óriások gyökerestől fordultak ki a mocsaras talajból, s mély gödröket hagytak a földben, melyek azután hamarosan megteltek a minden irányból odaáradó fekete iszappal. A forgószelek óriási erővel röpítették a hatalmas fatörzseket a magasba, hogy vad ölelésükben pusztulásuk helyéről valamennyit elsodorják, de rövidesen recsegve-ropogva elhajították terhüket, s kaotikus zűrzavar és pusztulás képét nyújtó halmokban tornyozták fel elragadott zsákmányukat. Ha pedig a vihar sodorta fekete felhőkből sűrű zápor indult, teljessé vált a pusztulás. A felhőszakadás vadul korbácsolta a széttöredezett, elpusztított fákat és a mocsár iszapját. A víz sustorgásába és morajlásába belevágott a szörnyű zuhanások zaja, mikor az elszabadult elemeknek legtovább ellenálló utolsó erdei óriások végül is legyőzötten hullottak bele az elpusztított növényzet, felforgatott iszap és megzavarodott víz kaotikus összevisszáságába.

Az Edaphosaurus éppen egy ilyen elpusztított helyre jutott.

Nehézkesen törte át magát a szétforgácsolt törzsek szövevényén, gyakran nagy ívben kellett megkerülnie az összezűzött növényzet magas halmai, s gyakran bele is süppedt a mocsár zavaros iszapjába. A pár nappal előbb még zöld mohaszőnyeget most zavaros iszaphordalék borította, ugyanúgy, mint az alacsony páfrányok zöld csipkéjét. A zöldes félhomály s az árnyékos zugok helyén most vízzel teli mocsarak éktelenkedtek. Ahol azelőtt dús élet burjánzott, most egy időre ismét a pusztulás uralkodott.

Az Edaphosaurus azonban átmászott minden akadályon, s egyre előre igyekezett, a folyó folyásával szemben, melynek kiáradt vize most újból visszahúzódott széles medrébe.

A nap lassan már nyugat felé hajlott, mikor az Edaphosaurus egy olyan helyre ért, ahol a folyómedret dombok szűkítették össze, s körös-körül rengeteg hatalmas szikla hevert, melyek a hegyoldal meredekéről zuhantak le.

Itt ért véget az Edaphosaurus útja.

Kidőlt és keresztül-kasul egymásba gabalyodott fatörzsek bástyája meredt fel előtte; a fák bezuhantak a sziklák közé, s gyökereik számtalan ágbogával s a liánszerű páfrányok szárainak vastag kötegeivel teljesen összefonódtak. A szétforgácsolódott fatörzsek, hatalmas sziklák és kiszáradt föld eme elképzelhetetlen összevisszaságában itt-ott állati tetemek hevertek, kisebbek és nagyobbak, melyeket összenyomtak és agyonzúztak a ledőlt törzsek, vagy a vad felhőszakadás és az áradó víz végzett velük.

A folyóparton gátként meredező törzsek és kövek fala mögött a folyó felszíne hullámzott, már régóta óriási erővel támadva ezt a váratlan akadályt. De legyőzéséhez még nem volt elég ereje. Csak mikor újabb esők zuhogtak a vidékre, s a víztömeg sokszorosára nagyobbodott, kezdett először ingadozni a gát a víz nyomására. De azért még akkor is ellenállt, mikor a rajta támadt nyílások megnövekedtek, s jócskán meglazították alapjainak szilárdságát.

Az újabb felhőszakadások azonban, melyek gyakran látogatták meg a vidéket, s ezt a természetes víztárolót teljesen megtöltötték vízzel, lassan tönkretették a gátat, mely a víz nyomására most már alapjaiban remegett, s a tiszta víz számtalan résen áttörve ezüstös ívekben zúgott át fölötte és ömlött szét a túlsó oldalán.

Az Edaphosaurus mozdulatlanul állt, tompa tekintettel bámulta maga előtt a gátat. Most úgy festett itt, mint valami megkövült szörny, mely a tiltott völgy bejáratát szemléli.

A napsugár közben már a nyugati látóhatárra ért. Az elpusztított fák gátjával feltartóztatott víz felszíne a napnyugta gyönyörű színeiben ragyogott.

A csendet s az alkonyat szépségét hirtelen vad recsegés zavarta meg. Még el sem ült a zaj, a gáton hatalmas rés támadt, s egyre tágult, egyre nőtt a minden útjába állót elsodró víz erős nyomására. A víztömeg zúgásába belevegyült a hasadozó törzsek ropogása, melyeket vad összevisszaságban sodort magával. A folyómedret hamarosan megtöltötte a megvadult vízár. S mikor a meder már nem bizonyult elegendőnek, a folyó kilépett a partra, messzi környéken szétáradt, s ahol nem vesztett vad erejéből, ott mindenütt elsöpörte a felforgatott őserdő kidőlt törzseit s a rájuk rakódott iszapból képződött halmokat; minden szélesre tárt karjába fogott, hogy aztán valahol távolabb megszabaduljon zsákmányától s teljesen elborítsa iszappal.

Az áradat irtózatos sebességgel sodorta magával a töredezett törzseket, egymáshoz csapta őket, halomba gyűjtötte, majd ismét szétdúlt zsákmányát, hogy aztán újult erővel s vad iramban sodorja megint tovább.

Mire az Edaphosaurus első ijedelméből magához tért, s tompa agya ráébredt a veszedelemre, már késő volt. A kiszabadult víz fatörzsekkel zsúfolt áradata vadul nekirontott, egy pillanat alatt a földre terítette, s feltartóztathatatlan erővel hajtotta maga előtt. Habzó hullámainak gyors csapásai rázúdtak az állat testére, s a törzsek és ágak borzalmas ütései teljesen elkábították. Az Edaphosaurus csak pár pillanatig védekezett, aztán megadta magát, meghátrált a víz támadása elől. A megvadult áradat pedig magával sodorta csúf, szétszagadt testét.

A nap aranygolyója eltűnt a nyugati látóhatár mélyén. A sötétség kibontotta fekete fátylát, s betakarta az elpusztult vidéket s a kimúlt Edaphosaurust is ...

A víz zúgása lassan elhalkult, majd egészen elcsendesedett. A mocsaras tájat elborították a faszerű zsurlók és korpafüvek, a magas páfrányok és Pteridospermák, s helyenként a délcég Cordaiták karcsú törzsei is. A vénség következtében maguktól kidőlt törzsek mellett szélviharokban és forgószelekben gyökerestől kiforgatott törzsek hevertek. Aztán lassan besüppedtek a mocsarat megtöltő s szinte feneketlennek látszó lágy, kásás anyagba. Majd az egyre gyakrabban érkező s egyre kiadósabb viharok és felhőszakadások agyag- és homokhordalékkal borították el ezt a hatalmas sírt. Így aztán ott, ahol azelőtt buján fejlődött az élet, ahol az óriásfák mint valami zöld tűzvész hatalmas lángjai nyúltak a magasba, most nem maradt más, csak minden zöld s minden élet nélküli puszta sík.

Tűntek a napok, tűntek az éjszakák, s a puszta sík lassan újra kizöldült. Ismét kinőttek az őserdők, ismét erjedt bennük az élet, de megint minden elpusztult, minden elborított az agyag és homok.

Évszázadok, évezredek, korszakok múltak. Az őserdők rengeteg agyagos és homokos hordalékkal megtelt egykorú sírjai először lágy, tőzeges anyaggá változtak át, végül az egész tömeg megkeményedett, s fekete kő, kőszén lett belőle.

Évszázerek teltek el.

Vastorony nyúlik magasan az égnek, az éjszaka sötétjéből tompán rajzolódik ki a bányászok alakja, amint kezükben világító lámpásokkal igyekeznek a bányatorony irányába. Beszállnak a felvonó kosarába, s már zuhannak is le a tárnakba, mélyen a föld felszíne alá, hogy a mai világot néhány órára felcseréljék az ELPUSZTULT VILÁGGAL. Ez az elpusztult világ ma a sötétség s a fekete gyémánt világa, de azelőtt, mikor még valódi világ volt, ez is éppen úgy a ragyogó napsugár s a pompázó zöld világának számított; persze mindez már régen volt, olyan régen, hogy az

ember szinte el se meri, el se tudja képzelní ezt az elszállt 250 millió esztendőt!

Közép-Csehországból messze, a tengeren túlra, Észak-Amerika Wyoming államába vezetjük el az olvasót.

A korai harmadkor idejében a mai Wyoming államban hatalmas mocsarak, lápok és erdőségek terültek el, melyekben számtalan, ma már kihalt, furcsa formájú emlős élt (pl. az *Uintatherium*). A mocsarakban és vizekben különböző halak éltek, s velük együtt krokodilfélék és teknősök is. A mocsarakat száraz, steppés vidék

övezte, különböző steppei állatoknak, elsősorban a mai ló furcsa ősének (*Orohippus*) adva otthonot. Ez egyike volt azoknak a vidékeknek, ahol a legrégebb emlősök kifejlődtek. S e körül az óriási, tavakban bővelkedő, steppével szegett medence körül hatalmas tűzhányók meredeztek a magasba, melyek azokban az időszakokban, mikor nyugalmi állapotukból felébredtek, pusztulást hoztak minden körülöttük található élőre. A terület metszetében nagyon sok hamuréteget találunk, melyek igen sok

állatot temettek maguk elő: ezeknek az állatoknak csontvázai a mai napig megmaradtak. Elbeszélünk az akkor és ottani élet egy

részletével foglalkozik. A *Synoplotherium* pusztulásától, melyet a hatalmas *Uintatherium* lábai alatt ért el a vég valamikor a középeocénben, legalább 50 millió esztendő múlt el.

TÚLBECSÜLT ERŐK

Magasan fent a hegyek között, a zöld páfrányok és alacsony zsurlók sűrűjében kicsiny forrásból fakadt a patakocska kristálytiszta vize. A kis patak ezüstös hullámai pajkosan ugrálták át keskeny medrének éles köveit, s vidáman csörgedevezve siettek le a hegyoldalon a mindenfelől magas hegyekkel körülvett széles völgykatlanba.

A buján növekedő növényzet ragyogó zöldjével borított völgyatlant körülölelő hegyek szinte a felhőkbe fúrták szürke, szomorú, mozdulatlan, halott és csupasz sziklacsúcsaikat. De mikor csupasz ormaik és csúcsaik körül vad viharok dultak, a nyugodt napok síri csendjét dübörgés váltotta fel.

A tovaszálló évszázadok folyamán gyakori földrengések bomlasztották a sziklaszirteket, széttördelték és sziklatömbökkel hasogatták őket, melyek aztán a meredek oldalakon legördültek a völgy mélyébe. Odalent áttekinthetetlen kőpusztaságot alkottak, s most olyan volt ez a hely, mint elhagyott csatatér, ahol mesebeli óriások vívtak irgalmat nem ismerő küzdelmet.

A hegyek kopasz csúcsai közt sok tátongó nyílású tűzhányó meredt az égre. Mint óriási katlanokban fortyogott bennük az izzó láva, mely a borzalmas kitörések alkalmával kiömlött a mély kráterek szélén, s hatalmas folyamokban hömpölygött le a tűzhányók lejtőin. Szétömlött a környéken, áthömpölygött a hegylábánál álló hatalmas sziklák között, aztán tovább folytatta útját a völgykatlanba, felégette a füves növényzetet, elpusztította a bokrokat és a ligeteket, s hatalmas őserdőrészeket is elnyelt. Mindent elpusztított, ami az útjába került, minden izzó ölelésébe zárt, amihez hozzáért, s pillanatok alatt minden porrá égett.

Csak a lápokban és mocsarakban haltak el éles sziszegéssel. fehér gózzé válva a halált hozó, izzó lávafolyamok.

Rosszabb volt a helyzet, mikor az izzó lávafolyamokkal együtt mérges gázok sűrű felhői törtek fel a tűzhányók mélyéből, s minden élőlényre pusztulást hozva elárasztották a távoli környéket. Ilyenkor fekete füstoszlopok is szálltak fel a tűzhányó kráteréből, s a kavargó füstön vörös lángnyelvek s hatalmas szikralegyezők villogtak át. A vörös ragyogással feltóduló fekete füstoszlopokkal együtt villámgyorsan emelkedtek a magasba, az elsötétült égboltra az izzó hamu fellegei, egy ideig fent kavarogtak, majd visszahulltak a földre, hogy nagy területen elborítsák az egész völgykatlant. Izzásuk elpusztította a füves réteket, az alacsony bokrokat, megölte az apróbb teremtményeket, s egyre vastagabb rétegben rakódott le a föld felszínére.

A rettenetes tűzhányókitörésnek ezekben a borzalmas pillanataiban minden, ami csak tudott, menekült a pusztulás helyéről, oda igyekezve, ahová már nem ért el a kitörő vulkán iszonyú ereje. minden erejük megfeszítésével s szemükben leírhatatlan félelemmel futottak el a helyről, ahol a füst fekete gomolyagokban terjedt mindenfelé, ahol a borzalmas, hosszú lángnyelvek kígyózó villámokként csaptak fel a füstből, s ahol az izzó vulkáni hamu vastagon elborította a földet, elpusztított minden élőt, s rétegekben lerakódva úgy átforrósította a földet, hogy a levegő úgy remegett fölötté, mint a lobogó tűz fölött.

Mikor a tűzhányó háborgó erői újból lecsendesedtek, környéke olyan lett, mint egyetlen hatalmas sír. Az elpusztított élet a hamu vastag rétege alatt hevert; a legkülönbözőbb fűfélék szárai, kis bokrocskák, apró rovarok és nagyobb állatok, melyek már nem menekülhettek, de akadtak itt elhamvadt fatörzsek is, melyek a lángokban végigégve a földre roskadtak. Mindez örökre eltűnt a föld felszínéről, s a mai időkig csak megkövesedett regét hagyott

maga után, melyet a különböző növényi maradványok és állati csontok kitörölhetetlen írással róttak bele a vulkáni hamuba.

A vészthozó napok elmúltával az ŏserdők csendes és sötét rejtekeiből, barlangjaiból és odúiból, egyenként vagy csordákban és csoportokban ismét kitódult az állatvilág. A száraz, füves steppéket újból felverte az élet vidám hangja. A rovarok cirpelése, zümmögése lármás dallammá olvadt össze. A hatalmas, vulkáni sír szélén, a hegy lábánál is megélénkült az élet.

Meseszép volt a természet ebben a völgykatlanban.

Varázslatos, trópusi táj képét mutatta a vidék; együtt volt itt a természet minden építő és pusztító ereje, hogy együttesen alkossa meg az elképzelhetetlen szépség és nagyszerűség művét. A völgykatlan közepén, távol a hegyek bástyafalától mint hatalmas ezüstükör csillogott egy nagy tó, melynek nyugodt felszínén kirajzolódtak a part menti vén tölgyek, jávorok, diófák és fügefák dús koronái, vagy másutt a túlevelű ciprusok, mocsári ciprusok s a szédítő magasságba nyúló óriási sequoyák csúcsai. A fehér törzsű nyírfák erdőcskéi fahéj- és babérligetekkel vagy karcsú és délcég pálmák csoportjaival váltakoztak. A faszerű cikaszok azonban még ezeket is túlszárnyalták szépségen és kecsességen, s szárnyasan összetett leveleknek legyezői pompás, zöld szalagokként lobogtak magasan a levegőben, túlemelkedve a füzek, mogyorócserjék és oleanderek sűrűjén.

A vén fák magas, erőteljes törzsére rengeteg lián kúszott, átbújtak a koronák ágai közt, s egészen fent, a ragyogó napsugarak fényében bontották ki zöld lombozatukat. A mohával és zuzmóval borított vastag ágakon élősködő növények zöldelltek, főként gyönyörű orchideák, melyeknek leírhatatlanul pompázatos és gyengéd virágai nagyszerűen illettek a rózsás napkelték, lángoló napnyugták, a szivárványos égbolt s a cikázó villámok szépségéhez.

Ha szél zúgott át a táj fölött, a százéves fák törzsei meg se moccantak, csak terebélyes koronájuk csúcsa hullámzott könnyedén, s leveleik susogtak halk zizegéssel, hogy hangjuk szinte észrevétlenül olvadjon bele a homályos rengeteg csendjébe.

Mikor azonban a völgykatlan fölött vad viharok száguldztak át, a forgószél kíméletlen ereje pusztító karjai közé ölelte a sok száz éves óriásokat, s kiszaggatott gyökereik panaszos recsegése-ropogása közepette forgatta ki s döntötte földre őket. A lezuhanó súlyos törzsek gyenge fácska módján roppantak szét. A pusztulás fölött aztán borzalmas fütyüléssel, lármával és sikongással üvöltötte vad dalát a szélvihar.

Mikor a vad viharok és forgószelek kiadták romboló mérgüket, megint méltóság teljes csend támadt az őserdőkben. A ledöntött óriások lassan korhadoztak, törzsüket bevonta a moha sűrű zöldje, s ágaik és gyökereik szövevényében sok állat keresett magának odút.

A zöld völgykatlan közepén csillogó tavat minden oldalról patakok és folyók táplálták, melyek vizében és partjain sok, már kihalt halfajta, rengeteg teknősbéka és vízimadár élt magányosan, párosan és csapatokban is; ha aztán egy-egy madársereg szárnyra kelt a víz felszínéről, a madárszárnak suhogása, mint távoli vízesés zsongó muzsikája szállt át a táj fölött.

A tó s a vizek folyása körül számtalan láp és mocsár csillogott, telenőve a magas fű, szittyó és nád csodálatos szövevényével, mindenféle mocsári növény hatalmas csomóival, melyeknek széles és puha levelei alatt alacsony mohapárnák húzódtak meg. Más helyütt vastag tőzeg alkotott terjedelmes szőnyegeket, melyeket zöldes vagy sárgás színű, levelesen elszélesedő különböző telepes növények szegélyeztek. A dúsan növekedő zöld zsurlók és díszes páfrányok áthatolhatatlan sűrűsége alacsonyan a föld fölött

hömpölygő zöld ködfelhőként emelkedett a moha és tőzegszőnyeg fölé.

A száraz talajú, nyílt füves területek se hiányoztak erről a vidékről. Az alacsony fű összefüggő, dús, zöld szőnyege tele volt hintve a legkülönbözőbb színárnyalatú, fehér, piros, sárga és kék virágokkal, valamint kis szigetek formájában csoportosuló alacsony és magas bokrokkal, melyek ágain és levelein még akkor is zajosan hangversenyezett a sok-sok kabócaféle, mikor a többi rovar a déli nap izzó tüzében csendesen pihent a rejtekében.

Ilyen volt az alvó vagy kitörő vulkánok kerek bástyafalával körülött vidék képe. Ragyogó reggelek köszöntötték erre a tájra, s csendes alkonyatok szálltak rá a késő délutáni órák után. így múlt az idő a középeocén korában ...

A kidőlt diófa gyökerének sűrű fonadékából kibújt egy Ősragadozó hosszú, keskeny feje. Rövid fülét hegyezte, nedves,

fekete orrával beleszimatolt a levegőbe. Aztán kinyitotta a száját, s mint vörös kígyó bújt elő hosszú nyelve, mellyel néhányszor megnyalta felső ajkát és fekete orrát.

A ragadozó torkából rekedtes hang tört elő, inkább rosszkedvű prüszkölés, mint rövid ordítás. Mindjárt utána kibújt a Tritemnodon az odújából, s csendesen megállt a barlang sötét nyílása előtt.

Furcsa, kezdetleges ragadozó volt. Testét karcsú és hosszú végtagok hordozták, melyek közül a hátsók hosszabbak voltak, mint a mellsők. Keskeny, megnyúlt feje hosszú s a koponyával egyforma vastagságú nyakon ült. Vörösesbarna, majdnem a környékbeli sziklák vagy a vén fatörzsek színéhez hasonló szőrén sötét foltok sorakoztak, melyek hosszú farkán gyűrűszerű körökbe oladtak. Könnyed mozgású, ügyes, gyors és vérszomjas állat volt. de hiányzott belőle a ravazság és alattomosság.

A Tritemnodon néhányszor lustán kinyújtózott, aztán könnyed, sima lépésekkel körüljárta a barlangját.

Néha megállt és csendesen szimatolt. Mivel azonban semmiféle szagot nem érzett, mely kellemesen vagy ingerlően hatott volna rá, továbbbindult. Kiosont az őserdőből, s a füves steppe felé vette útját.

Hirtelen megállt, lefeküdt a fűbe, s mozdulatlanul a földhöz lapult. Zöldes szeme feszülten meredt maga elé, hosszú farkának hegye rövid mozdulatokkal járt ide-oda.

A ragadozó egy majdnem teljesen kiszáradt dágvány előtt feküdt. A dágvány partján körös-körül sok lábnyom látszott, mert az állatok ide jártak szomjukat oltani. A dágvány közepén csillogó vízmaradványból éppen egy kis ősorrszarvú, a Hyrachius ivott, mely inkább egy mai lovacskahez hasonlított. Félénksége onnét eredt, hogy nem volt semmije, amivel támadások ellen megvédhette volna magát. Kicsiny volt, karcsú, s vékony bőrét a ragadozók fogai

könnyen átharaphatta. Feje még nem volt felfegyverezve tompa szarvakkal, melyekkel súlyos sebeket osztogathatt volna. Az ellenség támadása elől az egyetlen védelmet csupán karcsú lábai jelentették, melyekkel gyors iramban tűnhetett el a támadás színhelyéről, s ezek már számtalanszor meg is mentették az életét. Ezért aztán ivás közben többször is szünetet tartott, magasra emelte a fejét, és figyelmesen szimatolt. Olyan óvatosan viselkedett, hogy fejét állandóan forgatta, sőt időnként hátat is fordított a pocsolyának csak azért, hogy meggyőződhessék róla, nem közelít-e felé valahonnét valami álnok ellenség.

De éppen mikor új kortyantásra hajtotta le a fejét, hirtelen megrezzent. Valami suhogást hallott, s ez a halk hang is elegendő volt ahhoz, hogy ne várja be a közeledő ellenséget. Felugrott, farkát meglebbentette, s már ungon-berken is túl volt, otthagya a félig kiszáradt pocsolyát.

A sikertelen támadás miatt megzavarodott Tritemnodon még mindig azon a helyen állt, ahol a figyelmetlenül elta posott ágacska gyenge reccsenése az árulója lett, amint éppen kúszva indult az ősorrszarvú felé; pedig nem tehetett mást, oda kellett kúsznia hozzá, ha egyetlen hatalmas ugrással rá akart rontani, hogy a földre teperje. Most aztán csalódottan ácsorgott, és dühösen bámult a menekülő zsákmány után, mely már el is tűnt a távolban, mert a rémület s a halálfelelem megsokszorozta gyorsaságát.

A Tritemnodon hirtelen abbahagyta farkával a csapkodást, szorosan a földhöz lapult, s fejét abba az irányba fordította, ahonnét mintha valami közeledő zaj ütötte volna meg a fülét.

Hamarosan meg is látott két nagy állatot, amint kiléptek a sűrűségből. Páratlanujjú őspatások voltak, a mai ló, orrszarvú és tapír ma már régen kihalt távoli rokonai. A Titanotheriumoknak, ezeknek a furcsa páratlanujjuknak csoportjához tartoztak, melyeknek az óharmadidőszakban kezdődő törzsfejlődése során kezdetben csak kicsiny, a mai juhnál nem nagyobb fajtája

mutatkozott, kihalásuk előtt azonban már egészen hatalmasra, mai víziló nagyságúra fejlődtek ki. Ennek a hatalmas, oligocénkori fajtának fején két nagy csontkinövés díszlett, melyek mint két hosszú szarv nőttek ki az erős orrcsontokból. Eocénkori elődeiken azonban ezek a kinövések még kicsinyek voltak, sőt némelyikről teljesen hiányoztak is.

Erre a két, *Palaeosyops* nembeli *Titanotherium*ra lesett sóvár szemmel az éhes *Tritemnodon*.

A két állat lassan, s a teljes biztonság tévhítében lépkedett a félig kiszáradt pocsolya felé, mert a szellő iránya miatt nem szimatolhatták meg a leskelődő ragadozót. Akkorák lehettek, mint egy-egy megtermett borjú, de erőteljesebbek és nehézkesebbek. Nagyon széles és lapított fejük hatalmas testükhöz arányítva kicsinek látszott, s apró, kifejezetlen szemük túlságosan elől ült a fejen. Szájuk fölött két, bőrrel bevont kis csontkinövés, afféle miniatűr szarvacska éktelenkedett. A koponyájukat alkotó erős és vastag csontok alig hagytak egy kis helyet az agyvelőnek. Ezért volt az agyvelejük kicsiny, s ezzel együtt az észbeli képességük is jelentéktelen.

Mielőtt a pocsolyához értek, leszakítottak néhány bojtorjánszerű levelet, s nyugodtan őrölték nagy és rövid zápfogaik között. Aztán megálltak a pocsolyánál, néhány hosszú korttyal enyhítették szomjukat, majd ínyencek módján elterültek az iszapban, kéjesen meghengergőztek benne, míg barna és ráncos bőrüket teljesen beborította a posványos iszap.

Mikor kedvükre kiélvezték az iszapfürdőt, felálltak, rövid fülüket hegyezték és játékba kezdtek. Fejjel rontottak egymásnak, vidáman visítottak és prüszköltek, végül esetlen és nehézkes vágtába kezdtek a pocsolya körül. Pajkos játszadozásuk közben teljesen megfeledkeztek a világról, az elővigyázatról s a félelemről is, mert érzékszerveik még csak árnyékát sem jeleztek a veszélynek, mely a ragadozó képében a közelükben leselkedett.

A leskelődő ragadozó azonban nem szánta rá magát a támadásra. Tapasztalatból tudta, ereje nem elég ahhoz, hogy győzedelmeskedjék az ilyen nagy zsákmányon. Olyan harcba keveredhetne, mely halálosan kimerítené, s mégsem hozna győzelmet. Miért pazarolja az erejét a már eleve reménytelen dologra! A ragadozó kisvártatva fel is emelkedett helyéről, s nagy kerülővel csendesen tovakúszott a bokrok mentén, ki a nyílt steppére.

Néhány hatalmas dióbából álló facsoport felé igyekezett, melyek elsőkként törték át az őserdő bástyafalát s hatoltak a steppe területére. Még mielőtt odaért volna, felriasztott egy kis *Hyopsodus* családot; ezek az apró rovarevők alaposan átkutattak minden zugot, hogy valami jó falatot találjanak. Testüket hosszú, vastag szőrzet borította, melyet fenyegetőn borzoltak fel; ezek a hosszú szuronyokhoz hasonló fehér, hegyes szőrök valóságos kis szúrók golyóbissá változtatták az állatkákat. A kis nőstény és hímje mellett néhány kicsiny is topogott, türelmetlenül várva a jó falatra. Már maguk is értettek a zamatos kis lárvák és kövér kukacok összefogdosásához, s nevetséges futással iramodtak a sűrű fűszálak közötti rejtekükből kibújó s gyorsan menekülő bogarak után.

Amint a nőstény észrevette a kúszva közeledő ragadozót, figyelmeztetőn felvinnyogott, s apró ugrásokkal igyekezett a tüskés bokrok felé, hogy gallai és ágai közt keressen menedéket. Futva követte a hím s a botladozó kicsinyek is. A tüskés bokrok között aztán mindenjában összebújtak, s villogó szemecskéjükben a rettegés fényével várták, nem próbál-e a ragadozó utánuk hatolni. S míg a ragadozó el nem távozott, csendesen, összekuporodva ültek, csak piciny szívecskéjük dobogott vadul.

A *Tritemnodon* rájuk se hederítve haladt tovább.

Figyelmét egészen más dolog kötötte le.

A dióbák közt, amerre útját vette, néhány régi, szélviharban kidőlt törzs hevert, száraz, elhalt ágaik kusza szövévényét moha és

zuzmó nőtte be. Ezt a helyet választotta ki magának vidám kergetőzésre néhány mókusszerű rágcsáló. Villámgyorsan futkároztak fel-le a törzseken, besurrantak a csonka ágak közé, bebújtak sűrű szövevényükbe, egészen eltűntek benne, hogy aztán ismét előbukkanjanak valahol. Hatalmas ívben lendültek át egyik törzsről a másikra, hintáztak a vékony ágakon, kecses testük, melyet pompás, ezüst- szürke, oldalukon és hátukon sötéten sávozott, csillogó szemecskéjük fölött pedig sötétebben csíkozott szőrzet borított, ezüstnyílként suhant a levegőben. Vidám és gondtalan kergetőzésüket időnként vidám rikoltozás vagy furcsa futty szakította meg, mikor a két ezüstös állatka a vad kergetőzés során majdnem egymásnak ütközött.

Kígyó módján a földhöz lapulva kúszott a Tritemnodon a mit sem sejtő rágcsálók felé. Zöld szeme éhesen falta a látványt, s csak

alkalmas pillanatra várt, hogy hatalmas ugrással elkaphassa valamelyiket.

Nem várt sokáig.

Az egyik ezüstös rágcsáló, társa elől futva finom ívben lendült át egyik törzsről a másikra, majd a törzs túlsó oldalán eltűnt üldözője szeme elől. S mialatt az üldöző meglepett tekintettel nézte, hová bújt el olyan váratlanul a társa, a másik már fel is bukkant a kidőlt törzs végén, két lábra állt s halkan fütyentett, mintha kinevette volna becsapott üldözőjét, vagy mintha újabb kergetőzésre hívta volna.

De már nem iramodhatott tovább.

Az éhes Tritemnodon hatalmas ugrással rávetette magát, majd erős állkapcsai közé kapta a testét, aztán úgy összeszorította, hogy a kis rágcsáló csontjai megroppantak, mintha valami vasszorítóba kerültek volna.

Ez aztán mindennek véget vetett, a játszadozásnak s az életének is.

A Tritemnodon gyorsan lenyelte a kicsiny rágcsáló testét. Éhsége azonban nem csillapodott, sőt, gyomra még jobban megkívánta a harapnivalót. Ezért aztán abban a reményben, hogy végül jöllakhat, újból továbbigyekezett.

Az ŏserdő szélén kúszott, kikerült a lápok és mocsarak növényekkel benőtt partjait, áthaladt az erdő vihar pusztította nagy szakaszán, ahol százával korhadoztak az apró szilánkokra hulló fatörzsek, s ezer és ezer újabb növény harcolt egymással a helyért, a világosságért, átgázolt a sűrű cserjéken, de sehol nem akadt zsákmányra.

Éhségtől kimerülten indult a Tritemnodon ki az ŏserdőből, hogy a füves steppe síkján próbáljon szerencsét.

Alig ért ki, már lelapult a földre, s óvatosan kúszott tovább a magas fűben. Időnként meg-megállt valamelyik bokornál, s annak árnyékából figyelte éles szemmel a tájat.

Sokáig nem vett észre semmi figyelemreméltót.

Ezért többször is nekiindult, s mindig újabb remény ébredt benne, hogy kitartása végül is elnyeri jutalmát.

Ki is várta.

Egyszerre csak észrevette, hogy egy kis ménes halad messze a steppén; az Orohippusok családjába tartozó ŏslovacskák voltak. Gyorsan lelapult a földre, s egy pillanatra se vette le róluk a szemét. Hosszú farkával idegesen csapkodott jobbra-balra, s egész testét türelmetlen várakozás remegtette meg. Kisvártatva aztán kúszva megindult egyenesen előük.

Az Orohippusok csoportja, melyet egy gyönyörű, szüntelenül szimatoló s szemével élesen figyelő mén vezetett, gyorsan közeledett felé.

Kis termetű, nem egészen fél méter magas ŏslovacskák voltak, a lovak fejlődési láncolatának egészen a kezdeti fokán. Mellső lábukon még négy ujjuk volt, a hátsón három, s minden egyes ujj parányi patában végződött. De már ezeken a kis lábakon is megfigyelhető volt, hogy a lábközépcsontok a középső ujjakon jobban kifejlődtek, mint az oldalsókon. Ez a jel a lovak törzsfejlődése során állandóan hangsúlyosabbá vált, míg végül a pleisztocénkori s a mai lovaknál az összes ujj közül minden lábon

csak a középsők maradtak meg, ezek viszont erősen kifejlődtek s szilárd patákká változtak. Az oldalsó ujjak a fejlődés során állandóan kisebbeket, felhajlottak, úgyhogy már a földet sem érintették, bár még jól látszottak, s nem voltak a többi apró csonthoz hasonlóan a bőr alá rejtve.

A ló fejlődése során mutatkozó nagyfokú végtag-átalakulásnak az volt az oka, hogy az őslovák utódai egyre inkább elhagyták a tocsogós és mocsaras őserdőket, s megkezdték a kizárolagos steppei életet, ahol a kemény és száraz talajt fűfélék és bokrok nőttek be. A geológiaileg legrégebbi őslovacskák végtagjain lévő több ujjnak megvolt az előnye, mert a jobban szétterpesztett ujjak több biztonságot nyújtottak, s biztosabb járást engedtek a mocsaras talajon; a változott életkörülmények között élő, geológiaileg fiatalabb őslovaknak azonban már előnyösebb volt, hogy oldalsó ujjaik lassacsán és fokozatosan elkorcsosultak, míg a középső ujjak megerősödtek, megvastagodtak.

A száraz és füves síkságokon vagy steppéken, ahol ezek a geológiaileg fiatalabb őslovák éltek, hátrányos lett volna a négy ujjon történő járás. A steppék kemény talaja nem csupán biztos járást engedett meg, hanem gyors futást is. S a gyors futás ezeknek a kihalt steppei őslovaknak végtelenül s életbevágóan fontos volt, mert megvédte őket a különböző ragadozóktól, melyek szívesen vadásztak rájuk, hiszen egyébként teljesen fegyvertelenül álltak velük szemben; ezért változott át végtagjaik szerkeze oly módon, hogy a legnagyobb gyorsaságot fejthessék ki futás közben, vagyis lábukat a lehető legkönnyebben kaphassák fel a talajról. Ez pedig csak azáltal vált lehetséges, hogy az oldalsó ujjak elkorcsosultak, felhajlottak, s a talajt már nem is érintették. Elkorcsosulásukkal együtt viszont megerősödtek és megvastagodtak a középső ujjak, ezekre nehezedett az állatok testsúlya, s csak ezek kerültek érintkezésbe a kemény talajjal.

A végtagok megváltozásával együtt változott a lovak fejlődése során az állkapocs is, mégpedig annak következtében, hogy az életkörülmények s a környezet megváltozásával együtt megváltozott a táplálékuk is. A kemény steppei füvek okozták, hogy az őslovak eredetileg minden evő állkapcsa jellegzetes növényevő állkapoccsá változott át, jellegzetes, nagy, hasáb alakú zápfogakkal, melyek a hosszú fogkoronán lapos, bonyolultan redőzött őrlőfelületekkel voltak ellátva.

A lovak eme törzsfejlődési változásaival kapcsolatban lényegesen meghosszabbodott a koponya pofarésze s a nyak is. Mindezzel az új fejlődési jeggyel együtt járt a testméret megnövekedése; az Eohippusokhoz tartozó alsó eocénkori őslovak nem voltak nagyobbak a mai macskánál, illetve rókánál, s csak a harmadkor végén, a ma már kihalt Plessihippusok nagysága érte el némelyik mai ló méreteit.

Egész hosszú korszakokra volt szükség, míg a természet a maga csodálatraméltó fejlődésével a kicsiny Eohippustól a mai lóig, legnemesebb állatunkig, az ember hűséges segítőtársáig eljuthatott. Különböző nemek százezernyi nemzedékének kellett leélnie az életét, míg végre elértek a mai állapotot, kifejlődtek mai nemes lovaink. S ez a középeocénbeli Orohippus éppen egyike volt a már régen a múlt tengerébe süllyedt nemeknek.

A vezér mén hirtelen megtorpant, magasra kapta a fejét, s mélyen beszíva orrlyukaiba a levegőt, hosszan szimatolt. Aztán kurtán felhorkant, s nyugtalanul és bizalmatlanul körülnyargalta az egész csoportot.

De sehol semmi bajt nem észlelt, körös-körül mindenütt nyugalom és békesség honolt.

A csoport ismét csendes ügetésbe kezdett. Elöl a mén, s utána széles sorokban a többiek. Kicsiny sörényük meg se mozdult, ritkás szőrrel benőtt farkuk azonban vidáman lengett a levegőben.

Néhány alig feltűnő, fehéres színű hosszanti csíkkal díszített fakó szőrük ragyogott és világított a napsugárban.

A steppén ügetve egyre közelebb és közelebb értek a leskelődő ragadozóhoz.

Minél jobban közeledtek, annál izgatottabb lett a Tritemnodon.

Nem telt bele sok idő, s a csapat olyan közel ért hozzá, hogy a leskelődő ragadozó már felkészült a halált hozó ugrásra. A hozzá legközelebb ügető fiatal mént választotta ki magának.

Összehúzódott, s testsúlyával a hátsó lábaira nehezedett; de abban a pillanatban, mikor nagy ugrással a kiszemelt áldozat lapockájára akarta vetni magát, a méncsikó hirtelen megváltoztatta ügetése irányát.

A Tritemnodonnak éppen elég tapasztalata volt már, hogy tudja, most nem ugorhat, fölöslegesen kockáztatná meg az ugrást, s csak minden elrontana. De mivel nem akart lemondani a zsákmányról, kilőtt nyílként kiugrott rejtekéből, s betört a csoport közepébe, egyenesen neki a kiszemelt csikónak. A csikó magasra

ágaskodott, kétségbeesetten felnyerített, megfordult, s a többi menekülővel ellenkező irányba száguldva elvágtatott.

A Tritemnodon állandóan a sarkában volt.

De nem tudott vele lépést tartani.

A fiatal mén hamarosan eltűnt a széles, füves síkság alacsony bokrai között. Szünet nélkül nyargalt, csak időnként állt meg egy-egy pillanatra, s ilyenkor tapasztalatlan fiatalok módján szimatolt maga körül.

Halálos rémület kerítette hatalmába, s nyugtalankodott, mert magára maradt. Céltalanul bolyongott a vidéken. Hol ügetett, hol könnyedén lépegett, hol pedig riadt vágtába kezdett, hogy aztán ismét megálljon egy-egy pillanatra. Szőre fénylett az izzadságtól, csíkozott oldala gyors hullámokban mozgott a rémülettől s a nagy lihegéstől. Fejét jobbra-balra nyújtogatta, s olyan hosszan és kitartóan szaglászott, hogy finom orra szinte remegett közben.

Mikor aztán semmi veszedelmet se szimatolt, megrázta a fejét, s lassú ügetéssel megindult egy alacsony dombocska felé.

Amint felért, kutatón körülnézett, merre járhat a csapata. De hiába tekingetett mindenfelé a széles vidéken, még csak a nyomát se látta. De nem csupán társai tűntek el a szeme elől, hanem félelmetes üldözőjének is nyoma veszett.

Csakugyan egyedül volt a nagy pusztaságban, teljesen egyedül.

Kissé megnyugodva nyargalt le az alacsony dombocskáról, majd legelészni kezdett, mert csábították a fiatal, üde zöld, édes nedvekben bővelkedő fűszálak. Nem legelt azonban olyan gondtalanul, mint máskor. Nyugtalanította a magány csendje; hiányzott neki a ménes, hiányzott a biztonságot és védelmet nyújtó közösség, mert a magányosság félelemmel, bajjal, sőt sokszor halállal is jár.

Csakugyan jól sejtette sorsát.

Attól a pillanattól kezdve, hogy a fiatal mén riadtan elmenekült a ragadozó éhes szája elől, a Tritemnodon a nyomába akaszkodott, és fáradhatatlan kitartással követte.

Először hosszú ugrásokkal üldözte a lovacskát, később, mikor eltűnt a szeme elől, már csak mérsékelt futással követte, mert keresnie kellett a nyomát. Fejét a földre hajtva szívta be a könnyű szagot, mely pontosan és félreérthetetlenül jelezte a kétségbeesetten menekülő lovacska útját. Minél közelébb ért hozzá, annál óvatosabban viselkedett.

Mikor a Tritemnodon a hosszú üldözés után végre ismét megpillantotta hajszolt áldozatát, lelapult a földre, és igyekezett óvatos kúszással közelebb jutni hozzá. Mindez akkor történt, mikor a lovacska leügetett az alacsony domb tetejéről és legelészni kezdett a tövében.

A Tritemnodon kígyóként kúszott a mit sem sejtő őslovacska felé. Figyelmesen rakosgatta a talpait anélkül, hogy teljes testsúlyával bármelyikre is ránehezedett volna, óvatosan próbálgett a lépésein, nehogy valami száraz ágacskára taposson, s a roppanás a jelenlétét elárulja. Olykor meg is állt, úgy lelapult, hogy szinte egybeolvadt a földdel, valósággal kővé meredve feküdt a helyén.

A legelésző lovacska hirtelen felkapta a fejét. Aztán felhorkant, s tovább folytatta a legelészést. De kis idő múlva megint felkapta a fejét, s újból szimatolni kezdett. Valami nyugtalánította, s szorongása egyre erősebben, egyre parancsolóbban arra kényszerítette, hogy hagyja ott a legelőt, keressen valami más helyet magának.

Még mielőtt azonban elnyargalhatott volna, egy hatalmas, foltos test hasította át nagy ívben a levegőt, rázuhanthat a hátára, fogas pofájával beleharapott a nyakszirtjébe, erős karmait a bőrébe vájta. A lovacska kétségbeesetten felnyerített, és elvágódott a földön. Nehézkesen az oldalára dölt, néhányat rúgott, aztán

elhomályosodott a tekintete, s a haláltusa megzavarta minden érzéke működését.

Kimúlt.

A szerencsétlen lovacska teteménél ott állt a győztes Tritemnodon, s torkából megelégedett morgás tört fel.

Az éhség azonban hamarosan elnyomta a vadászsikere fölött érzett megelégedettségét. Lefeküdt a kimúlt zsákmány mellé, s hosszú nyelvével ügyesen felnyalogatta a lovacska folydogáló, meleg vérét.

Sokáig lakomázott békében és nyugalomban, semmi se zavarta, semmi sem akadályozta meg benne. Úgy látszott, hogy még a napnyugta is lakomázás közben éri. De a látszat ezúttal nem bizonyult igaznak.

Egy hasadozott szikla mellett, mely komoran szemlélte a trópusi vidék varázslatos szépségét, a patak kis vízeséssel egy apró tavacskába ömlött. Aztán újból kifolyt belőle, s mint a napsugárban csillogó-villogó ezüstszál csörgedezett végig a smaragdzöld réten.

A tavacska körül buja növényzet sarjadt, gyorsan növekedett a nedves talajban, s egyre több és több területet foglalt el a közel környékből. Sűrűn nőttek itt hatalmas, sötétzöld levelek is, melyeket beharmatoltak a tüzes napsugár áradatában szivárványosan csillogó, lehulló és szétfreccsenő vízcseppek.

A számtalan hasadékkal és vágattal szétszabdalt szikla alján, néhány alacsony pálma árnyékában sötét nyílás ásítozott.

Egy fiatal, vad ragadozó, a *Synoplotherium* talált magának otthont a barlangban.

Sokáig kerestélt, míg végül rábukkant erre az alkalmas rejtekelyre. A vízesés alatti tavacska szomszédsága s a nagy tó közelsége, melybe a patak ömlött, sok szomjas állatot vonzott ide. így a ragadozónak nem kellett üldöznie a zsákmányt, nem kellett

fáradtságosan kúsznia a fűben s a bokrok közt, elég volt, ha rejtekében összekuporodva várta áldozatát, hogy váratlanul rátámadjon.

Ez az alattomosan leskelődő ragadozó borzalmat és rettegést hozott az egész vidékre.

Az őserdők állata a legsűrűbb sűrűségbe menekült előle, vagy a mocsarakban és tocsogókban keresett menedéket, ahol a puha és bizonytalan talaj mindig elvette a ragadozó kedvét a további üldözéstől. A füves steppék állata – mert a ragadozó néhanapján oda is eljárt vadászgatni – már messziről meghátrált előle, s kimondhatatlan félelmében és rettegésében vad futással menekült, mindegy, merre, csak minél messzebbre a borzalomtól és pusztulástól, ami minden ott járt a vad ősrugadozó nyomában.

A *Synoplotherium* sötétbarna teste lassan kibújt a homályos sziklahasadékból a késő délutáni világosságba.

A ragadozó lustán nyújtózkodott, majd az oldalára heveredett, néhányszor megnyalogatta a mellső lábát, s törölgetni kezdte vele a fejét, hogy minden piszkot és tisztálanságot ledörzsöljön róla. A testéről se feledkezett meg. Mikor elkészült a tisztálkodással, szőre selymes fénnyel csillogott, s jól láthatóan váltak ki belőle a sötét körök, melyek végighúzódtak a hátán, oldalán beleolvadtak a szőr alapszínébe, hosszú farkán pedig széles, gyűrűszerű köröket alkottak. Aztán felugrott az odúja közelében heverő nagy, lapos sziklára, s a tetejéről minden irányban körülnézett, majd leheveredett, mellső lábait lelögatta a szikla széléről, s felemelt fejjel figyelte a környéket. Kis idő múlva felpattant fektéből, a levegőbe szimatolt és figyelmesen hallgatózott. A szellő izgató szagot sodort felé, s éles füle valami halk neszt hallott, melynek okozóját fel kell kutatnia.

Gyorsan leugrott a lapos szikláról.

Fától fáig, bokortól bokorig kúszott, s nemsokára megállt a sűrű és magas náddal benőtt, sekély mocsár partján. Itt aztán megpillantotta a nyugalmát megzavaró halk recsegés okozóját.

Két vízi ŏsorrszarvú, két Amynodon szemelte ki magának lakomázásra és kellemes tartózkodóhelyül a mocsarat. A letört és letaposott nádak széles csíkja jelezte, merre hatoltak be az Amynodonok a mocsár sekély vizébe.

A ragadozó sóvár szemmel nézte az Amynodonokat, melyek mohón falták a puha, mocsári növényeket, mit sem törődve a parton felbukkanó veszélyes ellenséggel. Eléggé tapasztaltak voltak ahhoz, hogy tudják, nem érheti el őket, hiszen majdnem teljesen a víz alá merültek, csak a fejük s a hátuk állt ki egy kissé.

Akkor se hederítettek volna rá, ha történetesen a szárazon akadnak össze vele. Tudatában voltak sebezhetetlenségüknek és

erejüknek. Csak teheteren kicsinyüket kellett megvédeniük tőle, mert az sohasem volt biztonságban a támadástól.

A legelésző Amynodonok látványa csak növelte a ragadozó éhségét. Tompa morgással fordított hátat a mocsár partjának, s indult vadászatra.

Könnyedén lépkedve haladt végig a mocsár partján, majd a távoli sűrűség felé tartott. Szinte hallani se lehetett, olyan halkan haladt, s közben éles szemével szünet nélkül maga körül tekingetett.

Amint a sűrű cserjéshez ért, lassan és óvatosan kúszott egyik bokortól a másikig. Időnként a földre lapult, figyelmesen szimatolt és hallgatózott, és sohasem feledkezett meg a szélirányról.

Később sikerült felhajtania néhány, a kihalt Helaletes neméhez tartozó tapírt. Kiválasztotta a csorda hozzá legközelebb álló példányát. Egy kis tisztáson legelészett, jóízűen rágcsálta a lapulevelekhez hasonló növény nedvdús leveleit.

A bokrok árnyékába vagy a fatörzsek mögé rejtőzve kúszott felé, halkan osonva a magas fűben, s az az egyetlen cél vezette, hogy egészen közel kerülhessen hozzá, mikor már megállhat és ugorhat is.

Az áldozat nyugodtan legelészett, jóízűen tépdeste a nedvdús leveleket, élvezettel falatozott. A legcsekélyebb jel se figyelmeztette a veszedelemre.

Közben a ragadozó halkan egyre tovább lopázott, sorra kerülgette a bokrokat és a fákat, csendesen és óvatosan egyre közelebb és közelebb kerülve kiszemelt áldozatához. Szeme tüzesen villogott, szinte magába itta a mit sem sejtő áldozat látványát, a másodperc egyetlen töredékére se tévedt le róla.

A ragadozó az utolsó fához kúszott s felkészült az ugrásra. Karmait a földbe vájta, hatalmas teste megfeszült, szeme az áldozat testére szegéződött; hanem mikor felpattant a földről, figyelmeztető füttyszó hasította át a levegőt.

Egy a Tetonius nemhez tartozó kis majom torkából tört fel a hang. Éppen egy ág végén hintázott, mely messze kinyúlt a tisztás fölé, ahol a Helaletes tapír nyugodtan falatosszott. S pontosan abban a pillanatban, mikor a ragadozó felpattant helyéből, hogy a tapírt egyetlen ugrással a földre döntse, meredt rá a majmocska kidüllelt szeme. A kis állat hirtelen megrémült és figyelmeztetőn fütyentett, s fütyjelzését társai is tüstént ismételgetni kezdték.

A majmocska fütyére a ragadozó egy pillanatra elfordította tekintetét a tapírról; a tapír azonnal abbahagyta a legelést, felkapta fejét és szétnézett. A ragadozót megpillantva félreugrott, mert menekülésre már nem volt ideje. De ez a kis mozdulata is elegendő volt ahhoz, hogy megmentse az életét. A ragadozó ugyanis üres helyre ugrott, s mielőtt még felocsúdhatott volna, a tapír társaival együtt már a közeli mocsárba menekült, s pillanatok alatt valamennyien eltűntek a buja növényzet áthatolhatatlan sűrűjében.

A ragadozó még mindig mozdulatlanul állt ott, ahol ugrása után földet ért. Hosszú farkával az oldalát csapkodta, s szemében vad

düh lángja lobogott. Az elmenekült zsákmányt nem üldözte. Ugrásakor eltévesztette, s ezzel mindörökre elveszett számára.

A közeli fa ágain izgatottan ugráltak a majmocskák, sipítő hangon szünet nélkül rikoltottak, s addig nem is hallgattak el, míg a ragadozó el nem tűnt az erdő félhomályában. Vadászatának sikertelensége miatt nyugtalanul, egyre követelőzőbben jelentkező éhségétől kínozva haladt a ragadozó az ŏserdőn át. De sehol sem akadt semmi a fogára.

Ezért aztán otthagya az ŏserdőt, s a steppe felé igyekezett, hogy ott próbálja ki a vadászszerencsét. De ott is sokáig vadászott minden eredmény nélkül. Az éhség már valósággal marta a beleit, mikor hirtelen megtorpant a Tritemnodon előtt, mely éppen az elejtett Orohippus utolsó darabjait kebelezte be.

A ŏslovacsának még egészében meglévő combja úgy felkeltette a Synoplotherium húséhségét, hogy gondolkozás nélkül odarontott a lakomázó Tritemnodonhoz, hogy legalább a zsákmány sovány maradékát elragadja tőle.

A Tritemnodonnak azonban esze ágában se volt, hogy jószántából átengedje a zsákmányát. Az œ zsákmánya volt, egyedül és kizárálag az övé.

Szembeszállt tehát a Synoplotheriummal.

Őrjöngő vadsággal vetette magát a Synoplotheriumra, éles állkapcsát belemélyesztette a nyakszirtjébe. De megtámadott ellenfele lerázta magáról, s még mielőtt feltápászkodhatott volna, mellső lábaival a földre nyomta és belemart a torkába. A nyitott sebből magasba szökött a vér, s végigfolyt a megsebesített vad fakó szőrén. De a sebesült nem adta meg magát. Hirtelen felkapta a fejét, s vadul az ellenfele lábába kapott. A Synoplotherium félreugrott, s a Tritemnodonnak ez a pillanatnyi szabadulás is elegendő volt ahhoz, hogy gyorsan felugorjon és futásnak eredjen.

A Synoplotherium, az ellenfelén felülkerekedett ragadozó, nem indult a Tritemnodon üldözésére, de nem is elégítette ki nagy

éhségét a jelentéktelen zsákmány. Ugyan mit is jelentett neki egy kicsiny őslovacska egyetlen combja! Így aztán alig nyelte le, már újabb zsákmány után indult.

Ma azonban elpártolt tőle a szerencse.

Jókora vidéket járt be, de semmi sem akadt az útjába. A vad már messziről rémülten menekült, az apró rágcsálók és rovarevők pillanatok alatt eltűntek a tüskés bokrok sűrűjében, az ezüstös mókusok csak a fák koronái közül meresztgették felé a szemüket.

Nyugtalanította a sikertelen vadászat s az éhség, fáradt is volt és kimerült, hát lassan visszaindult az odújába.

A nap már lebukott a hegyek mögött, mikor megállt a barlangnál. De nem tűnt el a sötétjében, hanem felugrott a lapos kősziklára, kinyújtózkodott és pihent.

Az elsötétült égbolton lassan feltűnt a hold. Fehér fénye előntötte a tájat, s a fák koronái alatt, a bokrokban s a sűrű csalitban sötét és ezüstös foltok rejtelmes képei váltakoztak szabálytalan összevisszaságban, amint az ágak és levelek szövevényén áttört a fehér holdsugár. A madárdal elhallgatott, véget ért a kabócák nyekergő koncertje s a tücsök ciripelő dalolgatása, elcsendesült a legyek, darazsak és dongók zümmögése, csak a folydogáló víz s a vén erdők susogása szállt halkan a szunnyadó táj fölött.

A zöld sűrűség homályából orrszarvú nagyságú, de alakra inkább elefánthoz hasonló, furcsa állatpár lépett ki a holdfényben úszó tisztásra.

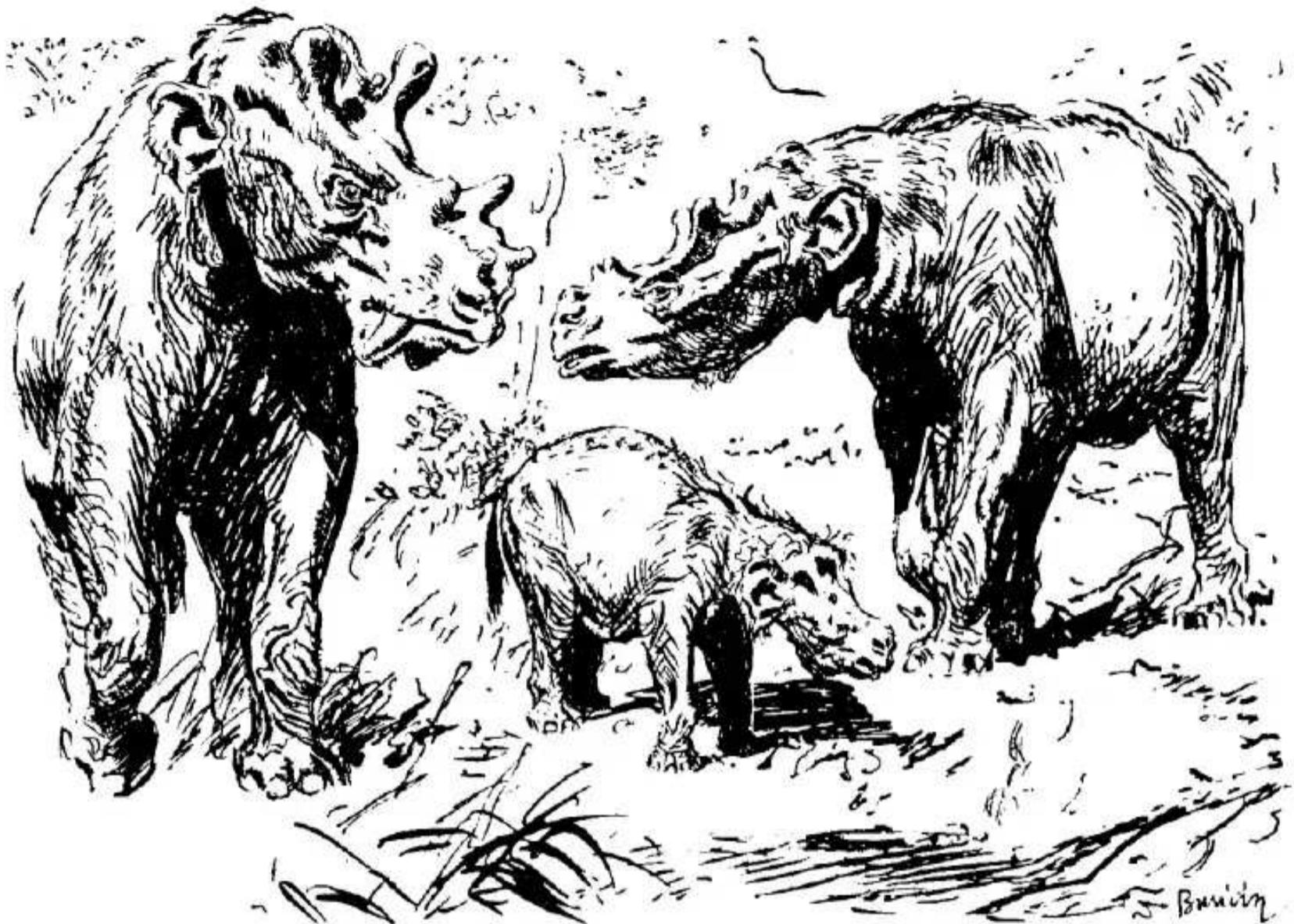
Két Uintatherium volt.

Az emlősök közt kevés olyan szörnyeteg akadt, mint az Uintatherium. A ma már. régen kihalt patásemlősökhöz tartozott. Az Uintatheriumon legfeltűnőbb legfurcsább a koponyája volt. Hátulról előre keskenyedett, s három párral alacsony, tompa szarvhoz hasonló, a hímnél jobban, a nősténynél kevésbé kifejlett

csonkinövés helyezkedett el rajta. Az első csontpár az orrcsonnal, a második a homlokcsonttal, a harmadik pedig a koponyacsonttal függött össze. Nem szaruréteg borította őket, hanem bőrbevonat, mint azt ma a zsiráfoknál láthatjuk. Lapos koponyájuk tálszerűen bemélyedt.

Ez a jelenség egyetlen más állatnál sem észlelhető. Agyüregük rendkívül kicsi volt, s ez a körülmény érthetővé teszi, miért voltak olyan ügyetlenek ezek az ōskori szörnyetegek. Az agyüreg fala szokatlanul megvastagodott, de nagy részét légüregek töltötték ki, melyek csökkentették a csontok súlyát. Különös volt az állkapcsuk is. Mivel a homlokközi csontok elkorcsosultak, a felső metszőfogak teljesen eltűntek. Az alsó metszőfogak kicsinyek voltak, s az alsó szemfogak nagysága és formája is ezekhez igazodott. A felső szemfogak viszont nagyra és hosszúra nőttek, kardszerűen meghajlottak, az alsó állkapocs pedig a felső szemfogak egész hosszában lebenyszerűen kiszélesedett. Az említett, kardszerűen meghosszabbodott szemfogak nem szolgáltak az Uintatheriumnak fegyverül, hanem velük harapta el s húzta ki a puha és nedvdús mocsári vagy vízi növényeket, melyeket a recés zápfogak nem őröltek össze, csak kissé összenyomkodták őket lenyelés előtt. Egyébként az Uintatherium külső megjelenése leginkább a mai elefántra emlékeztetett. Mellő vétagjai azonban nagyobbak és erősebbek voltak, mint a hátsók.

Az Uintatheriumok komoly és nyugodt lépésekkel haladtak át a tisztáson. Elöl ballagott a hím, oldalán a nőstény, s nyomukban apró lépésekkel egyetlen kicsinyük botladozott. Nemrég született az alacsony pálmák sűrűjében, s anyja a legnagyobb szeretettel bánt vele, figyelmesen gondoskodott róla, s egyetlen pillanatra sem engedte el a szeme elől. A kis állat ma is, éppúgy, mint máskor legelészés, és fürdés után, szülei nyomában lépkedett valahova a csendes sűrűségbe, az éjszakai pihenőhelyre.

Az Uintatheriumok áthaladtak a világos tisztáson, s újból betértek az erdőbe. Egymás nyomában lépkedtek a keskeny ösvényen, s lassan közeledtek a tavacskához, ahol a töredézett szikla tövében a Synoplotherium barlangja sötétlett. Az Ősragadozó most nem pihent kint, a mohával benőtt lapos sziklán, mert kevessel előbb már leheveredett a barlangjában. Száraz fűből és lombokból összehordott vackán összegömbölyödött, behunyta a szemét, és szeretett volna elaludni.

Sokáig nem jött álom a szemére. Egyik oldaláról a másikra fordult. Az éhség nem engedte, hogy elaludjon.

Mialatt a ragadozó nyugtalanul forgolódva szunyókált a barlangjában, az Uintatheriumok elértek a tavacskát, s nyugodtan átgázoltak rajta.

Most azonban nem haladtak együtt mind a hárman. Fáradt kicsinyük néhány lépéssel elmaradva topogott az anyja mögött, s

álmosan ingatta jobbra-balra a fejcskéjét. A máskor minden olyan gondos anyaállat most nem figyelt rá.

Mikor a fiatal állat elhaladt a tavacska mellett, felfigyelt a kis vízesés tisztán csengő csobogására. Megállt és csodálkozva nézte a szikla homályából a tó csillogó felszínére hulló, holdfénytől ezüstös, vékony vízsugarat. Kíváncsian közelebb lépett, s nyomban meglátta, hogy a tavacska egyik pontját hatalmas, smaragdzöld levelek borítják, s mint holdfénnyel bészüstözött legyezők tükröződnek a tavacska kristálytiszta vizében.

Bár még szoptatta az anyja, mégis megtanította már rá, hogy egyéb jó is akad ezen a világban. Ezek közé tartoztak a nagy, s a tóparton most felfedezett nedvdús levelek is. Ezért a fiatal állat kicsiny szájával jó étvággyal leszakított egy nagy levelet és megelégedetten majszolgatta. Puha volt, nedvdús, édeskés ízű. Leszakította hát a másodikat, a harmadikat is, s közben teljesen megfeledkezett a világról.

Az alig észlelhető halk zaj, amit a kis állat a levelek leszakításával okozott, megütötte a ragadozó fülét. Fürgén talpra ugrott, s kúszó lépésekkel kiosont a barlangból. Aztán megállt és figyelmesen szimatolt.

Közben szeme egyre a tavacskát figyelte.

Hirtelen lelapult a földre, s mozdulatlanul, mintha megkövült volna, vadul lángoló szemmel nézte a falatozó fiatal állatot. Csak hosszú farkának gyenge csapkodása s szemének vérszomjas villogása árulta el, hogy nem élettes kísértet, hanem élő ragadozó, éhes *Synoplotherium*.

A ragadozó halkan közeledett a kis állathoz, s úgy látszott, mintha zavarban volna, rátámadjon-e.

A fejlett *Uintatheriumot* minden kikerülte, mert az ilyen hatalmas zsákmány elejtése meghaladta az erejét. Kicsinyeikre se vadászott, mert azok minden az anyuk közelében tartózkodtak, azokkal pedig nem volt tanácsos küzdelembe bocsátkoznia, mivel

kicsinyeik védelmében szenvedélyes vadsággal, fontolgatás nélkül harcba szálltak; s hogy aztán milyen eredménnyel végződne az ilyen párviadal, azt tapasztalatból is nagyon jól tudta a ragadozó. Most azonban más volt a helyzet; egy minden védelem nélküli, magányos kicsike állt előtte.

A ragadozó azonban mégis habozott, hogy rátámadjon-e. Óvatosan körülnézett, tekintetét belefúrta az erdő minden sötét zugába, nem fedezte fel valahol a kis állat anyját. De bármennyire erőlködött is, semmi gyanúsat nem látott.

Ez újból támadásra buzdította. A régi tapasztalat viszont arra intette és kényszerítette, hogy hagyjon fel meggondolatlan szándékával.

A ragadozó tapasztalata és sóvárgása közötti vitát végül is az éhség döntötte el. Égető fájdalommal tört rá, s szinte egész testét átjárta.

Támadásra készült.

Lassan kúszott a tó közelébe, olyan csendesen és óvatosan haladt, hogy még a fűszálak susogását sem lehetett hallani. A hely azonban, ahova elkúszott, nem volt alkalmas a halálos ugrásra. Ezért fel akart jutni a lapos sziklapárkányra, hogy a tetejéről elugorva egyetlen hatalmas ívben pattanhasson a szerencsétlen, védtelen állatka tarkójára.

Itt kezdődött az éhes ragadozó veszte.

Amint a sziklapárkányra támaszkodott, hogy halkan felkapaszkodjon, egy nagy kődarab meglazult, s hangos csobbanással a tó vizébe zuhant.

A tóba zuhanó kő megriasztotta a lakomázó fiatalt. Rémülten nézett a tó felé, melynek felszínén a kő bezuhanásának helyéről ezüstös körök gyűrűztek; előbb csak kis körök, aztán nagyobbak, míg végül a legnagyobb beleolvadt a tavacska partjának zöldjébe.

A kis állat szeme vidáman felcsillant, mikor a hullámok gyönyörű

játékát meglátta, de öröme hamar elszállt, s nyomában rettegés költözött a szemébe, amint a ragadozót megpillantotta.

A megrémült állatka eddigi rövid élete során még sohasem látott *Synoplotherium*ot. Mégis, ösztönei megsúgták, hogy ez az állat veszedelmet jelent a számára. Amint a meglazult kődarab idő előtt elárulta a jelenlétét, a leskelődő állat felpattant a lapos sziklapárkányra, s szemében zöldes lánggal és haragosan készült az ugrásra.

A szerencsétlen és tehetetlen fiatal állat torkából kétségelesett üvöltés tört fel, s menekülni próbált.

Alig hasított bele a vidék csendjébe a kétségelesett vészkiáltás, az eddig lassú lépésekkel kedvenc éjszakai pihenőhelye felé cammogó két *Uintatherium* márás megtorpant. Az anyaállat a kétségelesett kiáltásra körülnézett, látta, hogy kicsinye rémült rohan utána, s mögötte, egészen a sarkában a vad és feldühödött ragadozó.

Szinte eszét vesztve igyekezett a nőstény kicsinye elébe. Nyomában a háborgó hím rohant, s torkából nem sok jóval biztató, mély, rekedtes hangok törtek elő.

A ragadozó, mely már utolérte a kis állatot, csak most vette észre a két hatalmas *Uintatherium*öt. Hirtelen megtorpant, s az első pillanatban leginkább futásnak eredt volna. De őrjöngő dühe, hogy a szinte már megkaparintott zsákmány elmenekül előle, minden elővigyázatosságától megfosztotta. Így történt aztán, hogy menekülés helyett inkább a küzdelmet választotta, amit nem nyerhetett meg.

Őrjöngő vadsággal vetette magát a kicsinyéhez éppen odaérkező nőstényre. Hanem a hatalmas test csak megrázkódott, s a ragadozó márás tompa puffanással zuhant a földre. De egy pillanat alatt ismét talpra szökkent, s újból a nőstény nyakszirtjére vetette magát. Bele akart marni a húsába. Bár fogai mint kettős sorban álló éles kések meredtek ki a szájából, mégis gyengék

voltak ahhoz, hogy áthatolhassanak a vastag bőrön. Karmait akarta belevájni, azok viszont túlságosan tompáknak bizonyultak, s nem tudták átszakítani a bőrt. Így nem kellett több, mint hogy a nőstény ismét megrázza a testét s gyorsan felkapja a fejét.

A ragadozó súlyos puffanással vágódott el a földön, s még mielőtt újból felpattanhadt volna, az éppen akkor odaérkező hím rátaposott, s oszlopszerű mellső lábaival valósággal szétmorzsolta minden csontját. A ragadozó vad ordítása egyszerre panaszos nyöszörgéssé változott, s hamarosan el is csendesedett. Még mielőtt a nőstény odaért volna a közelében álló s félelmében remegő kicsinyéhez, a *Synoplotherium*ból nem maradt más, mint húsból és összetört csontokból álló élettes halom a feldühödött hím lábai alatt.

A hím torkából diadalmas ordítás tört fel, aztán komoly lépésekkel újból megindult útjára a sűrű csalit felé, ahol családjával másnap reggelig pihenni akart.

A nőstény is ugyanolyan komoly lépésekkel ballagott mögötte.

Mielőtt az éjszakai nyugalomra kiszemelt sűrűséghez értek, a kicsi már teljesen megfeledkezett ijedelméről, fájdalmáról s a verésről is, amit egyébként biztosan nem utoljára kapott.

Az Uintatheriumok előtt hirtelen felbukkant a sűrűség zöld bástyafala, melynek szélét ezüst holdfény árasztotta el. Gondolkozás nélkül hatoltak be a sűrű csalitba. A bokrok rugalmas ágai szétnyíltak, és meghajoltak az áthaladó hatalmas testek nyomására, aztán éles sziszegéssel csapódtak össze ismét mögöttük. Egy ideig még hallatszott az ágak ropogása s a lombok suhogása, de aztán minden elcsendesedett, s a halkan közelgő éjszaka lassan ráborult az egész vidékre. Csak az őserdő suttogta tovább mélabús dalát.

A Synoplotherium széttaposott teste ott hevert a tavacska közelében. Úgy feküdt ott, mint az elhamarkodott meggondolatlanságnak s az önerő esztelen túlbecsülésének intő példája. Teljesen elhagyatva hevert a csendes magányban – csak a holdsugarak ezüstös zápora hullott rá, s a számtalan csillag hunyorgó fénye remegett fölötte a magasban ...

A németországi Trossingen és Halberstadt környékén akadtak rá a Plateosaurusok családjához tartozó triászkori hatalmas ősgyíkok maradványaira, melyeknek kiásásával és tanulmányozásával kapcsolatban elsősorban F. von Huene tübingeni paleontológus professzor szerzett kiváló érdemeket. A lelet feltárásaának körülményei alapján Huene professzor úgy vélekedik, hogy a Plateosaurusok azokon a fennsíkokon éltek, melyeket széles pusztáövezet választott el a felső triászkori német beltengertől; a homokos pusztaságon itt-ott akadtak sekély, kis medencék, ezeket a nagy esőzések idején megtöltötté a víz, mely aztán nem tudott beszivárogni a nedvességet át nem engedő agyagos talajba. Végül azonban az izzó napsugarak kiszárították a sekély ingoyányokat, és agyagos feneküket vékony időszakban

történt, mikor a Plateosaurusoknak el kellett hagyniuk a fennsíkot, mert ott már nem találtak elegendő táplálékot, s ezért a tengerpartra költöztek, ahol elegendő élelem akadt. Ha némelyik költöző csorda véletlenül a kiszáradt mocsarak talajára tévedt, a Plateosaurusok lába belesüllyedt a puha iszapba, ujjaikra hatalmas iszapkölöncök tapadtak, s megakadályozták őket a mozgásban. Így történt aztán, hogy a fiatal vagy az egészen vén Plateosaurusok (mert csak ilyenek csontjait találták meg) a hosszú meneteléstől fáradtan már nem tudták magukat kiszabadítani a ragadós iszapból, elsüllyedtek és belevesztek. Huene professzor úgy vélekedik, hogy sohasem érte el a tengerpartot valamennyi Plateosaurus, útközben mindig elhullott néhány. S pontosan ugyanez történt, mikor ismét visszatértek a tengerpartról a fennsíkra, mert Huene professzor szerint a Plateosaurusoknak ez a vándorútja szabályos időközökben megismétlődött; mihelyt a fennsíkon beállt a száraz időszak, megindultak a tengerpart felé, ahol elegendő élelemhez jutottak, mind a lapályos partvidékeken, mind pedig a számtalan lagúna környékén. Mikor aztán a fennsíkon ismét beállt a nedves időszak, visszaindultak igazi otthonukba, mert most már ott is akadt számukra elegendő élelem. Huene professzor becslése szerint a fennsík s a tengerpart között húzódó pusztáövezet szélessége körülbelül száz kilométert tehetett ki. A lépések távolságából azt is kiszámította, hogy a Plateosaurusoknak, ha közben a nappali hőségben megpihentek, két éjszakára volt szükségük, hogy megtegyék ezt az utat. Egy aránylag kis termetű Plateosaurus csontvázát vette számítása alapjául, olyan állatét, melynek hátsó lába 1,3 méter hosszú volt. Az ilyen példány átlagos lépése rendes gyalogmenetben körülbelül egy métert tett ki. Tíz másodperc alatt körülbelül húsz lépést tett meg, ami percenként 120 métert, egy óra alatt 7,2 kilométert s tizenkét óra alatt körülbelül 100 kilométert tesz ki. Ennek a számításnak alapján elég lett volna tehát egy nap, illetve egyetlen

éjszaka ahhoz, hogy a Plateosaurusok átvonuljanak a pusztaságon. De maga Huene professzor is úgy vélekedik, hogy ezt a nagy, pusztai utat két részletben tették meg, melyek közül főleg az út második fele járt sok veszedelemmel a fiatal, beteg és vén állatokra. A vidéken ugyanis nem akadt se víz, se élelem, s a vándorlások utolsó szakaszai még az egészséges és erős állatoktól is teljes erőmegfeszítést követeltek. Az elbeszélésben Huene vizsgálatai alapján ismertetem egy vén és beteg Plateosaurus életének utolsó pillanatait a fennsíkon, s pusztulását a tengerpart felé vezető úton. Az esemény megtörténte óta igen sok idő telt el; legalább 170 millió esztendő!

AZ UTOLSÓ ÚT

A felső triászkori pusztaság széles sávja fölött magas, dombos fennsík húzódott. Lejtői néhol meredek falként zuhantak a sivatag vöröslő portengerébe, másutt széles és fokozatosan lejtő völgyekkel olvadtak bele. Úgy állta a pusztaság útját, mint megingathatatlan gát, s éppúgy szorongatta és fojtogatta, mint túloldalt a tenger, mely zöld partjának széles szegélyével bele-beleharapott a puszta kopárságába.

Voltak napok, mikor a vörös por pusztasága csendesnek, fojtogatóan csendesnek, szinte teljesen élettelennek látszott. Ilyen napokon nem volt más, mint kiszáradt földsáv, síri magányú pusztaság, melyen alacsony gerincek s a vöröses, átizzott por sekély barázdái húzódtak a végtelen messzeségbe, a hegyek s a zúgó tenger könyörtelen szorításában.

De akadtak olyan napok is, mikor a pusztaság megpróbálta lerázni magáról ezt a fojtogató bilincset. A borzalmas csend napjai után vad szelek száguldtak át a vidék fölött, s az elnyúló völgyek alját és lejtőit elborító agyagból, homokból és kőtörmelek ből rengeteg vöröses port ragadtak magukkal. A pusztaság elnyelte ezt a finom port, dombokat emelt belőle, s behintette vele a hegyek lapos és széles völgytorkolatait s a tengerpart zöld oázisait.

A pusztaság azonban hiába harcolt. Nem tudta magát kiszabadítani a hegyek s a tenger fojtogató öleléséből, habár a dombok és völgyek sziklás lejtői az izzó napok s a fagyos éjszakák nagy hőkülönbsége miatt szünet nélkül repedeztek és töredeztek, mintha óriási ékek feszeggették volna szét őket. Még a kemény gránitsziklák is széthullottak, törmelékké aprázódtak, s végül az oxidálódott vastól vörösesre színeződött homokká és agyaggá

porladtak; ezt a finom, vöröses port hordták el aztán a szelek a pusztaság telhetetlen karjai közé.

A szünet nélkül záporozó napsugarak tüzes nyilakként gyűjtötték lángra a hatalmas, izzó kohová változott puszta homokját, s ennek a kohónak pokoli tüze kiszáritotta a levegőt, és sugárzó hevével állandó remegésbe hozta. Az életnek sehol a legkisebb nyomát sem lehetett látni, mindenütt csak homok és súlyos, füllesztő hőség ülte meg a tájat.

De az örökkörforgásban ismétlődő évek során bizonyos idő múltával, kérlelhetetlen és feltartóztathatatlan szabályszerűsséggel, minden időszakban meghódította a pusztaságot. Mindig beállt a hatalmas felhőszakadások időszaka, s a záporok a pusztaságot is elárasztották, a sekély mélyedésekben összegyűlt finom port pedig vékony vízréteggel borított, nyúlós agyaggá változtatták. Az esős időszakokban számtalan ilyen sekély tavacska csillogott a pusztaságban. Életük nem volt tartós, minél kevesebb eső esett, annál jobban kiszáradtak és megkisebbeketek; mikor aztán az esős időszak véget ért, már nyomuk se maradt, mert nyúlós és ragadós agyagból álló feneküket elborította a szélhordta por. Így történt aztán, hogy az esős időszak elmúltával a pusztaság éppúgy festett, mint azelőtt. De ez csak látszat volt, a valóságban egészen másként állt a dolog.

A vörös por pusztaságából büszkén kiemelkedő dombos fennsíkon legteljesebb szépségében pompázott és fejlődött a növényzet.

A tavacskák csillgó felszíne visszatükrözte a magas törzsű cikaszok pálmaszerű koronáit, melyek tövében sűrűséget alkottak a páfrányok, s legyezőforma zöld leveleiken mint gyönyörű csipkefüggönyön villantak át a napsugarak. Az alacsony dombocskák lejtőit ginkgószerű Baierák s a tűlevelű Voltziák számtalan nemzedékének festői egyveleget alkotó ligetei díszítettek; a terebelyes koronájú vén oriasok mozdulataikul

álltak, mint a kőoszlopok, s köztük áthatolhatatlan sűrűséggel törtek a magasba a fiatal fácskák, melyeknek kis koronája sóváran nyújtózott a nap felé, könnyedén remegve és halkan susogva az enyhe fuvalomban.

Az esőben gazdag, nedves időszakokban úgyszólvan minden felszíni mélyedésben tavak, lápok és mocsarak alakultak ki; nedves partjaikat zöld mohaszőnyeg borította, leveles telepesnövényekkel váltakozva, melyeknek puha párnái a vízből kimeredő sziklákat is elborították. A parti vizek iszapos fenekéről gyönyörű Sagenopterisek, vízipáfrányok hajtottak; vékony gyökértörzseik a víz alatt mindenfelé szétágaztak az iszapban, s a víz színe fölé nyújtották hosszú nyélen elhelyezkedő, négyfelé ágazó díszes, lemezes leveleiket. Mögöttük, a mélyebb víz iszapjából az Equisetites nemzetségébe tartozó hatalmas, olykor tízméteres magasságot is elérő zsurlók meredtek elő.

Az iszapból majdnem függőlegesen kiemelkedő, alsó részükön csak ritkásan elágazó, ízelt gyökértörzsükön üreges és részekre tagolt szárák nőttek ki. Ezek az alsó részből kinövő ágak csak mérsékelt, enyhe görbülettel hajoltak el a főszártól, hogy aztán kiegyenesedve, vele párhuzamosan növekedjenek függőleges irányban. Száruk minden ízét rengeteg keskeny és kihegyezett levélkéből álló koszorú díszítette. A fő- és mellékszárák csúcsán ültek a spóratok-tobozok, mint nehéz és kemény buzogányok, melyek hajthatatlanul és makacsul ellenállnak a szeleknek és viharoknak. De nemcsak a vizekből, hanem a nyirkos, lápos részek s az árnyékos szakadékok nedves talajából is rengeteg ilyen faszerű zsurló nőtt ki s alkotott a táj csendjébe meredező, hatalmas oszlopcsarnokot.

Ez a szomorú és egyhangú, oszlopszerű zsurlónövényzet másféle zsurlók, a Neocalamiták sűrűségével váltakozott; ezeknek nagysága csak egyötödét érte el az előbbiekének, de faszerűen ágaztak szét, ágaikon örvösen elhelyezkedő, keskeny, fűszerű

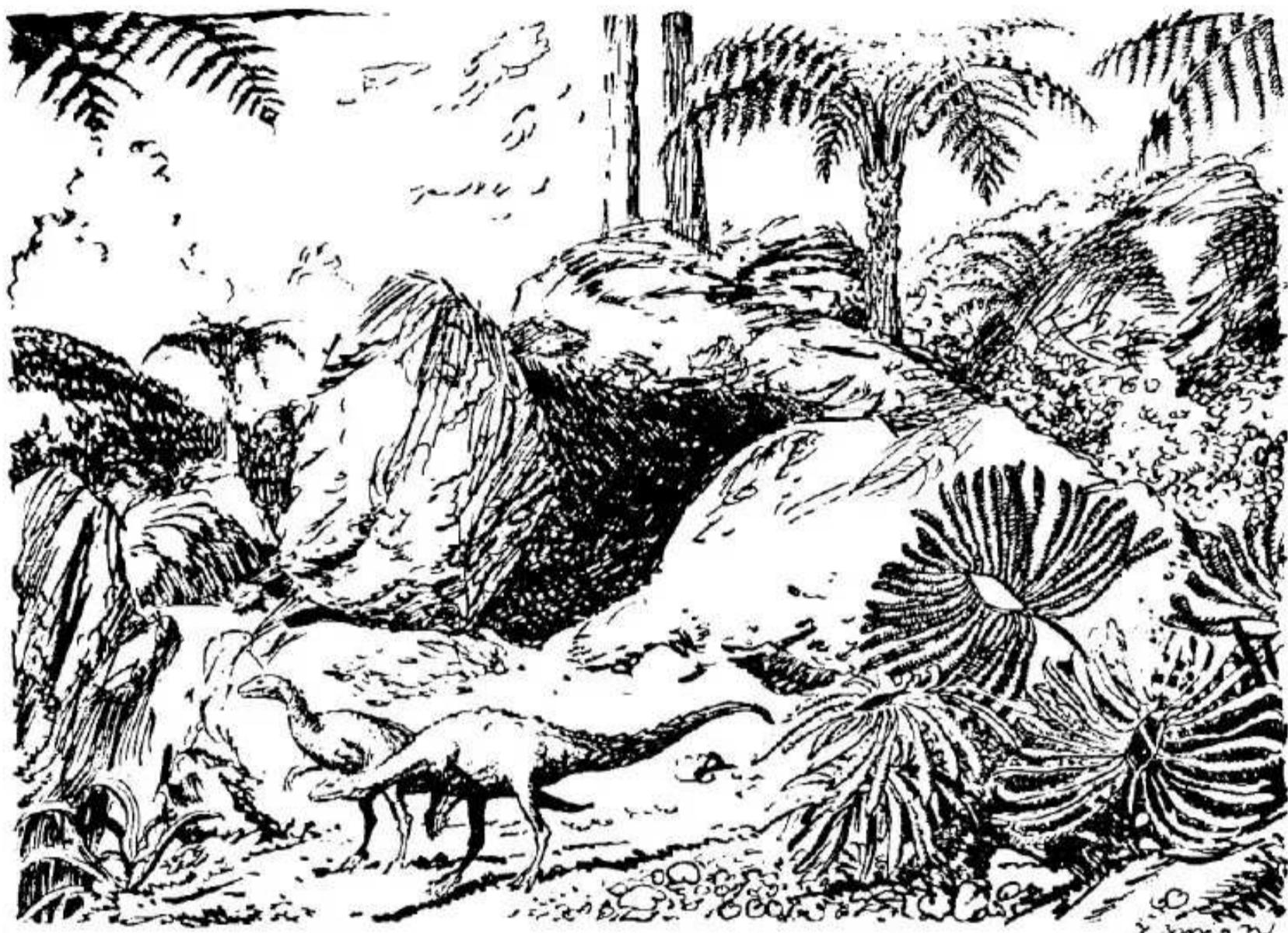
levélkékkel. Óriási tömegben növekedtek, gyökereik minden irányban szétterjedtek, egymásba gabalyodtak, kiszívták a földet, s tápanyagaival erősítették törzseiket, valamint spóratok-tobozokkal díszített, széles koronáikat. A szél aztán egész felhőkben hordta és szórta szét az egész táj fölött a spórák lilás porát.

A távoli vidékről kígyószerűen idekanyargó egyik szakadék előtt hatalmas tó ragyogott a felkelő nap fényében, mint valami ezüstös tükrölap, melyet a buja növényzet zöldje fogott keretbe. A szakadék meredek falát ezer darabra hasadozott sziklatömbök alkották. Az óriási sziklák mint valami feldült vár romjai hengeredtek le a hasadék mélyére. A sziklák közt vágott magának utat egy kis patak. Átfurakodott a sziklatömbök közt, megkerülte őket, kis vízesésekkel alkotva csobogott át rajtuk, s nem törődve semmi akadálytal, vidám csörgedezőssel sietett pihenő nélkül előre, mintha alig várna, hogy kristálytiszta vize a tó vizével egyesüljön.

Azon a helyen, ahol a patakocska elhagyta a szakadékot, hogy a kis, homokos síkon tett rövid út végén a tóba ömöljön, néhány hatalmas szikla hevert. Kettő egészen egymáshoz közel meredt a magasba, egyik mintha a másikát támogatta volna, a másik viszont mint hatalmas tető támaszkodott az elsőhöz s a szakadék oldalához. Ilyenformán kis barlang keletkezett, melynek bejáratát *Dictyophyllum* páfrányok pompás, lant alakú legyezői díszítették. A sárgászöld zuzmóval benőtt sziklák tövében faszerű *Anopteris* páfrányok lengették gyönyörű koronáikat s zöld legyezőik sóváran fordultak a nap felé; a napsugarak fennakadtak rajtuk, megtörtek és ezer ragyogó foltra szakadoztak.

A sziklák közötti üregben két gyík hevert egymás mellett. Mozdulatlanul feküdték, még megmerevedve az elszállt éjszaka hidegétől.

A betévedt napsugár hirtelen végigtáncolt zöldes hátukon, aztán egy második, harmadik sugár is, s minél több bújt be a hasadékon, annál jobban felmelegedett a gyíkok testének hideg vére.

De azért sokáig tartott, míg a meleg napsugarak feloldották merevségüket, s a gyíkok fejüket felemelve kinyitották zöld szemüket. Aztán hamarosan hosszú hátsó lábukra emelkedtek, rövid mellső lábukat a testükhez szorították, s mint kőszobrok álltak az izzó napsugarak vakító fényében. Mialatt szemüket barna pislogóhártyával lezárva melengették magukat, lassan úrrá lett rajtuk az éhség. Az egyik gyík hosszú farkával hirtelen csapott néhányat, s megcsattogtatta fogas állkapcsát. Aztán apró ugrásokkal megindult a közeli tó felé, mert minden ott sikerült leghamarabb csillapítania az éhségét. Éppen olyan éhes társa a nyomában futott.

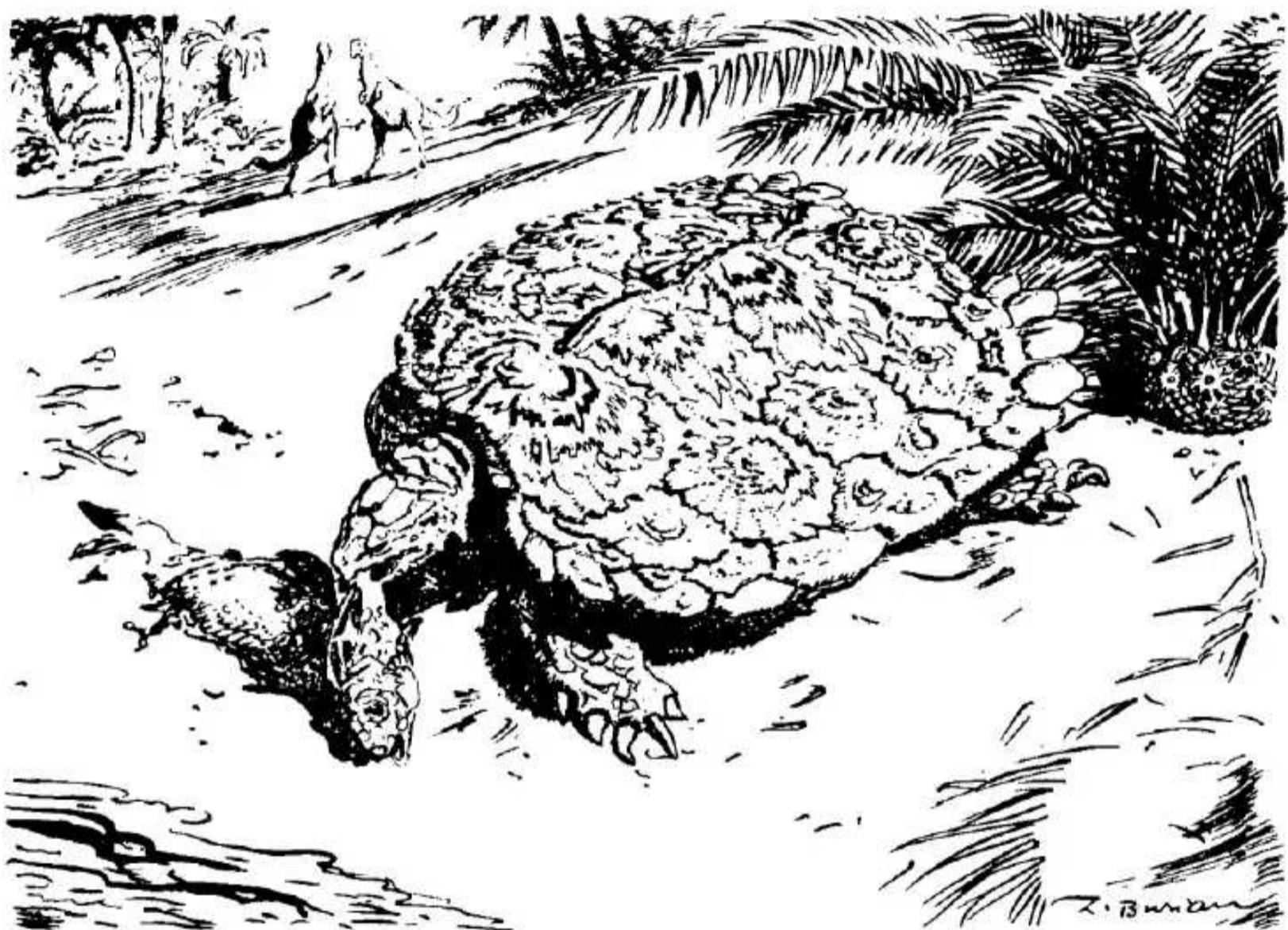
A két *Procompsognathus* tulajdonképpen az ősgyíkok családjához tartozott, de óriási társaik, a hús- és csonthegyek mellett nevetségesen kicsinyeknek, valósággal törpéknek látszottak. Hosszúságuk a nyolcvan centimétert sem érte el, magasságuk pedig körülbelül fél méter lehetett. De bár kicsinyek voltak, mégis ragadozóknak számítottak. Jaj volt a féregnek vagy bogárnak, mely az útjukat keresztezte, jaj volt a *Stegocephalus*nak, ha kóborlásuk közben találkoztak vele; szájuk egyetlen pillanat alatt elkapta az áldozatot, állkapcsuk összecsapódott, s éles, tőrszerű fogai belemélyedtek a vonagló testbe, melynek már csak a gyors halál jelentett megváltást.

A *Procompsognathus*ok elfutottak a tóhoz, s a part mentén kóboroltak tovább. Átbújtak a páfrányok sűrűjén, s figyelték, nem rejtőzik-e vastag legyezőik alatt valami kövér kukac, vagy nem bukkan-e fel esetleg az elhalt és bomladozó levelek alatt valami svábbogár vagy százlábú. Átvizsgálva a páfrányok sűrűjét, ahol sikerült bekapniuk néhány tucat férget, további siettek a tóparton, mindenütt kutatva, ahol csak egy kis remény is kecsegtetett, hogy felfedezhetnek valami zsákmányt.

Végül egy olyan helyre értek, ahol a nagy tó vize homoksíkkal volt határos, s csak távol a parttól nőttek alacsony törzsű cikaszok. A homokos részen egy *Triassochelys* lakomázott; a hatalmas teknős jóízűen falatozott egy nagy, döglött halból, amit a parton talált.

A *Procompsognathus*ok szeme sóváran felvillant, s a lakomázó teknőshöz futottak. A nyugodt falatozásban megzavart teknősbéka a két betolakodóra vetette kifejezetten szemét; de amint felismerte őket, nyugodtan evett tovább, mert tudta, hogy a gyíkok nem merik megkockáztatni a támadást. Talán tudatában volt a maga nagyságának és sérthetetlenségének is, hiszen testét vastag csontlapokból álló erős páncél borította, ez fedte be a fejét is, kétségtelen utalásként rég kipusztult őseire. Az ugyancsak tőlük

örökölt elsatnyult fogáival lassan szaggatta ki a kis húsdarabokat a talált hal testéből, és érdes nyelvének hullámzó mozgásával továbbította telhetetlen torkába. Nyugodtan és zavartalanul tömködte magába a falatokat, s egy cseppet se félt.

A Procompsognathusok izgatottan ugráltak a falatozó teknős körül, fogas állkapcsukat csattogtatták hosszú farkukkal csapkoztak, de nem mértek megtámadni a teknösbékát, mert a tapasztalat már régen megtanította őket, hogy fölöslegesen támadnának. De azért nem távoztak el a közelből.

A teknős hirtelen abbahagyta a lakomázást. Talán már nem ízlett neki a hideg halhús, talán inkább a nedves part menti talajban mindenütt buján tenyésző ízes növényekkel szeretett volna jöllakni. Lassú lépésekkel megindult, nehézkesen és

fáradóságosan haladt előre, mert a minden veszedelem elől